

EGYPTIN KRISTILLISTEN KIRJUREIDEN JÄLJILLÄ

TUTKIMUS 100- JA 200-LUKUJEN UUDEN TESTAMENTIN KANONISTEN JA APOKRYFISTEN KÄSIKIRJOITUSTEN ULKOISISTA PIIRTEISTÄ

Pasi Hyytiäinen
Uuden testamentin eksegetiikan pro gradu -tutkielma
Elokuu 2009

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto	3
2. Tutkimusaineiston tekstit, niiden lukumäärät ja löytöpaikat	6
2.1 Kanoniset evankeliumit	6
2.2 Apokryfiset tekstit.....	6
Tuomaan evankeliumi	6
Jaakobin protoevankeliumi.....	7
Marian evankeliumi	7
Pietarin evankeliumi	7
Apokryfinen evankeliumi?	8
Egertonin evankeliumi	8
Fayumin evankeliumi.....	8
Paavalin teot	8
Pietarin teot.....	9
Hermaan paimen	9
Janes & Jambres.....	10
2.3 Käsikirjoitusten löytöpaikat.....	10
2.3.1 Taustaoletuksia.....	10
2.3.2 Käsikirjoitusten löytöpaikkojen sijoittuminen Egyptin kartalle	11
2.3.3 Merkitys tutkimukselle	11
3. Uuden testamentin kaanon	12
3.1 Kanan ja apokryfi.....	12
3.2 Historia	12
3.2.1 Apostoliset isät	13
3.2.2 Kanonisaation kehittyminen 100- ja 200-luvuilla.....	14
3.2.3 Kristillisten kirjoitusten asema Egyptissä.....	16
3.2.4 Yhteenveto	17
4. Antiikin kirjurit	17
4.1 Kreikka ja Rooma	17
4.2 Egyptin kirjurit 100- ja 200-luvuilla	18
5. Käsikirjoitusten ulkoisten piirteiden analyysi	20
5.1 Tutkimusaineisto.....	20
5.2 Materiaali.....	20
5.2.1 Historiaa.....	20
5.2.2 Valmistus	21
5.2.3 Materiaalien käyttö Egyptissä.....	22
5.2.4 Kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten vertailua	23
5.3 Muoto	25
5.3.1 Valmistus ja rakenne	25
5.3.2 Käsikirjoitusten muoto Egyptissä	27
5.3.3 Kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten vertailua	29
5.3.4 Pohdintaa aineiston pohjalta	29
5.4 Koko	31
5.4.1 Analyysin perusta.....	32
5.4.2 Yleistä käsikirjoitusten rekonstruktioista	32
5.4.3 Turner ja koodeksien ryhmät	33
5.4.4 Koodeksin leveys	35
5.4.5 Koodeksin korkeus	37
5.4.6 Koodeksin koko ja fysikaalinen muoto	38
5.5 Marginaalit.....	40
5.5.1 Yleistä.....	40

5.5.2 Ylämarginaali	40
5.5.3 Alamarginaali	42
5.5.4 Vasen ja oikea marginaali	43
5.5.5 Yhteenveto	44
5.5.6 Yleiskuva marginaaleista hahmottuu.....	44
5.6 Palstat.....	46
5.6.1 Palstojen lukumäärä.....	46
5.6.2 Palstan leveys	48
5.6.3 Palstan korkeus.....	49
5.6.4 Johtopäätöksiä	49
5.7 Käsikirjoitusten rivien ja kirjainten lukumäärät.....	50
5.7.1 Yleistä	50
5.7.2 Rivien lukumäärä.....	50
5.7.3 Rivien kirjainten lukumäärä	53
5.8 Käsikirjoitusten käsiala.....	54
5.8.1 Yleistä	54
5.8.2 Käsialojen vertailua	56
5.8.3 Käsikirjoitusten kirjureiden asema	58
6. Pohdintaa käsikirjoitusten käyttötarkoituksesta.....	59
7. Loppuyhteenveto.....	61
8. Lähde- ja kirjallisuusluettelo	64
Lähteet ja apuneuvot	64
Kirjallisuus.....	65
Internet-lähteet	71
9. Liitteet	72

1. Johdanto

Kun tutkitaan primaarilähteitä eli käsikirjoituksia, tutkimuksen mielenkiinnon kohteena on lähes yksinomaan käsikirjoitusten teksti. Uusien tekstilöytöjen osalta tutkijat keskittyvät tekstin identifioimiseen, käsialan analysoimiseen ja iän määrittelyyn. Jos kyseessä on tunnettu kirjoitus, sen tarjoamat uudet lukutavat otetaan vastaan suurella mielenkiinnolla. Primaarilähteiden tekstikriittinen tutkimus on painottunut käsikirjoitusten lukutapojen vertailuun ja niiden luotettavuuden määrittelyyn etsittäessä alkuperäisiä lukutapoja. Tämä ei ole kuitenkaan ainoa tekstikriittinen tapa lähestyä klassisia tai kristillisiä käsikirjoituksia.

Tekstien sisällön ohella tutkimuksen kohteena voi olla käsikirjoitusten ulkoiset piirteet. Tällöin tutkimus keskittyy käsikirjoitusten materiaalin, muodon¹ tai esimerkiksi koon analysoimiseen. Tällaista tutkimusta on tehty äärimmäisen vähän, mikä on mielestäni varsin yllättävää, koska mahdollisia tutkimuskysymyksiä on lukemattomia.² Tutkimuksen vähäisyyden vuoksi on mielestäni ensiarvoisen tärkeää, että näihin käsikirjoitusten piirteisiin kiinnitetään jatkossa huomiota, koska ne voivat antaa myös teologiselle tutkimukselle hyvin mielenkiintoisia tuloksia. Primaarilähteiden ulkoisten piirteiden analyysissa tutkimuksen keskiössä ei ole kuitenkaan vain itse käsikirjoitukset, vaan myös kirjurit, joiden välityksellä käsikirjoitukset ovat säilyneet nykypäivään saakka. Tämä johtuu siitä, että kirjurit vaikuttivat omalla toiminnallaan siihen, millaiseksi käsikirjoitusten ulko-asu on muodostunut. Toisin sanoen, kun tutkitaan käsikirjoitusten ulkoisia piirteitä, tutkitaan samalla käsikirjoitusten kirjureita.³

Käsillä oleva tutkimus keskittyy pääsääntöisesti kahteen kysymykseen. Pyrin selvittämään ensinnäkin, minkälaisia tekniikoita ja toimintatapoja kristillisten tekstien kirjurit käyttivät. Toinen tutkimuskysymys on se, voidaanko Uuden testamentin kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten kopioimisessa havaita mitään eroavuuksia.⁴ Viimeksi mainittu nostaa kuitenkin monia jatkokysymyksiä. Jos

---

¹ Muoto tässä yhteydessä tarkoittaa sitä kirjoitettiinko teksti kääröön vai koodeksiin. Aiheesta tarkemmin luvussa 5.3.

² Muutamia esimerkkejä tällaisesta tutkimuksesta ovat Larry Hurtadon tutkimus *The Earliest Christian artifacts* (2006) ja Eric Turnerin klassikoksi nousut tutkimus *The Typology of the Early Codex* (1977).

³ Ks. tarkemmin luvusta 4.

⁴ Asoiden yksinkertaistamisen tähden käytän tutkimuksessani termejä kanoniset ja apokryfiset käsikirjoitukset tai koodeksit, kun viitataan Uuden testamentin kanonisten ja apokryfisten tekstien käsikirjoituksiin. Materiaali jakaantuu täten kahteen osaan. Ensimmäinen osa koostuu niistä käsikirjoituksista, jotka lasketaan nykyään mukaan Uuden testamentin pyhien kirjoitusten joukkoon. Aineiston toinen osa käsittää kaikki ne käsikirjoitukset, joita ei ole hyväksytty Uuden testamentin kaanoniin, joita yleisesti nimitetään apokryfisiksi teksteiksi.

kanoniset ja apokryfiset käsikirjoitukset erosivat esimerkiksi kopiaointimenetelmien osalta toisistaan, niin millä tavalla ja miksi. Voidaanko olettaa, että arvostetuimpien tekstien käsikirjoitukset kopioitiin paremmin tai huolitellummin kuin vähemmän arvostetut. Toisin sanoen, kyetäänkö käsikirjoituksen ulkoisista piirteistä päätellä jotain itse tekstin arvostuksesta tai asemasta. Emanuel Tovin tutkimus *Scribal Practices and Approaches Reflected in the Texts Found in the Judean Desert* (2004) antaa tutkimukselleni mielenkiintoisen vertailukohdan. Hänen tutkimuksensa aineistona ovat Juudean autiomaasta löydetty Vanhan testamentin kääröt, joista paljastui, ettei kanonisten ja apokryfisten kääröjen kopiaointimenetelmissä ollut huomattavia eroja.⁵ Tämän tutkimuksen perusteella on vaarallista tehdä analogioita käsillä olevan tutkimuksen aineistoon, mutta on joka tapauksessa hyvin mielenkiintoista selvittää päteekö sama logiikka myös kristillisiin käsikirjoituksiin.

Tutkimuskysymysteni selvittämiseksi kartoitan käsikirjoitusten kaikki ulkoiset piirteet: materiaalin, johon tekstit on kirjoitettu, käsikirjoitusten muodon⁶, koon, marginaalien koon, palstat⁷, rivien ja kirjainten lukumäärät sekä kirjureiden käsialan. Käytän papyrologiseen tutkimukseen erikoistunutta kirjallisuutta, mutta teen myös itse käsikirjoituksiin liittyviä mittauksia ja laskelmia, koska kaikkia tarvittavia tietoja ei löydy saatavilla olevasta kirjallisuudesta.

Papyrologisen kirjallisuuden ohella tutkimukseni perustuu myös omaan empiiriseen tutkimukseeni, koska tutkin käsikirjoitusten eri puolia mittausten ja laskelmien avulla. Näiden mittausten perusteella luon taulukoita ja kaavioita, joiden pohjalta havainnoin käsikirjoitusten välisiä yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia. Tähän liittyy kuitenkin riski sattumanvaraisuudesta. Käsikirjoituksia löydetään ja julkaistaan koko ajan lisää, mikä tarkoittaa sitä, että niiden kokonaiskuva muuttuu. Voidaanko sanoa, että nykyisellä tutkimuksella on tarpeeksi kattava määrä käsikirjoituksia, että niiden pohjalta voidaan sanoa jotain varmaa. Tähän kysymykseen itselläni ei ole vastausta, mutta oman aineistoni osalta voin todeta, että se on varsinkin apokryfisten käsikirjoitusten osalta aivan liian suppea, että voisin tehdä kaikenkattavia päätelmiä. Olen kuitenkin havainnut, että aineisto noudattaa samo-

---

⁵ Tov löysi pieniä eroavuuksia. Useat Vanhan testamentin apokryfiset käsikirjoitukset oli kopioitu toisen tekstin kääntöpuolelle (opistografi). Nämä puuttuivat lähes kokonaan kanonisista käsikirjoituksista (Tov 2004, 250–252).

⁶ Ensimmäisten vuosisatojen käsikirjoituksissa muotona käytettiin pääsääntöisesti kääroä tai koodeksia.

⁷ Tarkoittaa tässä yhteydessä sitä aluetta, jossa on tekstiä.

ja lainalaisuuksia kuin laajemmat saman aihepiirin aineistot. Tämän takia luotan, että aineistoni antaa todenmukaisen kuvan tutkimistani asioista.

Tutkimukseni luonteen johdosta aineiston rajaaminen on oleellisen tärkeää. Koska päämäärä on hahmottaa käsikirjoitusten eroja, aineiston on oltava tarpeeksi kattava, jotta käsikirjoitusten vertaaminen olisi mahdollista. Se ei saa olla kuitenkaan liian laaja, koska sen käsitteleminen tässä yhteydessä kävisi mahdottomaksi. Tämän lisäksi aineiston on muodostettava myös jonkinlainen suhteellisen yhtenäinen kokonaisuus. Tutkimuskysymysteni kannalta on erityisen mielenkiintoista tutkia mahdollisimman varhaista ajanjaksoa, jolloin kanonisten tekstien asema ei vielä ollut vakiintunut. Tämän takia tutkimusaineistoni koostuu kaikkein vanhimmista eli 100- ja 200-lukujen käsikirjoituksista.⁸ Apokryfisia käsikirjoituksia on löydetty tältä ajanjaksolta kaikkiaan 27, mikä on sopiva määrä. Kanonisia käsikirjoituksia on kuitenkin yli 60, joka on liian paljon, koska näin laajaa aineistoa en pysty tässä yhteydessä hallitsemaan. Kanonisten evankeliumien käsikirjoitusten lukumäärä on kuitenkin sopiva, sillä niitä on 32. Aineistoni koostuu täten 32 kanonisesta ja 27 apokryfisesta käsikirjoituksesta. Kaikki tämän ajanjakson kristilliset käsikirjoitukset on löydetty Egyptistä, jonka vuoksi tutkimukseni kohteena ovat nimenomaan Egypti ja sen kirjurit.

Kanonisten evankeliumien määrä ei kuitenkaan ole ainoa peruste niiden valinnalle. Toinen syy on se, että niiden asema oli suhteellisen vakaa lähes koko kaanonin muodostumisen ajan. Jos luotamme kirkkoisien kirjoituksiin, lähes kaikkien aineistoni apokryfisten tekstien tilanne on sen sijaan ollut usein huomattavasti kyseenalaisempi.⁹ Tämä tuo siis mielenkiintoisen vastakkainasettelun näiden välille ja antaa hyvän pohjan kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten vertailulle. Aineistoni apokryfiset käsikirjoitukset sisältävät seuraavat tekstit: Tuomaan, Jaakobin proto-, Marian, Pietarin, Egertonin ja Fayumin evankeliumit, Pavalin ja Pietarin teot, Hermaan paimenen sekä Janeksen ja Jambreksen apokryfi. Tämän lisäksi aineistossani on yksi evankeliumi, jota ei ole kyetty tunnistamaan.¹⁰

Tutkimukseni aluksi luon yleissilmäyksen aineistoni käsikirjoitusten teksteihin ja niiden löytöpaikkoihin. Koska kaikki käsikirjoitukset on löydetty eri puolilta Egyptiä, on pohdittava hieman, mikä on löytöpaikkojen merkitys tutkimukseni kannalta. Tämän jälkeen selvitän, kuinka kaanon kehittyi 300-luvun alkuun saak-

⁸ Valitsin myös ne käsikirjoitukset tutkimusaineistooni, jotka on ajoitettu 200- ja 300-lukujen vaihteeseen, jotta käsikirjoitusten määrä olisi kaikin puolin tarpeeksi kattava.

⁹ Aiheesta lisää luvussa 3.

¹⁰ Luvussa 2.2 on yleisluontoinen kuvaus kyseisistä apokryfisista teksteistä.

ka. Tarkoituksena on selvittää aineistoni tekstien asema ja arvostus kyseisenä ajanjaksona. Koska tutkimukseni kohteena on kirjureiden toiminta, luku 4 antaa yleiskuvan heidän työstään ja asemastaan käsikirjoitusten kopioimisprosessissa. Käsikirjoitusten varsinainen analyysi alkaa näiden johdantolukujen jälkeen. Jokainen luku käsittelee yhtä ulkoista piirrettä ja koostuu pääpiirteissään kolmesta osasta. Ensimmäinen osa käsittelee ulkoiseen piirteeseen liittyviä yleisiä ja huomioitavia seikkoja. Tämän jälkeen pyrin hahmottamaan kirjureiden toimintaa ja syitä siihen, miksi he toimivat tietyllä tavalla. Kolmannessa osassa vertailen kanonisia ja apokryfisia käsikirjoituksia ja selvitän onko näiden välillä mitään eroa. Tutkimukseni viimeisessä luvussa on tarkoituksena pohtia käsikirjoitusten eroja ja selvittää, onko niiden taustalla kenties erilainen käyttötarkoitus.

2. Tutkimusaineiston tekstit, niiden lukumäärät ja löytöpaikat

2.1 Kanoniset evankeliumit

Aineistoni kanonisten evankeliumien käsikirjoitusten lukumäärät jakaantuvat seuraavasti: Matteus (13)¹¹, Markus (1), Luukas (6)¹² ja Johannes (18)¹³. Erillisten käsikirjoitusten määrä on kuitenkin vain 32, sillä esimerkiksi $\mathfrak{P}^{45}$ sisältää kaikki neljä kanonista evankeliumia ja $\mathfrak{P}^{75}$ Luukkaan ja Johanneksen evankeliumit.¹⁴ Kanoniset evankeliumit ovat niin tunnettuja, etten näe tässä yhteydessä mielekkääksi käsitellä erikseen niiden sisältöä. Sen sijaan aineistoni apokryfiset tekstit ovat vieraampia, minkä vuoksi luon seuraavassa yleiskatsauksen niiden sisältöön ja luonteeseen. Apokryfisten käsikirjoitusten lukumäärät on merkitty sulkuihin kunkin tekstin nimen perään.¹⁵

2.2 Apokryfiset tekstit

Tuomaan evankeliumi (3)

Kyseinen evankeliumi ei ole elämäkerrallinen kirjoitus Jeesusesta, vaan hänen opetuksiensa kokoelma. Se jaotellaan 114 lauselman, jotka sen kirjoittaja on jär-

---

¹¹ Hurtadon (2006, 20) listassa on vain 12 Matteuksen evankeliumin käsikirjoitusta, koska hänen mukaansa $\mathfrak{P}^{110}$ (P.Oxy.4494) on selvästi vasta 300-luvulta (2006, 218). Tämän käsikirjoituksen ajoitus on kuitenkin niin lähellä 200- ja 300-luvun vaihdetta, että otin sen mukaan omaan aineistooni (Cockle 1999, 1).

¹² Hurtado (2006, 219) laskee epähuomiossaan $\mathfrak{P}^{97}$ (P.Chester Beatty XVII) mukaan ennen 300-luvun alkua ajoitettaviin käsikirjoituksiin. Kyseinen käsikirjoitus ajoitetaan kuitenkin vasta 500- tai 600-luvulle (Pietersma 1987, 48–49).

¹³ Hurtadon (2006, 20) tutkimuksessa on vain 16 Johanneksen evankeliumin käsikirjoitusta, koska käsikirjoitukset $\mathfrak{P}^{119}$ ja $\mathfrak{P}^{121}$ julkaistiin vasta vuonna 2007.

¹⁴ Käsikirjoitusten kaikki tiedot löytyvät liitteestä.

¹⁵ Käsitteilyjärjestys on sama kuin liitteessä olevassa käsikirjoitusten listassa.

jestänyt muun muassa temaattisesti. Lähes puolet Jeesuksen opetuksista muistuttaa synoptisten evankeliumien aineistoa, mutta se voidaan nähdä sisältävän monenlaista traditiota. Evankeliumissa on piirteitä esimerkiksi viisausteologisista, askeettisista ja gnostilaisista kirjoituksista.¹⁶

Jaakobin protoevankeliumi (1)

Tämä evankeliumi, joka on kirjoitettu toisen vuosisadan puolivälissä, tunnetaan myös nimillä Jaakobin lapsuusevankeliumi, Jaakobin ilmestys tai Marian syntymä. Evankeliumi kuvaa aikaa Marian syntymästä aina Jeesuksen syntymään saakka. Koko evankeliumin kiintopisteenä on Marian puhtauden ja hurskauden korostaminen. Myös ajatus hänen ikuisesta neitsyydestään on vahvasti esillä, sillä Jeesuksen syntymän jälkeen Maria todetaan neitsyeksi (19–20). Sama toistuu kertomuksessa Jeesuksen veljistä, sillä he ovat evankeliumin mukaan Joosefin aikaisemmasta avioliitosta, eivätkä siis Marian synnyttämiä (9:2).¹⁷

Marian evankeliumi (2)

Marian evankeliumi on kirjoitettu toisella kristillisellä vuosisadalla ja sen päähenkilönä on Magdalan Maria. Säilyneet käsikirjoitukset sisältävät noin puolet evankeliumista. Evankeliumissa Maria selittää muille opetuslapsille kokemastaan erityisestä ilmestyksestä. Eräät miesopetuslapset (Pietari ja Andreas) asettavat kyseenalaiseksi sen, että Jeesus olisi opettanut kyseisiä asioita Marialle ja vielä salassa. Leevi sen sijaan asettuu puolustamaan Mariaa ja perustelee kantansa sillä, että Maria oli Jeesuksen suosikkiopetuslapsi.¹⁸

Pietarin evankeliumi (2)

Evankeliumista ei ole säilynyt ainuttakaan kokonaista käsikirjoitusta. Tutkimuksen käytössä olevat fragmentit sisältävät vain evankeliumin lopun, jossa on kuvattuna jakso Jeesuksen oikeudenkäynnistä ylösnousemukseen. Pietarin evankeliumi muistuttaa monelta osin kanonisia evankeliumeita, mutta siinä on myös huomattavia eroja niihin verrattuna. Pietarin evankeliumissa on esimerkiksi ensimmäisenä kuvattu Jeesuksen ylösnousemus konkreettisenä tapahtumana (Piet. ev. 35–42). Jakeessa 40 on lisäksi mielenkiintoinen kuvaus siitä, kuinka Jeesusta taluttaneiden

---

¹⁶ Uro 2005, 289–293.

¹⁷ Marjanen 1997, 342–343.

¹⁸ Marjanen 2005, 435–437.

miesten päät ulottuivat taivaaseen ja Jeesuksen pää näitäkin korkeammalle. Pietarin evankeliumi ajoitetaan yleisesti 100-luvun jälkipuoliskolle.¹⁹

Apokryfinen evankeliumi? (1)

Fragmentti P.Oxy. 210 sisältää materiaalia, joka on tuttua Matteuksen (7:17–19) ja Luukkaan (6:43–44) evankeliumeille. Kohta sisältää Jeesuksen opetusta siitä, kuinka puu tunnetaan sen hedelmistä. Fragmentin perusteella ei ole päästy selvyyteen siitä, onko kyseinen kohta osa jotakin evankeliumia vai teologista tutkielmaa.²⁰

Egertonin evankeliumi (1)

Egertonin evankeliumista on olemassa vain kolme fragmentaarista koodeksin sivua ja nimensä se on saanut rahastolta, jonka varoja käytettiin kyseisten fragmenttien hankintaan. Fragmentit sisältävät viisi perikoopia, joista neljällä on rinnakkaiskohtia kanonisten evankeliumien kanssa.²¹ Viidennessä perikoopissa kuvataan Jeesuksen tekemää ihmettä, jossa Jeesus kylvää siemeniä Jordanjokeen ja se tuottaa hedelmää.²² Itse käsikirjoitus ajoitetaan 100-luvulle ja on mahdollista, että teksti on peräisin 100-luvun alkupuolelta.²³

Fayumin evankeliumi (1)

Vuonna 1885 löydettiin Egyptistä Fayumin alueelta pieni käsikirjoituksen pala, jonka sisältö on hyvin lähellä Matteuksen ja Markuksen evankeliumeita. Katkelma sisältää kohtauksen viimeisellä ehtoollisella käydystä pöytäkeskustelusta. Fragmentti on niin pieni, ettei sen pohjalta voida sanoa, onko se osa jotakin entuudestaan tuntematonta evankeliumia vai mukaelma tunnetuista evankeliumeista.²⁴

Paavalin teot (4)

Paavalin teot sisältää itse asiassa kolme teosta: Teklan teot, Kolmas kirje Korinttilaisille ja Paavalin marttyyrio. Yhdistettynä nämä kirjoitukset ovat selvästi laajempi kokonaisuus kuin esimerkiksi Apostolien teot ja se on mahdollisesti kirjoitettu noin vuosien 170–180 välillä. Aineistossani Paavalin Kolmas kirje Korinttilaisille on erillään muista Paavalin tekojen osista (P. Bod. X), mikä kertoo siitä,

---

¹⁹ Esim. Gardner-Smith 1926, 401–407.

²⁰ Grenfell & Hunt 1899, 9–10; LDAB 5222.

²¹ Kiistakeskustelu Jeesuksen identiteetistä, yritys kivittää Jeesus, kertomus leprasairaana parantamisesta ja kysymys veron maksamisesta (esim. Bernhard 2007, 84–97).

²² Ks. J. K. Elliottin (1993, 40) rekonstruktio kyseisestä perikoopista.

²³ Elliott 1993, 38.

²⁴ Elliott 1993, 43–45.

että osat on kopioitu myös erillisinä teksteinä.²⁵ Seuraavassa on lyhyet yhteenvedot kustakin Paavalin tekojen osasta. *Teklan teot* kertoo kreikkalaisesta naisesta Teklasta, joka kääntyi kristinuskoon Paavalin julistuksen tuloksena. Hän purkaa kihlauksensa ja lähtee seuraamaan Paavalia hänen avustajanaan. Tekla on lähellä joutua teloitetuksi, mutta ihmeen seurauksena pakenee ja asettuu lopulta Seleukokseen.²⁶ *Kolmas kirje Korinttilaisille* sisältää Korintin seurakunnan kirjeen Paavalille, joka on vankilassa Filippiin kaupungissa ja Paavalin vastauksen siihen. Korintin seurakuntalaiset pyytävät Paavalia käymään heidän seurakunnassaan, koska heidän pariinsa on tullut muutamia opettajia, jotka opettavat esimerkiksi, etteivät ihmisen ruumis ja näkyvä maailma ole Jumalan luomia. Paavali vastaa kirjeessään näihin vääriin oppeihin kohta kohdalta. *Paavalin marttyyrio* sisältyy aineistoni Hampurin käsikirjoitukseen (pap.bil.1). Se käsittelee Paavalin lähetystyötä Roomassa, Neron vainoa ja Apostolin kuolemaa.²⁷

Pietarin teot (1)

Pietarin teoista, joka on kirjoitettu vuoden 200 tienoilla, on säilynyt noin kaksi kolmasosaa. Pietarin teot käsittelee enimmäkseen Pietarin toimintaa Roomassa ja hänen kamppailustaan Simon Magusta vastaan. Heidän taistelunsa saa eepiset mittasuhteet, mistä eivät ihmeet puutu. Kamppailun lopussa Simon Magus lentää Rooman kaupungin yllä, mutta Pietarin rukouksen voimasta putoaa maahan, katkaisee jalkansa ja hieman myöhemmin lopulta kuolee. Teoksen lopussa on kuvattu Pietarin ristiinnaulitseminen pää alaspäin ja hänen marttyyrikuolemansa. Kirjoituksen punaisena lankana voidaan kuitenkin nähdä anteeksiannon mahdollisuus aina ja kaikissa tilanteissa, jopa Simon Maguksen tapauksessa.²⁸

Hermaan paimen (11)

Hermaan paimen on apokalyptinen kirjoitus, joka on kirjoitettu Roomassa noin vuonna 150. Se koostuu Hermaan saamista näyistä, joiden keskeisenä sanomana on kehoitus kääntymykseen. Kirjoittajan mukaan monet kristityt elävät syntisesti ja Hermaan välityksellä Herra ilmoittaa, että vielä on mahdollisuus katua ja kääntyä. Kirjoitus jaotellaan yleisesti kolmeen osaan: viiteen näkyyn, kahteentoista käs-

---

²⁵ Klauck 2008, 49–50.

²⁶ Elliott 1993, 353.

²⁷ Klauck 2008, 67–68, 70–72.

²⁸ Klauck 2008, 81–112.

kyyn ja kymmeneen vertaukseen. Näkyjen viestintuojana on ensiksi nainen ja myöhemmin paimen, josta teos on saanut nimensä.²⁹

Janes & Jambres (1)

Janes ja Jambres kertoo kahdesta maagikkoveljeksestä, jotka perimätiedon mukaan olivat Mooseksen vastustajia Faaraon hovissa. Janes saa kertomuksessa painokkaamman roolin, koska vastusti Jumalaa omaan väkivaltaiseen kuolemaansa saakka. Vasta kuolemansa jälkeen Janes nöyrtyy Jumalan edessä, mutta se on hänelle liian myöhäistä. Hän joutuu helvettiin, josta hän puhuu veljelleen ja kehottaa tätä muuttamaan käytöstään, sillä helveti ei tunne armonantoa. Teksti kuitenkin katkeaa, eikä sen lopusta ole säilynyt yhtään käsikirjoitusta. Tekstin päämääränä on siis olla varoittamassa ihmisille, kuinka väärintekijöille käy, elleivät he ano armoa tämän elämän aikana. Janes ja Jambres on mahdollisesti kirjoitettu 100-luvulla.³⁰

2.3 Käsikirjoitusten löytöpaikat

2.3.1 Taustaoletuksia

Tutkimukseni kannalta on välttämätöntä selvittää, mistä aineistoni käsikirjoitukset ovat löytyneet. On nimittäin mahdollista, että kirjurit käyttivät Egyptin eri alueilla erilaisia tekniikoita tai toimintatapoja. Toinen mahdollisuus on se, että koko Egypti oli niin yhtenäinen kokonaisuus, että sen alueella kirkureiden toimintatavat eivät juuri eronneet. Jompikumpi näistä kahdesta vaihtoehdosta aiheuttaisi vääristymiä tutkimukseeni, koska tällöin kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten erot tai yhtäläisyydet voisivat ainakin osittain johtua siitä, että ne ovat peräisin Egyptin eri alueilta. Toisaalta on mahdollista, ettei edellä mainittujen ryhmien välillä olisi havaittavissa mitään eroa, jos Egyptissä oli käytössä hyvin samankaltaiset toimintatavat riippumatta siitä, mitä oltiin kopioimassa. Kartoitan käsikirjoitusten löytöpaikat ja selvitän, onko löytöpaikalla ja ulkoasulla mitään korrelaatiota. Käytän tässä apuna Leuven Database of Ancient Books (LDAB) tietoja, jonka vuoksi en erittele sen tietoja erikseen alaviitteisiin.³¹

---

²⁹ Koskenniemi 1989, 217–221.

³⁰ Pietersma 1994, 48–59.

³¹ Tämä on Internetin paras käsikirjoitusten hakukone, josta löytyvät käsikirjoitusten perustiedot ja niiden valokuvat (<http://www.trismegistos.org/ldab/>).

2.3.2 Käsikirjoitusten löytöpaikkojen sijoittuminen Egyptin kartalle

Yli puolet aineistostani on löytynyt Oksyrhynkhoksen alueelta, joka sijaitsee Nii-
lin varrella 300 km Aleksandrista etelään. Se nousi Egyptin kolmanneksi tär-
keimmäksi kaupungiksi hellenististen ja roomalaisten hallitsijoiden alaisuudessa.
Sieltä on löydetty suunnaton määrä antiikin käsikirjoituksia, koska ne olivat hau-
tautuneena paksun hiekkakerroksen alla yli 1000 vuotta ennen kuin Bernard Gren-
fell ja Arthur Hunt aloittivat kaivaukset kaupungin alueella 1800- ja 1900-lukujen
vaihteessa.³²

Oksyrhynkhoksen löytöjen osalta ollaan varmoja siitä, että ne todella ovat
sieltä, mutta muualta löydettyjen käsikirjoitusten kohdalla ollaan hieman vaike-
ammassa tilanteessa. Kaikkien käsikirjoitusten löytöpaikka ei nimittäin ole tiedos-
sa. Voidaan kuitenkin sanoa melkoisella varmuudella, että aineistoni käsikirjoi-
tukset ovat löydetty ainakin seuraavilta alueilta: Fayum, Panopolis, Afroditopolis,
Hermopolis ja Koptos. Alueellisesti nämä jakaantuvat siten, että Fayum sijaitsee
Oksyrhynkhoksesta noin 100 km pohjoiseen ja Afroditopolis sen sijaan Fayumista
noin 50 km itään, Hermopolis 100 km, Panopolis 250 km, ja Koptos noin 370 km
Oksyrhynkhoksesta etelään. Voidaan siis sanoa, että osa löydöistä jakaantuu suh-
teellisen laajalle alueelle, vaikka suurin osa onkin Oksyrhynkhoksesta.

2.3.3 Merkitys tutkimukselle

Seuraavaksi on pohdittava sitä, onko eri alueilta peräisin olevilla kanonisilla ja
apokryfisilla käsikirjoituksilla mitään yhtäläisyyksiä tai eroja. Tässä yhteydessä
asiaan ei voida perehtyä kovinkaan syvällisesti, mutta kun tutkimme liitteen tau-
lukkoa käy ilmi, että Oksyrhynkhoksesta on löydetty monenlaisia käsikirjoituksia.
Oksyrhynkhoksesta löydettyjen kanonisten käsikirjoitusten joukossa on suuria
($\mathfrak{P}^{69}$) ja toisaalta pieniä ($\mathfrak{P}^{103}$) käsikirjoituksia. Myös käsikirjoitus $\mathfrak{P}^{52}$ on mah-
dollisesti peräisin samasta kaupungista, mutta sen koko sekä muut piirteet eroavat
merkittävästi kaikista muista sieltä löydettyistä käsikirjoituksista. Sama logiikka
on havaittavissa myös apokryfisten käsikirjoitusten osalta. Esimerkiksi Hermaan
paimenen käsikirjoitukset P.Oxy.3528 ja 4707 eroavat merkittävästi toisistaan,
vaikka kummatkin on löydetty Oksyrhynkhoksesta. Muiden kaupunkien alueilta
on löydetty vain muutamia yksittäisiä käsikirjoituksia, minkä takia niiden tietoja
ei ole järkevää käyttää tässä yhteydessä, koska sattuman riski on suuri.

---

³² POxy: Oxyrhynchus Online.

Tämän lyhyen katsannon jälkeen näyttäisi siltä, ettei kirjureilla ollut tietyllä alueella mitään tiettyjä tai erityisiä toimintatapoja. Näin ollen käsikirjoitusten löytöpaikoilla ei ole erityistä merkitystä tutkittaessa käsikirjoitusten eroja ja yhtäläisyyksiä, eivätkä ne täten vaikuta tutkimukseni tulosten arviointiin. Seuraavassa luvussa pohditaan hieman eri tekstien asemaa ja arvostusta.

3. Uuden testamentin kaanon

3.1 *Kaanon ja apokryfi*

Kreikankielinen sana kaanon (kr. κανών) sisältää useita eri merkityksiä, mutta tässä yhteydessä käsittelen ainoastaan niitä merkityksiä, joita sillä oli kristillisten kirjoittajien teksteissä. Näissä se tarkoitti hyvin yleisesti sääntöä tai normia. Polykrates Efesolainen ja Klemens Aleksandrialainen käyttivät sanaa 100-luvun lopulla puhuessaan uskon tai totuuden säännöstä. Tällä he tarkoittivat ideaalista kristillistä elämää ja opetusta.³³ Vasta 300-luvun puolivälin jälkeen kaanonin merkitys kehittyi tarkoittamaan listaa Uuden testamentin teksteistä, joita pidettiin autoritaarisina. Athanasios oli ensimmäinen, joka käytti termiä tässä merkityksessä hieman vuoden 350 jälkeen. Vuonna 367 hän selkeästi esitti, mitkä kirjoitukset olivat kaanonisia, joiden vastakohtana olivat apokryfiset kirjoitukset (kr. ἀπόκρυφα).³⁴ Tämä oli ensimmäinen listaus nykyisen kaanonin 27 kirjasta.

Tämän 27 kirjoituksen kokoelman ulkopuolelle jäi monia kristillisiä kirjoituksia, joita nykyään nimitetään apokryfisiksi kirjoituksiksi. Tämä kreikankielinen ilmaus tarkoittaa piilotettua tai kätkettyä, mikä tietyllä tavalla kuvaa näitä kirjoituksia, koska niitä pidettiin piilossa. Ne koettiin nimittäin monin paikoin valheellisiksi tai hereettisiksi. Tällaisia kirjoituksia olivat esimerkiksi Pietarin evankeliumi, Paavalin teot ja Pietarin apokalypsi. Voidaan kuitenkin sanoa, että tietyt kirjoitukset olivat hetkellisesti tietyissä osin kristikuntaa pyhiä kirjoituksia, vaikka ne myöhemmin hylättiin kaanonin ulkopuolelle.³⁵

3.2 *Historia*

On ensiarvoisen tärkeää hahmottaa, minkälainen aineistoni tekstien asema on ollut ja onko niiden välillä havaittavissa mitään eroa, koska tutkimukseni painopiste on nimenomaan selvittää käsikirjoitusten eroja ja yhtäläisyyksiä. Raja kaanonin

³³ Klemens Aleksandrialainen, Strom. IV. xv. 98; VI. xv. 124; Eusebios, Hist. eccl. V. xxiv. 6.

³⁴ Athanasios, Decrees of the Synod of Nicea 18; Epist. fest. 39.

³⁵ Metzger 1988, 165. Esim. Tertullianus (De bap. 17) ja Eusebios (Hist. eccl. III. xxv. 28–29) kertoivat, miten he suhtautuivat tiettyihin kirjoituksiin, jotka jäivät kaanonin ulkopuolelle.

historian käsittelyn 300-luvun alkuun, koska tutkimukseni käsikirjoitukset ovat ajoitettavissa viimeistään kyseiselle ajanjaksolle. Koska kaikki tutkimusaineistoni käsikirjoitukset on löydetty Egyptistä, käsittelen erikseen ja hieman tarkemmin tämän alueen kanonisaation historiaa.

3.2.1 Apostoliset isät

Apostolisten isien kirjoitukset ovat osittain samanaikaisia joidenkin kanonisten kirjoitusten kanssa, mutta eivät saaneet kanonisen kirjoituksen asemaa, vaikka olivatkin arvostettuja.³⁶ Tämän johdosta heidän kirjoituksensa antavat hyvän lähtökohdan tutkittaessa Uuden testamentin kaanonin historiaa.

Termillä ”Apostoliset isät” viitataan kristillisten kirjoittajien teksteihin, jotka on kirjoitettu noin vuosien 95–150 jaa. välillä.³⁷ Termi ei ole kuitenkaan peräisin varhaiskristillisestä traditiosta, vaan sen kehitti J. B. Cotelier 1600-luvun puolivälin jälkeen. Hänen mukaansa tähän ryhmään kuuluivat Klemensin, Ignatioksen, Barnabaan, Hermaan ja Polykarpoksen kirjoitukset.³⁸ Myöhemmin kokoelmaan luettiin myös Kirje Diognetuselle, Papiaksen katkelmat ja vuoden 1883 jälkeen Didakhe.³⁹

Apostolisten isien kirjoitukset sisältävät monenlaista aineistoa. Tästä huolimatta heidän kirjoituksissaan on mahdollista nähdä tiettyjä yhteisiä piirteitä. Heidän aikanaan Vanha testamentti oli käytännössä ainoa kirja, jolla oli auktoriteettiasema. Tämän ohella Apostoliset isät pitivät ”Jeesuksen sanoja” autoritaarisina, mutta eivät yleensä nimenneet lähdettä, josta ne olivat peräisin.⁴⁰ He eivät normaalisti kutsuneet Vanhan testamentin ulkopuolisia tekstejä ”kirjoituksiksi”.⁴¹ Voidaan siis sanoa, että heille Pyhä kirja oli Vanha testamentti.⁴²

Apostolisten isien teksteissä voidaan nähdä useita lainauksia, jotka ovat tuttuja kanonisista evankeliumeista, vaikka isät eivät eritelleet, mistä kyseiset laina-

---

³⁶ Koskenniemi 1989, 9–10.

³⁷ Metzger 1988, 39.

³⁸ Cotelier 1672.

³⁹ Seuraan tässä Metzgerin (1988, 39) laatimaa luetteloa Apostolisten isien kirjoituksista.

⁴⁰ Tästä on Papias poikkeuksena, sillä hän mainitsee Matteuksen ja Markuksen evankeliumit ja selittää hieman niiden synnystä (Eusebios Hist. eccl. III. xxxix. 15–16).

⁴¹ Tästä linjasta poikkeavat Pol. Fil. 12:1 ja 2. Klem. 2:4. On kuitenkin mahdollista, että Polykarpoksen kirjeessä filippiläisille viitataan Vanhaan testamenttiin (Koester 1957, 113). 2. Klemensin kirjeessä on sen sijaan selkeä viittaus siihen, että kirjoittaja piti Matteuksen evankeliumia ”kirjoituksena” samalla tavalla kuin Jesajaa (Metzger 1988, 71).

⁴² Metzger 1988, 43, 49, 51. Esimerkiksi Klemens käyttää tunnettuja formuloita lainatessaan Vanhaa testamenttia, kuten esim. ”Kirjoitus sanoo”, ”on kirjoitettu”, ”mikä on kirjoitettu” (1. Klem. 4:1, 14:4, 29:2). Sen sijaan viitatessaan Uuden testamentin evankeliumeihin hän sanoo lukijoilleen ”varsinkin muistakaamme Herran Jeesuksen sanoja” (1. Klem. 13:1).

ukset ovat peräisin.⁴³ He käyttivät enimmäkseen kanonisia evankeliumeita, joista Matteuksen evankeliumi näyttää olleen kaikkien suosituin.⁴⁴ Apostoliset isät eivät kuitenkaan käyttäneet aineistoa vain kanonisista evankeliumeista. Tutkimukseni kannalta mielenkiintoisin siteeraus löytyy 2. Klemensin kirjeestä (12:2), jossa kirjoittaja käyttää samaa traditiota kuin Tuomaan ja Egyptiläisten evankeliumissa⁴⁵. Tämä osoittaa, ettei ainakaan kyseistä kirjoittajaa ohjannut mikään tietty tai tiukka käsitys pyhistä teksteistä.⁴⁶

3.2.2 Kanonisaation kehittyminen 100- ja 200-luvuilla

Ensimmäisiksi merkittäviksi hahmoiksi Apostolisten isien jälkeen nousevat Justinos Marttyyri⁴⁷ ja Tatianos. Ensimmäisessä apologiassaan Justinos kertoo, kuinka hänen seurakunnassa luettiin sunnuntain palveluksessa ääneen evankeliumeita ja Vanhan testamentin profeettoja.⁴⁸ Hän tarkoitti kanonisia evankeliumeita, sillä hän siteeraa teoksissaan yksinomaan niitä.⁴⁹ Justinoksen todistuksen perusteella näyttää siltä, että näillä evankeliumeilla oli tietty auktoriteettiasema jo 100-luvun puolivälin Roomassa, koska hän mainitsee ne yhdessä Vanhan testamentin profeettojen kanssa. Justinoksen aikalaisen Tatianuksen kokoama Diatessaron kertoo samasta, sillä se on neljän kanonisen evankeliumin yhteensovitus eli harmonisatio. Jos näitä evankeliumeita ei olisi pidetty autoritaarisina, on vaikea kuvitella, miksi Tatianus valitsi juuri ne Diatessaronin lähteiksi.

Justinoksen ja Tatianuksen jälkeen neljän kanonisen evankeliumin asema selkiintyi entisestään. Nykyisen Etelä-Ranskan alueella 100-luvun viimeisellä puoliskolla vaikuttaneen Ireneuksen kirjoituksissa neljä evankeliumia olivat jo selvästi pyhien tekstien asemassa.⁵⁰ Hänen aikalaisensa Tertullianus, jonka työ painottui Karthagon alueelle, kutsui neljän evankeliumin kokoelmaa nimellä ”Instrumentum evangelicum”. Hänen painotti teoksissaan niiden arvovaltaa suhteessa toisiin evankeliumeihin.⁵¹ Samanlaisen todistuksen antavat myös kaksi erillistä luetteloa Uuden testamentin evankeliumeista: Muratorin Kaanon ja Euse-

---

⁴³ Metzger 1988, 40.

⁴⁴ Matteusta käyttivät esim. Ignatios ja Didakheen, Barnabaan kirjeen sekä Hermaan paimenen kirjoittajat (Metzger 1988, 41–42, 49, 54, 57, 62, 67, 71).

⁴⁵ Klemens Aleksandrialaiselta on olemassa siteeraus kyseisestä evankeliumista (Strom. III. xiii. 92).

⁴⁶ Metzger 1988, 70–72.

⁴⁷ Justinos Marttyri toimi Roomassa 100-luvun puolivälissä ja oli kenties etevin kristillinen apologeettinen kirjoittaja.

⁴⁸ Justinos, I Apol. lxxvii. 3–5.

⁴⁹ Metzger 1988, 148.

⁵⁰ Ireneus, Adv. Haer. III. xi. 8.

⁵¹ Tertullianus, Adv. Marc. iv. 2.

bioksen luettelo. Ensimmäinen on kirjoitettu 100-luvun jälkipuoliskolla, ennen vuotta 200 jaa. Siinä on selvästi lueteltu neljän evankeliumin kokoelma, joka alkaa Matteuksesta ja loppuu Johannekseen.⁵² Eusebioksen luettelossa, joka on kirjoitettu 300-luvun alussa, puhutaan ”pyhästä kvartetista”.⁵³

Hermaan paimenen asema on selvästi jakanut varhaisten kristillisten kirjoittajien mielipiteitä. Ireneus luki sen pyhien kirjoitusten ryhmään, mutta Hippolytos, joka toimi Roomassa 200-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä hylkäsi sen pyhänä tekstinä. Tertullianuksen mielipiteet vaihtelivat sen sijaan hyväksyvistä täysin torjuvaan kantaan.⁵⁴ Muratorin Kaanonin kirjoittaja piti teosta hyödyllisenä, mutta ei pyhänä kirjoituksensa.⁵⁵ Noin vuonna 300 jaa. kirjoitettu tuntemattoman kirjoittajan teos ”Uhkapelaaajia vastaan” kuvaa Hermaan paimenta jumalallisena kirjoituksena.⁵⁶ On mielenkiintoista havaita, että lähes samanaikaisesti kirjoitettu Eusebioksen lista luokittelee sen epäkanoniseksi ja valheelliseksi kirjoitukseksi.⁵⁷ Tämä osoittaa, kuinka eri tavoin Hermaan paimeneen suhtauduttiin.⁵⁸

Kristityt käyttivät kuitenkin myös muita kirjoituksia, kuten esimerkiksi Pietarin evankeliumia. Antiokian piispaksi vuonna 200 jaa. noussut Serapion kerrotaan kieltäneen sen käytön, koska se sisälsi materiaalia, joka erosi tunnetusta traditiosta.⁵⁹ Hippolytos tunsikin esimerkiksi Pietarin ja Paavalin teot, muttei pitänyt niitä pyhinä kirjoituksina.⁶⁰ Tertullianus suhtautui puolestaan halveksuvasti Paavalin tekoihin ja luokitteli sen apokryfiseksi kirjoitukseksi.⁶¹ Eusebioksen listassa on lueteltu Paavalin teot valheelliseksi kirjoitukseksi, mutta varsinaisiksi hereettisiksi kirjoituksiksi hän leimaa muun muassa Tuomaan ja Pietarin evankeliumit. Näitä ei Eusebioksen mukaan pitänyt kutsua edes valheellisiksi, vaan jumalattomiksi ja absurdeiksi kirjoituksiksi.⁶²

---

⁵² Metzger, 1988, 194–195.

⁵³ Eusebios, Hist. eccl. III. xxv. 2; Grant 1980, 10–21.

⁵⁴ Ireneus, Adv. Haer. IV. xx. 2; Metzger 1988, 151; Tertullianus, De orat 16; De pudic. 10.

⁵⁵ Metzger, 1988, 198.

⁵⁶ Metzger 1988, 164.

⁵⁷ Eusebios, Hist. eccl. III. xxv. 10–11.

⁵⁸ Tässä yhteydessä en voi olla nostamatta esille Hermaan paimenesta löydettyjen käsikirjoitusten lukumäärän merkitystä. Johanneksen ja Matteuksen evankeliumeiden käsikirjoitusten määrä on kaikkein korkein, mutta Hermaan paimen tulee heti näiden jälkeen. Tästä on tietenkin hyvin vaarallista tehdä mitään päätelmiä, mutta itse olen taipuvainen ajattelemaan, että tämä kertoo siitä, että Hermaan paimen on ollut suosittua lukemista ensimmäisten vuosisatojen kristittyjen parissa, mistä myös edellä kuvattujen kirkkoisien kirjoitukset kertovat. Samoin esim. Osiek 1999, 1–8; Hurtado 2006, 32–33.

⁵⁹ Metzger 1988, 119–120; Eusebios, Hist. eccl. VI. xii. 3.

⁶⁰ Metzger 1988, 151.

⁶¹ Tertullianus, De bap. 17.

⁶² Eusebios, Hist. eccl. III. xxv. 28–29.

3.2.3 Kristillisten kirjoitusten asema Egyptissä

Parhaimman kuvan Egyptin tilanteesta antavat kaksi kuuluisaa Aleksandrian katekeettisen koulun johtajaa, Klemens Aleksandrialainen ja Origenes sekä eräs käsi-kirjoitus, Codex Claromontanus.

Klemensin työ ajoittui 100-luvun viimeiselle neljännekselle ja Origenes jatkoi hänen työtään 200-luvun ensimmäisten vuosikymmenten ajan.⁶³ Klemens teki selkeän eron autoritaaristen ja muiden kirjoitusten välille. Synoptiset evankeliumit sekä Johanneksen evankeliumi kuuluivat ensiksi mainittuihin. Hän painotti voimakkaasti synoptisten ja Johanneksen evankeliumin yhtenäisyyttä, mikä mahdollisesti viittaa siihen, ettei hänen aikanaan neljän evankeliumin asema ollut vielä yksimielisesti tunnustettu.⁶⁴ Origenes puolusti kanonisia evankeliumeita edeltäjänsä kiihkeämmin ja toi selkeästi esille, että ainoita pyhien evankeliumien kirjoittajia ovat Matteus, Markus, Luukas ja Johannes. Voidaan sanoa, että Origenelle neljän evankeliumin kokoelma oli Klemensia selkeämmin jo suljettu.⁶⁵

Hermaan paimenta sekä Klemens että Origenes pitivät inspiroituna tekstinä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että se oli heille autoritaarinen kirjoitus. Tämä tulee erityisen ilmeiseksi Klemensin tuotannossa, sillä esimerkiksi Platon oli hänelle Jumalan inspiroima henkilö. Hän löysi myös erään epikurolaisen Metrodoroksen teksteistä jumalallisesti inspiroituja sanoja. Puhuminen inspiroidusta tekstistä ei siis automaattisesti merkinnyt, että teksti oli samalla autoritaarinen.⁶⁶ Origeneen tuotannossa on myös läsnä samantyyppinen aines kuin Klemensillä, sillä toisaalta hän luokitteli tietyt kirjoitukset selkeästi autoritaarisiksi ja toiset hereettisiksi. Jälkimmäiseen ryhmään kuului esimerkiksi Tuomaan evankeliumi.⁶⁷ Samalla Origenes kuitenkin viittaa tuotannossaan toisinaan jopa hyväksyvään sävyyn muihin ei-kanonisiin evankeliumeihin, kuten esimerkiksi Pietarin evankeliumiin ja Jaakobin protoevankeliumiin.⁶⁸ Näyttäisikin siltä, että Klemensillä ja varsinkin Origenella oli selvä käsitys hyväksytyistä ja autoritaarisista teksteistä, mutta he käyttivät vapaasti materiaalia useista eri lähteistä, jotka itse näkivät kristillisen uskon kannalta hyödyllisiksi.⁶⁹

---

⁶³ Metzger 1988, 130, 135.

⁶⁴ Eusebios, Hist. eccl. VI. xiv. 5–7; Metzger 1988, 131–132.

⁶⁵ Metzger 1988, 141. Eusebioksen mukaan (Hist. eccl. VI. xxv.) Origenes puolusti kirkollista kaanonin, eli tekstejä, jotka olivat tunnustettuja ja yleisessä käytössä.

⁶⁶ Metzger 1988, 134; Origenes, Room. Komm. x. 31; Ruwet 1948, 86–91.

⁶⁷ Metzger 1988, 136–137.

⁶⁸ Origenes, Matt. Komm. x. 17.

⁶⁹ Hanson 1954, 127–156.

Mielenkiintoisen lisän kanonisaaion historiaan Egyptissä tuo Codex Claromontanus. Tuntematon kirjuri lisäsi tähän 500-luvun käsikirjoitukseen vanhemman listan raamatullisista kirjoituksista, joka on mahdollisesti peräisin Aleksandriasta noin vuoden 300 jaa. tienoilta.⁷⁰ Tähän listaan kuuluu esimerkiksi neljä kanonista evankeliumia. Listan loppuun on sijoitettu aineistooni sisältyvät Hermaan paimen ja Paavalin teot. Jälkimmäisten osalta merkittävää on se, että niiden yläpuolella on erotettavissa horisontaalinen viiva, joka todennäköisesti viittaa niiden alempiarvoisuuteen verrattuna muihin listan teksteihin.⁷¹

3.2.4 Yhteenveto

Neljän kanonisen evankeliumin asema näyttää olleen vahva jo apostolisten isien aikana ja niiden arvostus edelleen kasvoi 100- ja 200-luvuilla. Nämä ovat kiistatontaasti olleet kristittyjen enemmistön hyväksymät evankeliumit. Hermaan paimen on sen sijaan ollut joko pyhä teksti tai muuten merkittävä kirjoitus. Sen asema Egyptissä on ollut vahva, muttei ilmeisesti autoritaarinen. Muiden aineistoni tekstien osalta on nähtävissä, että niitä luettiin niin Egyptissä kuin muuallakin, mutta aikansa merkittävien auktoriteettien mukaan ne eivät olleet pyhiä tekstejä. Toisten mukaan niitä tuli pitää hereettisinä tai jumalattomina teksteinä. Tässä yhteydessä on kuitenkin mainittava, ettei kirkko ollut tehnyt 300-luvun alkuun mennessä mitään virallista esitystä autoritaaristen tekstien lukumäärästä. Kaanon oli siis vielä auki, vaikka tietyillä teksteillä oli autoritaarinen asema kristittyjen enemmistön keskuudessa. Voidaan kuitenkin kokoavasti todeta, että kuuluisimpien kirkkoisien kirjoitusten mukaan neljä kanonista evankeliumia nautti selvästi suurempaa arvontoa kuin yksikään aineistoni apokryfisistä teksteistä.⁷² Kun tämä pidetään mielessä, on mielenkiintoista siirtyä tutkimaan, näkyykö kirjoitusten arvostus millään tavalla kirjureiden toiminnassa. Ennen tätä on kuitenkin hieman selvennettävä kirjureiden toimintaa antiikin maailmassa.

4. Antiikin kirjurit

4.1 Kreikka ja Rooma

Ennen kuin kirjapaino keksittiin 1400-luvun lopulla, kaikki kirjoitukset oli kirjoitettava ja kopioitava käsin. Tämä oli kirjureiden ammattikunnan tehtävä, joiden historia alkaa muinaisesta Mesopotamiasta ja Egyptistä. Antiikin kreikkalaisista ja

---

⁷⁰ Zahn 1890, 157–172; Harnack 1904, 84.

⁷¹ Metzger 1988, 230.

⁷² Lukuunottamatta Hermaan paimenta.

hellenistisistä kirjureista ei tiedetä juuri mitään, koska lähteet eivät kerro paljoa heistä. Kirjoittivatko he sanelusta vai kopioivatko valmiista kääröstä, minkälaisessa kirjoitusasennossa he istuivat? Avoimia kysymyksiä on paljon.⁷³ Voidaan kuitenkin olettaa, että he istuivat samanlaisessa asennossa kuin egyptiläiset edeltäjänsä. Erona oli kuitenkin se, että kreikkalaiset käyttivät kovaa ruokokynää, kun egyptiläiset kirjoittivat eräänlaisella siveltimellä. Voidaan siis olettaa, että kreikkalaiset käyttivät jonkinlaista kovaa alustaa, koska kynä olisi muuten voinut puhkaista papyruksen pinnan.⁷⁴

Roomalaisajan kirjureista tiedetään hieman enemmän. Kirjailijoilla ja oratoreilla on luultavammin ollut kirjureita, jotka ovat kirjoittaneet sanelusta. Kirjureita toimi senaatin palveluksessa kirjanpitäjinä, arkistonhoitajina ja senaatin sihteereinä. Heitä toimi myös kaupan alalla, armeijan palveluksessa ja paikallishallinnossa. Kirjureiden työskentelytavoista ei kuitenkaan tiedetä sen enempää kuin hellenismin ajoiltakaan.⁷⁵ Eräässä roomalaisajalta peräisin olevassa hautajaissteellassa ja sarkofagissa on kuvattu henkilö, joka kirjoittaa tuolissa käyttäen paljaita polviaan alustana.⁷⁶ Täten voidaan olettaa, että kirjurit käyttivät työssään tuolia, mutta pöytä on ilmeisesti ollut kirjureille vielä tuolloin tuntematon apuväline.

Toisessa reliefissä on nähtävissä eräänlainen käsikirjoituksen teline. On siis mahdollista, että kirjurit käyttivät jonkinlaista telinettä, kun he kopioivat tekstiä. Tämän lisäksi kirjurit ovat tarvinneet myös muita työvälineitä: papyrusta, ruokoja kyniä varten ja puukko niiden teroittamiseen, mustepullo ja mustetta, sieni musteen pyyhkimiseen sekä hohkakivi, jolla tasoitettiin papyruksen karheata pintaa.⁷⁷

4.2 Egyptin kirjurit 100- ja 200-luvuilla

Egyptin kirjurit pitivät roomalaisajalla matalaa profiilia. He jättivät vain harvoin käsikirjoituksiin mitään merkkejä itsestään. Vaikka nykymaailma on paljon velkaa näille kirjureille, emme tiedä heistä juuri mitään. Mitkä heidän nimensä olivat, olivatko he orjia vai vapaita, tekivätkö he töitä itselleen vai mestarille, miten he kouluttautuivat tehtäväänsä? Joissakin papyruksissa on tosin joitakin viittauksia kirjureihin. Eräässä papyruksessa kerrotaan kirjurin saaneen 12 drakhmaa kopioituaan 4000 säettä klassista draamaa.⁷⁸ Tällä hän saattoi ostaa seitsemän litraa vii-

---

⁷³ Avrin 1991, 151.

⁷⁴ Turner 1977a, 10; Turner 1987, 6.

⁷⁵ Avrin 1991, 168–170.

⁷⁶ Marrou 1964, 148–153, 187–197.

⁷⁷ Turner 1987, 6–7.

⁷⁸ P. Lond. inv. 2110. Kyseisen tekstin on julkaissut esim. Kurt Ohly (1928, 88–89, 127–128).

niä tai kuukauden jauhot.⁷⁹ Kirjurit olivat yleensä vaiti itsestään. Jos he puhuivat, kertojana oli ammattilainen, ei yksilö. Aivan ajanlaskun alkuun ajoitetussa käsi-
kirjoituksessa kirjuri kirjoitti loppuun: ”Olen koronis, kirjainten vartija, kynä kir-
joitti minut, oikea käsi ja polvi.”⁸⁰ Tästä voidaan päätellä, että kirjuri kopioi käsi-
kirjoitusta polviensa päällä. Eräs runoilija kertoo puolestaan, kuinka tämä työ ra-
sitti silmiä, jänteitä, selkärankaa, päätä ja hartioita.⁸¹

Oksyrhynkhoksesta löydettyjen käsikirjoitusten joukosta on kyetty tunnis-
tamaan eri käsikirjoituksia, jotka ovat saman kirjurin tekemiä. Noin kolmekym-
mentä eri kopioijaa on voitu tunnistaa heidän käsialansa perusteella. Näistä aina-
kin osa on ollut paikallisia kirjureita.⁸² Ei ole kuitenkaan syytä epäillä, että am-
mattikirjurit olisivat olleet ainoita, jotka kopioivat tekstejä. Yhdessä Oksyrhynk-
hoksesta löydetyssä kirjeessä selvästi erotellaan yksityiset ja kaupalliset käsikir-
joitusten kopiot toisistaan.⁸³

William A. Johnson tutki 100- ja 200-luvun Oksyrhynkhoksesta löydettyjä,
kreikkalaista kirjallisuutta sisältäviä käärejä ja huomasi niiden olevan korkeata-
soisia käsikirjoituksia. Hän kiinnitti huomiota niiden yhtenäisyyteen ja tuli siihen
johtopäätökseen, että Oksyrhynkhoksessa on ollut tällä aikajaksolla useita satoja
kirjureita, joiden ammattitaito oli korkealla tasolla. Hänen tutkimansa kääret oli-
vat niin yhtenäisiä, että hän oletti näiden käsikirjoitusten kirjureiden saaneen teh-
täväänsä laajamittaisen koulutuksen. Hän esittääkin teorian kirjureista, jotka olivat
samalla kirjakauppiaita. Yksi peruste tälle on se, että latinankielinen sana ”librari-
us” tarkoitti koko antiikin ajan sekä kirjakauppiasta että kopioijaa.⁸⁴

Johnsonin mukaan kirjurit kopioivat kirjoituksia hyvin usein asiakkaan tila-
uksesta ja asiakkailla oli tarkat vaatimukset, mitä he kirjoitukseltaan odottivat.
Vain harvoin kirjurit tekivät valmiiksi useamman kopion odottamaan ostajaa,
koska rahallisen menetyksen riski oli suuri, jos kirjoitus ei olisikaan jostain syystä
mennyt kaupaksi. Johnsonin käsitykset ovat yhteneväisiä sen kanssa, mitä tiede-
tään antiikin artesaaneista ja nykypäivän käsikirjoitusten myynnistä, joka jatkuu
esimerkiksi arabialaisten parissa. Yksi Johnsonin mielenkiintoisimpia huomioita
on se, että harjaantumattomien kopioitsijoiden tuottamia käsikirjoituksia on hyvin

⁷⁹ Parsons 2007, 156.

⁸⁰ P. Lond. Lit. II. Wifstrand (1933, 468) on korjannut tekstin kyseiseen muotoon.

⁸¹ Anthologia Palatina 9.206; 6.63–68.

⁸² Parsons 2007, 157. Johnsonin tutkimuksessa (2004, 61–65) on lista tunnistettujen kirjureiden kirjoittamista käsikirjoituksista. Esim. kirjuri A5 on kopioinut Herodotosta, Platonian ja runoilija Alkmania. Näiden kirjureiden kopioimien käsikirjoitusten joukossa ei ole yhtään kristillistä tekstiä.

⁸³ P.Oxy. 18.2192.

⁸⁴ Johnson 2004, 157–159.

vähän. Tämä voi viitata siihen, että kirjureita käytettiin laajassa mittakaavassa kopioimaan esimerkiksi juuri kreikkalaista kirjallisuutta. Useimmat eivät roomalais-egyptiläisessä yhteiskunnassa osanneet lukea tai kirjoittaa, joten voidaan olettaa kirjureiden tehneen töitä nimenomaan eliittiin kuuluville, koulutetuille kreikkalaisille.⁸⁵

5. Käsikirjoitusten ulkoisten piirteiden analyysi

5.1 Tutkimusaineisto

Tutkimani käsikirjoitukset ovat luonteeltaan hyvin erilaisia. Jotkut papyruksset, kuten esimerkiksi P⁷⁵ ja P⁴⁵ sisältävät useita hyvin säilyneitä sivuja.⁸⁶ Toiset ovat sen sijaan hyvin fragmentaarisia, sillä esimerkiksi P¹⁰⁷ on kooltaan vain 4,4 × 4,4 cm. Kyseessä on kaikin puolin hyvin haastava aineisto ja lähes jokaisen kohdalla joudutaan turvautumaan rekonstruktioon⁸⁷. Ulkoisten piirteiden osalta tämä tarkoittaa, että käsikirjoitusten koko, marginaalien suhteet ja palstojen rivimäärät joudutaan laskemaan tiettyjen teoreettisten oletusten varassa. Pääpiirteissään olen tukeutunut eri tutkijoiden laskelmiin esimerkiksi käsikirjoitusten koosta ja marginaalien suhteista, mutta olen myös itse joutunut tekemään erilaisia papyrologisia havaintoja, koska käyttämässäni aineistossa ei ole ollut kaikkia tarvitsemiani tietoja. Apuna tässä olen käyttänyt erilaatuisia valokuvia käsikirjoituksista.⁸⁸ Liiteosiossa on enemmän tietoa aineistoni käsikirjoituksista ja omasta panoksestani niiden rekonstruktiossa.

5.2 Materiaali

5.2.1 Historiaa

Aineistoni koostuu käsikirjoituksista, jotka kirjoitettiin joko papyrukselle tai pergamentille.⁸⁹ Papyruksen käytöllä on Egyptissä pitkä historia. Sana papyrus tulee Egyptin kielen sanasta ”papuro” ja ensimmäiset todisteet papyruksen käytöstä

---

⁸⁵ Johnson 2004, 159–160.

⁸⁶ Viitattessani käsikirjoituksiin käytän kyseistä Nestle-Alandin merkintäjärjestelmää. Käsikirjoitusten viralliset tunnuksset löytyvät liitteestä.

⁸⁷ Aiheesta lisää luvussa 5.4.2.

⁸⁸ Käyttämäni valokuvat eroavat suuresti toisistaan. Parhaimmat kuvat ovat digitaalisessa muodossa ja täten hyvin tarkkoja. Toiset ovat mustavalkoisia kirjojen sivujen kopioita (ks. esim. Bell & Skeat 1935, pl. I–II).

⁸⁹ Nämä voidaan erottaa esim. siten, että papyruskäsikirjoituksissa on nähtävissä horisontaalisesti ja vertikaalisesti kulkevia papyruskasvin kaistaleita. Pergamentissa mitään tällaisia kuvioita ei ole nähtävissä.

Egyptissä kirjoitusmateriaalina on ajoitettavissa 3000-luvulle eaa.⁹⁰ Klassisella aikakaudella Niilin suisto oli ilmeisesti ainoa paikka, jossa papyrusta tuotettiin kaupalliseen käyttöön. Egypti käytännössä siis vastasi koko klassisen Välimeren kirjoitusmateriaalin tuotannosta.⁹¹

Pergamentin juuret ovat ilmeisesti sekä Egyptissä että Mesopotamiassa. Ronald Reedin mukaan on mahdollista, että pergamenttia käytettiin Egyptissä niinkin varhain kuin 2500-luvulla eaa. Sen valmistus oli kuitenkin niin vaikeaa ja laatuerot niin suuret, ettei se ollut kovinkaan suosittu kirjoitusmateriaali. Se yleistyi hieman vasta 100-luvulla eaa., jolloin Pergamonissa kehitettiin parempi tapa valmistaa sitä. Aikaisemmin pergamenttia ilmeisesti käytettiin vain hyvin erityisissä tai pyhissä kirjoituksissa, joita luettiin paljon.⁹²

5.2.2 Valmistus

Papyrus valmistettiin papyruskaislasta, joka kasvoi paikoin yli kolmimetriseksi.⁹³ Sen kolmionmuotoisesta varresta revittiin kaistaleita, jotka aseteltiin ensiksi vierekkäin kovalle alustalle ja toinen kerros poikittain ensimmäisen päälle. Rakennelma painettiin sitten yhteen, jolloin kasvin oma mehu liitti kaistaleet yhteen. Tämän jälkeen papyrusarkki kuivatettiin auringossa.⁹⁴ Papyrusarkin (kr. κολλη-
μα) koko määräytyi käsityöläisen ammattitaidon mukaan. Korkein tunnettu papyrusarkki on 46 cm, mutta yli 37 cm korkeita arkkeja on vaikea löytää roomalaisajalta. Hyvä arkin korkeus on ollut noin 28–30 cm.⁹⁵ Levein tunnettu arkki on puolestaan ollut 32,5 cm, mutta yleisesti käytettiin vain noin 20–25 cm levyisiä arkkeja.⁹⁶ Arkkit liimattiin aina yhteen kääroiksi, jotka olivat tavallisesti 20 arkin pituisia. Käärojen myynnistä huolehtivat erityiset papyruskauppiaat.⁹⁷ Toisin sanoen yksittäisiä arkkeja ei myyty. Jos kirjuri halusi ostaa papyrusta kirjoitusta varten, hänen tuli aina ostaa kääro. Käärön arkkit järjestettiin siten, että papyrusten kaistaleet kulkivat käärön sisällä horisontaalisesti. Tälle puolelle kirjoitus myös

---

⁹⁰ On mahdollista, että papyrusta tuotettiin ja käytettiin kirjoitusmateriaalina jo 4000-luvulla eaa. (Reed 1975, 38).

⁹¹ Lewis 1974, 4, 84, 101.

⁹² Reed 1975, 34–54.

⁹³ Strabon, Geography xvii. I. 15.

⁹⁴ Plinius vanhempi, Natural History xiii 74, 77.

⁹⁵ Turner 1977b, 44. Johnsonin mukaan roomalaisajalla käärön korkeus on ollut noin 25–33 cm (Johnson 2004, 143).

⁹⁶ Turner 1977b, 48; Johnson 2004, 89. Plinius vanhemman mukaan levein on ollut 44,4 cm ja kapein 11,1 cm (Natural History xiii 79–81).

⁹⁷ Pliniuksen tietojen valossa kääroissa ei ollut ikinä yli 20 arkkia (Natural History xiii 78). Oksyrynkhoksesta löydetty kirje kertoo kuitenkin 50 ja jopa 70 arkista (P.Oxy.35). Nämä lienevät kuitenkin olleen erityistapauksia (Johnson 2004, 87; Skeat 1982, 169–72).

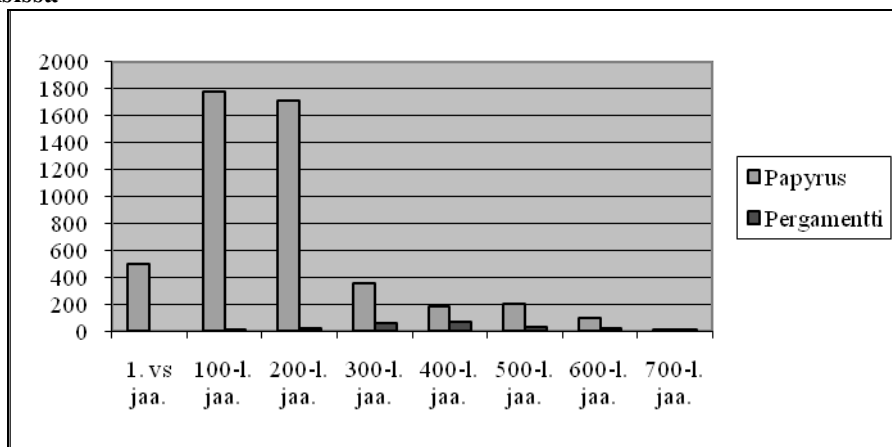
sijoitettiin ja tutkimuksessa tätä puolta kutsutaan termillä ”recto”. Papyruksen toista puolta, jossa kaistaleet kulkevat vertikaalisesti kutsutaan ”versoiksi”.⁹⁸

Pergamentin valmistus oli sen sijaan huomattavasti vaikeampaa. Pergamentti valmistettiin joko lampaan tai vuohen nahasta. Nahkaa liuotettiin erityisessä liuoksessa, jolloin esimerkiksi karvat irtosivat nahasta paremmin. Nahasta tuli varsinaisesti pergamentti sen venytyksen aikana. Pergamenttia nimittäin venytettiin mahdollisimman paljon, jotta siitä saatiin pehmeä, luja, joustamaton, vaalea väriltään, mutta läpinäkymätön. Lopuksi pergamentti kuivatettiin.⁹⁹ Niin kuin papyruksessa, myös pergamentissa on kaksi eri puolta. Nahan sisäpuoli on tasaisempi ja valkoisempi, kun sen sijaan nahan ulkopuoli on keltaisempi ja ryppyisempi, koska tällä puolella eläimen karvat kasvoivat.¹⁰⁰ Pergamentissa ei kuitenkaan ollut merkitystä, kummalle puolelle kirjoitus sijoitettiin.¹⁰¹

5.2.3 Materiaalien käyttö Egyptissä

Alapuolella on vertailtu yleisesti Egyptin kristillisten ja klassisten käsikirjoitusten kirjoitusmateriaalien käyttöä.¹⁰²

Taulukko 5.2.3a Papyruksen ja pergamentin suhde Egyptin ei-kristillisissä käsikirjoituksissa

⁹⁸ Turner 1977b, 44; Hurtado 2006, 84.

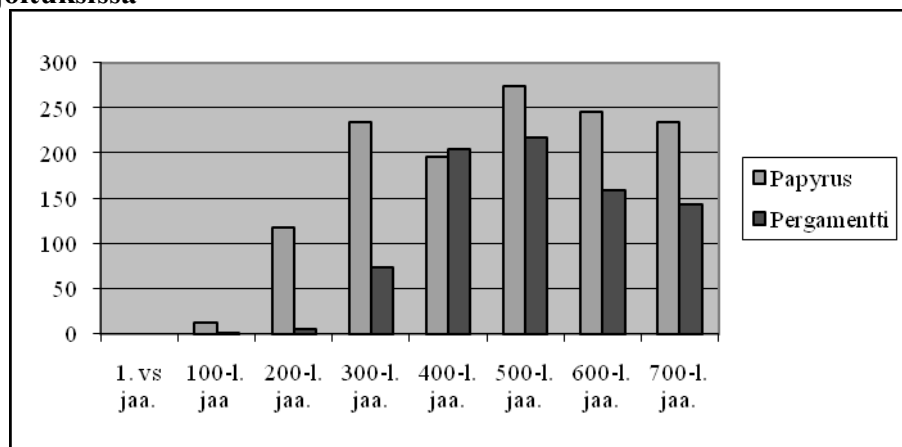
⁹⁹ Reed 1975, 19, 44.

¹⁰⁰ Turner 1977b, 55–56.

¹⁰¹ Reed 1975, 43.

¹⁰² Kaikki taulukot ja kaaviot perustuvat LDAB tietoihin.

Taulukko 5.2.3b Papyruksen ja pergamentin suhde Egyptin kristillisissä käsikirjoituksissa

Taulukoiden pohjalta näyttäisi siltä, että papyrus oli Egyptissä varsinkin 100- ja 300-lukujen välillä selvästi hallitseva kirjoitusmateriaali. Pergamentti ei missään vaiheessa syrjäyttänyt papyrusta ei-kristillisissä käsikirjoituksissa. Tultaessa 400-luvulle pergamentin käyttö kuitenkin yleistyi selvästi kristillisissä käsikirjoituksissa ja sitä käytettiin hetkellisesti jopa enemmän kuin papyrusta. Tämän jälkeen papyruksen käyttö näyttäisi uudestaan hieman voimistuneen.

Syynä papyruksen suosioon on varmasti ollut se, että papyruksella oli Egyptissä ollut jo kaksi tuhatta vuotta hyvin vahva asema, kuten luvussa 5.2.1 kävi ilmi. Vaikka pergamentin valmistus helpottui ja laatu parani 100-luvulla eaa., papyrus silti säilytti asemansa Egyptissä vielä pitkään senkin jälkeen. Näin siitä huolimatta, että pergamentin on osoitettu olleen paljon parempi materiaalina kuin papyrus.¹⁰³ Myös yhteiskunnalliset seikat ovat vaikuttaneet papyruksen säilymiseen kirjoitusmateriaalina. Koska papyruksen valmistamisessa ja kaupassa oli osallisena niin valtavasti ihmisiä, on ymmärrettävää, että siirtyminen pergamentin käyttöön vei monta sataa vuotta.¹⁰⁴ On joka tapauksessa mielenkiintoista havaita, kuinka paljon papyrusta käytettiin Egyptissä aina keskiajalle saakka.

5.2.4 Kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten vertailua

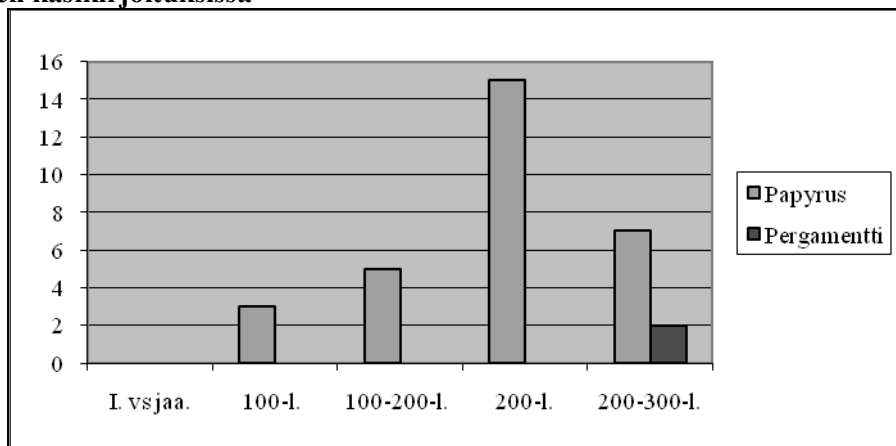
Alla olevat taulukot perustuvat samanlaiseen ajoitukseen kuin liite-osiossa. Osa käsikirjoituksista on ajoitettu kahden eri vuosisadan välimaastoon, koska tutkijat eivät ole päässeet yksimielisyyteen niiden tarkasta kirjoittamisajankohdasta.

¹⁰³ Reed 1975, 43.

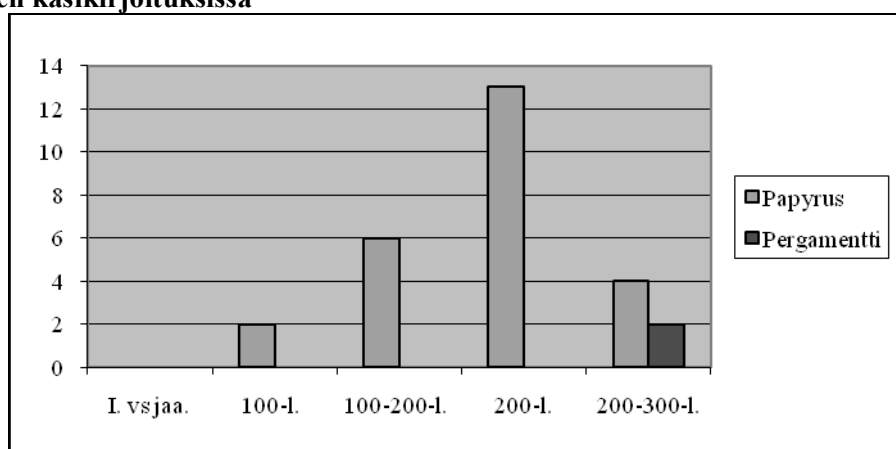
¹⁰⁴ Roberts & Skeat 1983, 10.

Taulukko 5.2.4a Papyruksen ja pergamentin suhde tutkimusaineiston kanonisten tekstien käsikirjoituksissa

Taulukko 5.2.4b Papyruksen ja pergamentin suhde tutkimusaineiston apokryfisten tekstien käsikirjoituksissa

Taulukot ovat käytännössä identtiset. Niin kanonisissa kuin apokryfisissa käsikirjoituksissa on kaksi pergamenttikäsikirjoitusta, kun kaikki muut ovat papyruksia. Tutkimusaineistossani on siis 55 papyrukselle ja vain neljä pergamentille kirjoitettua käsikirjoitusta. Pergamentille kirjoitetut käsikirjoitukset sisältävät Matteuksen, Luukkaan ja Johanneksen evankeliumit sekä Pietarin teot ja Hermaan paimenen.¹⁰⁵ Miksi näihin käsikirjoituksiin valittiin pergamentin kirjoitusmateriaaliksi, vaikka papyrusta käytettiin enemmän ja valmistusmateriaalia oli runsaasti saatavilla?

Tässä yhteydessä on muistettava, että löydettyjen käsikirjoitusten mukaan pergamentin käyttö yleistyi Egyptissä selvästi tultaessa 300- ja 400-luvuille jaa. Kaikki aineistoni neljä käsikirjoitusta on ajoitettu 200- ja 300-lukujen vaihteeseen ja näyttääkin siltä, että aineistoni kannalta pergamentin käyttö siis viittaisi myöhäisempään kirjoitusajankohtaan. Tärkeää on myös kiinnittää huomio kristillisten ja ei-kristillisten tekstien eroihin. Kun vertaamme esimerkiksi taulukoita 5.2.3a ja b huomataan, että 300-luvulta eteenpäin kristillisissä teksteissä ryhdyttiin käyttä-

¹⁰⁵ Pergamentti 0171 sisältää sekä Matteuksen että Luukkaan evankeliumin.

mään pergamenttia suhteessa paljon enemmän kuin ei-kristillisissä teksteissä. Tämä voi itse asiassa liittyä seuraavan kappaleen aiheeseen eli käsikirjoitusten muotoon. Kristityt alkoivat nimittäin suosia käsikirjoitusten muotona koodeksia hyvin varhaisessa vaiheessa ja pergamentti sopi tähän tarkoitukseen paremmin kuin papyrus, koska se kesti paremmin koodeksin rakennetta.¹⁰⁶ Tämä voi selittää sen, miksi kristityt näyttävät suosineen pergamenttia 300-luvulta lähtien. Aineistoni pergamenttikäsikirjoitukset ovat siis tietyllä tavalla käsikirjoitusten historian taitekohdassa. Kyseiset käsikirjoitukset kuuluvat siihen ajanjaksoon, jolloin pergamentin käyttö alkoi yleistyä ja trendi kristillisissä teksteissä siirtyi kohti sen käyttöä.

Ronald Reedillä on mielenkiintoinen käsitys siitä, että pergamenttia käytettiin Egyptissä yleisesti vain pyhissä kirjoituksissa, joita luettiin paljon. Ei ole täten yllättävää, että kanonisten kirjoitusten tilaajat halusivat kirjoituksensa pergamentille, vaikka papyrusta käytettiin paljon yleisemmin.¹⁰⁷ Toisin sanoen pergamentti valittiin, koska se kesti paremmin käsikirjoitusten kulutusta.¹⁰⁸ Tämä sama koskee luonnollisesti myös apokryfisia käsikirjoituksia, mikä viittaa siihen, että Hermaan paimenen ohella myös Pietarin tekoja luettiin ahkerasti tietyissä kristillisissä piireissä. Voidaan myös olettaa, että pergamentin käyttö oli vielä tuolloin kalliimpaa, koska sitä ei ollut saatavilla yhtä runsaasti kuin papyrusta. Niin kanonisten kuin apokryfistenkin käsikirjoitusten tilaajien taloudellinen asema oli siis samantyyppinen, koska pergamenttikodeksien lukumäärissä ei ole havaittavissa mitään eroa.

5.3 Muoto

5.3.1 Valmistus ja rakenne

Antiikin Egyptissä kirjoitusten muotona käytettiin joko kääröä tai koodeksia.¹⁰⁹ Kuten luvusta 5.2.2 kävi ilmi, papyruksesta valmistettiin aina ensiksi kääröjä. Kun kirjuri käytti kääröä, hän osti 20 arkin käärön ja alkoi kirjoittaa. Käärön loppuessa

---

¹⁰⁶ Reed 1975, 60–62.

¹⁰⁷ Myös Turnerin aineistossa papyrukset muodostavat selvän enemmistön 100- ja 200-lukujen koodekseissa (Turner 1977b, 37, 40).

¹⁰⁸ Reed 1975, 43. Ei ole siis yllättävää, että kaikki pergamenttikäsikirjoitukset ovat koodekseja. Aiheesta lisää seuraavassa luvussa.

¹⁰⁹ Koodeksi ja kääre erotetaan yleisesti siten, että kääreessä on kirjoitusta vain yhdellä puolella, mutta koodeksissa kummallakin puolella. Poikkeuksen muodostavat opistografit, jotka viittaavat uudelleen käytettyihin käärihin. Tällöin kääreeseen on kirjoitettu molemmiin puoliin, mutta eri tekstit.

hän liimasi sen loppuun toisen kääron ja jatkoi kirjoittamista. Käärö oli siis erittäin helppokäyttöinen käsikirjoituksen muoto.¹¹⁰

Koodeksin kokoaminen ja käyttö on ollut paljon haastavampaa. Koodeksi rakennettiin siten, että papyruskääröstä leikattiin sopivan levyisiä pätkiä. Yhden koodeksissa käytetyn arkin korkeus oli kaksi kertaa niin paljon kuin yhden sivun leveys, koska arkki taitettiin kerran. Luvussa 5.2.2 kävi ilmi, että kääroissä käytetyt arkit olivat yleisesti 28–30 cm korkeita ja noin 20–25 cm leveitä. Omassa aineistossani korkeimmat koodeksit ovat 34 cm ja leveimmät sivut 20 cm, joten aukeaman kokonaisleveys on ollut 40 cm.¹¹¹ Tämä tarkoittaa sitä, että aukeamalla on ollut maksimissaan vain yksi liitoskohta (kr. κολλησις).¹¹² Näin koodeksin kestävyys on lisääntynyt, koska koodeksi hajosi normaalisti juuri liitoskohdista.¹¹³ Koodeksien korkeus on määräytynyt valmiina saatavilla olleiden käärojen korkeuden mukaan tai sitten valmistaja on joutunut leikkaamaan niitä.¹¹⁴

Edellä mainitun prosessin jälkeen alkoi varsinaisen koodeksin koonti. Sopivan kokoiset arkit taitettiin keskeltä kahtia. Näin muodostuu kaksi lehteä ja neljä sivua. Kahdesta päällekkäisestä arkista muodostui neljä lehteä ja kahdeksan sivua. Neljän arkin kahdeksasta lehdestä ja 16 sivusta tuli koodeksin rakenteessa myöhemmin vallitseva taitettujen arkkien määrä. Koodeksit koottiin kahdella eri tavalla. Yksinkertaisempi oli edellä kuvattu tekniikka, jossa arkkeja pinottiin päällekkäin ja sitten koko pino taitettiin keskeltä kahtia sekä sidottiin yhteen keskiaukeaman kohdalta kulkevien lankojen kautta. Omassa aineistossani esimerkiksi $\mathfrak{P}^5$ on rakennettu tällä tavalla. Toinen tekniikka oli ensiksi taittaa yksi tai useampi arkki keskeltä kahtia. Tämän jälkeen näitä taitettuja, kyljellä olevia arkkeja pinottiin päällekkäin niin monta kuin oli tarpeen. Jokainen näistä taitetuista pinoista sidottiin edellä kuvatulla tavalla ja lopuksi ne kiinnitettiin yhteen pistämällä lanka jokaisen pinon läpi horisontaalisesti.¹¹⁵ Esimerkkinä mainittakoon $\mathfrak{P}^{45}$, joka rakennettiin kokonaisuudessaan yksittäisistä, kerran taitetuista arkeista, jotka ladottiin päällekkäin ja sidottiin yhteen.

Eric G. Turnerin mukaan kirjuri kirjoitti normaalisti tekstin ennen kuin lehdet olivat kiinnitetty yhteen. Tämä viittaa siihen, että kirjuri oli vastuussa koko

---

¹¹⁰ Johnson 2004, 87.

¹¹¹ Aineistossani on vain muutamia koodekseja, jotka ovat näin suuria. Suurin osa koodekseista on huomattavasti pienemmän kokoisia.

¹¹² Viittaa niihin kohtiin, jossa kaksi arkkiä oli liimattu yhteen ja täten muodostivat liitoskohdan.

¹¹³ Ks. luku 5.4.4.

¹¹⁴ Ks. Turner 1977b, 43–54. Käsittelen tätä kysymystä hieman enemmän luvussa 5.4.5

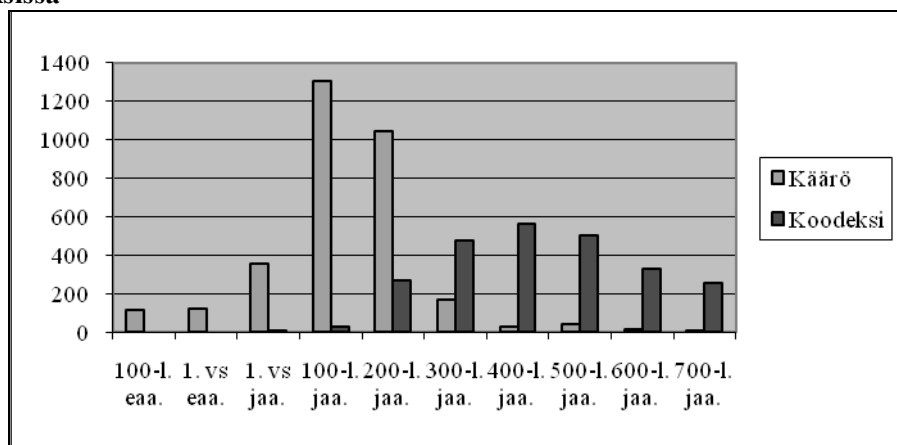
¹¹⁵ Turner 1977b, 55. Tätä samaa tekniikkaa käytetään vielä nykyäänkin korkealuokkaisten kirjojen sidonnassa.

koodeksikäsikirjoituksen koontiprosessista. Hän siis kirjoitti, kokosi ja sitoi koodeksin.¹¹⁶ Näiden lisäksi kirjurilta vaadittiin kirjoituksen pituuden tarkkaa arviointia. Jos kirjuri käytti mainitsemaani jälkimmäistä koontitekniikkaa, pituuden väärinarvioiminen ei ollut vakavaa, koska hän kykeni lisäämään tai poistamaan koodeksin lopusta tarvittava määrä taitettuja arkkeja. Käytettäessä ensimmäistä tekniikkaa, jossa on yksi keskiaukeama, tilanne oli kuitenkin aivan toisenlainen. Nimitään kirjurin ohitettua keskiaukeaman hän ei kyennyt lisäämään arkkeja ilman, että alkuun tuli tyhjä sivu. Jos arkkeja oli liikaa, niitä oli yksinkertaisesti leikattava pois.¹¹⁷ Koodeksia käyttäneeltä on täten vaadittu suurempaa ammattitaitoa kuin kääröön kirjoittaneelta kirjurilta. Koodeksien osalta kirjurin työskä on toisin sanoen ollut hyvin laaja ja hänen on ollut välttämätöntä hallita monia asioita.¹¹⁸ Esimerkiksi juuri koodeksin koonti ja kirjoittaminen ovatkin olleet käsityön todellisia taidon näytteitä. Luvussa 4.2 esittämäni William Johnsonin käsitys siitä, että kirjureita on pidettävä artesaaneina, pitää tässä tapauksessa täysin paikkansa.

5.3.2 Käsikirjoitusten muoto Egyptissä

Käärö oli antiikin aikana ylivoimaisesti käytetyin käsikirjoitusten muoto. Taulukossa 5.3.2 käy ilmi, että kääröä käytettiin Egyptissä käsikirjoitusten muotona aina 300-luvulle jaa. saakka selvästi enemmän kuin koodeksia.

Taulukko 5.3.2 Kääröjen ja koodeksien välinen suhde Egyptistä löydettyissä käsikirjoituksissa

LDAB määrittelee suuren osan käsikirjoituksista kääröjen ja koodeksien lisäksi arkkeihin ja fragmentteihin. Tämä johtunee siitä, että niitä ei ole voitu varmasti luokitella kääröksi tai koodeksiksi. Nämä ovat kuitenkin hyvin suurella todennäköisyydellä olleet kääröjä 300-luvulle jaa. saakka, koska kääröt olivat niin

¹¹⁶ Turner 1977b, 74.

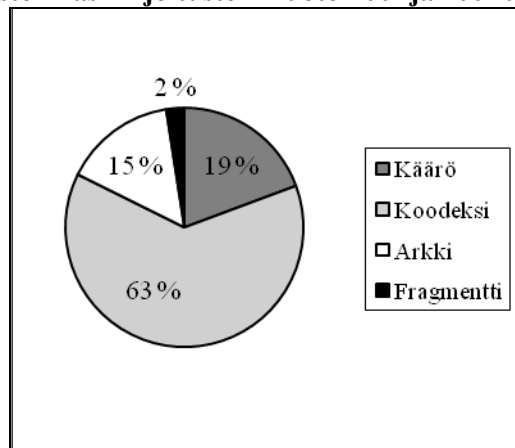
¹¹⁷ Turner 1977b, 73.

¹¹⁸ Johnson 2004, 85–87.

selvästi yleisin käsikirjoitusten muoto antiikissa.¹¹⁹ Tämän johdosta kääröjen todellinen osuus käsikirjoituksista nousee ainakin vielä 100-luvulla jaa. korkeammalle kuin yllä oleva taulukko esittää.¹²⁰ Kehitys kulki kuitenkin eteenpäin niin, että koodeksi valtasi käärön aseman 300-luvulla.

Kun tilannetta tarkastellaan kristillisten käsikirjoitusten osalta, tilanne muotoutuu aivan päinvastaiseksi. Kaaviossa 5.3.2 on esitetty kristillisten käsikirjoitusten kääröjen ja koodeksien suhde Egyptissä 100- ja 200-luvuilla. Tästä käy ilmi, että kristityt käyttivät selvästi enemmän koodeksimuotoa käsikirjoituksissaan, sillä 63 % on koodekseja ja vain 19 % on käärojä.

Kaavio 5.3.2 Kristillisten käsikirjoitusten muoto 100- ja 200-luvuilla Egyptissä

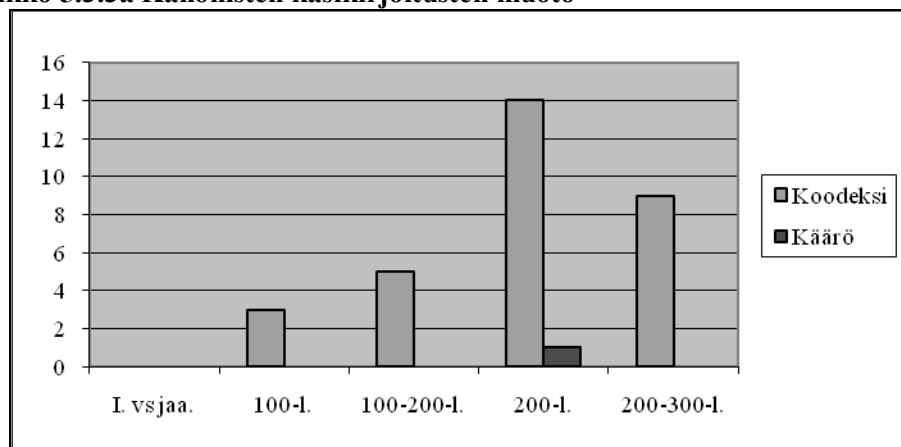
Koodeksi oli selvästi kristittyjen suosima käsikirjoitusten muoto, vaikka 100- ja 200-luvuilla käytettiin yleisesti kääroä. Tämä on ollut hyvin tietoinen valinta, josta kertoo esimerkiksi koodeksin valmistamisen vaikeus verrattuna kääroön, kuten esitin luvussa 5.3.1. Itse en voi olla ajattelematta, että koodeksin käyttö voi olla vihje siitä, että näiden käsikirjoitusten kirjurit olivat kristittyjä. Koska koodeksit olivat suhteellisen harvinaisia vielä 100- ja 200-luvuilla, vain harvat kirjurit osasivat valmistaa niitä. On siis mahdollista, että kristittyjen mieltymys koodeksiin tarkoitti sitä, että ne olivat valmistettava ja kopioitava itse. Joku voi tietysti tässä vaiheessa sanoa, että kristityt itse valmistivat koodeksin ja antoivat jonkun toisen sitten kopioida itse tekstin. Luvussa 5.3.1 kävi kuitenkin ilmi, että kirjuri ensiksi kirjoitti tekstin ja sitten vasta kokosi sen yhteen. Tämä tarkoittanee siis sitä, että sama ihminen kokosi ja kirjoitti käsikirjoituksen.

¹¹⁹ Hurtado 2007, 46.

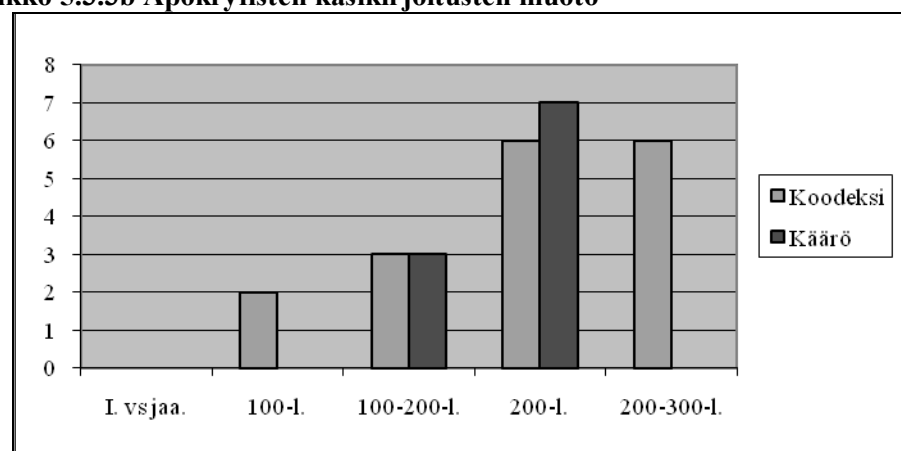
¹²⁰ Samansuuntaisesti myös Roberts & Skeat 1983, 37.

5.3.3 Kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten vertailua

Taulukko 5.3.3a Kanonisten käsikirjoitusten muoto

Taulukko 5.3.3b Apokryfisten käsikirjoitusten muoto

Kanonisten käsikirjoitukset edustavat hyvin yhtenäistä linjaa, sillä 32 käsikirjoituksesta vain Johanneksen evankeliumin käsikirjoitus $\mathfrak{P}^{22}$ on käärö. Apokryfisten käsikirjoitusten tilanne on täysin toinen, koska 27 käsikirjoituksesta kääröjä on 10. Kääröjen osuus apokryfisista käsikirjoituksista on täten 37 %, kun kanonisten evankeliumien osalta luku on vain 3 %. Kaikki kääröt ajoittuvat 200-luvulle tai 100- ja 200-lukujen vaihteeseen. Mikä voisi selittää tämän eron kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten välillä?¹²¹

5.3.4 Pohdintaa aineiston pohjalta

Edellä esitetyn kysymyksen ratkaisemiseksi on pohdittava hieman sitä, miksi kristityt ylipäättänsä suosivat koodeksien käyttöä. Ensiksi on mainittava, että löydettyjen käsikirjoitusten mukaan kristillisten tekstien kirjurit eivät siirtyneet vähitellen käyttämään koodeksia, vaan koodeksien käytön suosiminen on nähtävissä jo kaikkien vanhimmissa eli 100-luvun käsikirjoituksissa.¹²² Siirtyminen koodeksien käyttöön on siis tapahtunut mahdollisesti jo 1. vuosisadalla. Tutkijat ovat vuosien var-

¹²¹ Kristityt suosivat koodeksia myös Vanhan testamentin kanonisissa kirjoituksissa (Hurtado 2006, 59).

¹²² Samoin myös Hurtado 2000, 272; 2006, 61.

rella esittäneet useita väitteitä siitä, miksi kristityt suosivat koodeksia. Yhden käsityksen mukaan syy olisi ollut taloudellinen. On nimittäin laskettu, että koodeksin käyttö säästi kirjoitusmateriaalia käärröön verrattuna jopa 26 %.¹²³ Vaikka tämä onkin totta, koodeksi oli paljon vaikeampi valmistaa ja kirjurilta on luultavammin kulunut huomattavasti enemmän aikaa kopioida teksti koodeksiin kuin käärröön. Tämä on varmasti maksanut enemmän, joten kustannukset ovat olleet todennäköisesti hyvin lähellä toisiaan.¹²⁴ On myös esitetty, että koodeksista olisi helpompi löytää jokin tietty kohta tekstistä. Tämäkään ei ole erityisen vakuuttava väite,¹²⁵ koska koodekseissa ei ollut kappalejakoja eikä aina sivunumeroita. Silloin, kun sivunumeroita käytettiin, ne eivät olleet tarkoitettu lukijalle vaan kirjurille, jotta sivut pysyisivät oikeassa järjestyksessä hänen kopiaoidessaan tekstiä. Ainoa keino löytää tietty kohta tekstistä oli esimerkiksi arvioida oikea kohta tai laskea se tekstin rivien mukaan (stikhometria).¹²⁶ On myös esitetty väitteitä, joiden mukaan koodeksi olisi soveltunut paremmin kristittyjen lähetystyöhön.¹²⁷

Itse olen kuitenkin taipuvainen ajattelemaan, että koodeksi oli kristityille yksi keino irrottautua juutalaisuudesta, sillä juutalaiset kirjoittivat tekstinsä käärröön.¹²⁸ Kun kristityt alkoivat hahmottaa, mitkä kirjoitukset olivat heille tärkeitä, he alkoivat käyttää koodeksia. Tämä on ollut hyvin konkreettinen ja näkyvä ero juutalaisuuteen, joka ei ole jäänyt ulkopuolisilta varmasti huomioimatta. Koodeksin käyttö on täten ollut hyvin tehokas keino erottautua omaksi ryhmäkseen. On hyvin mahdollista, että Paavalin kirjeitä pidettiin ensimmäisenä tällaisina tärkeinä kirjoituksina, joita kopioitiin koodeksiin.¹²⁹ Jos tämä pitää paikkansa, ei ole ihme, että koodeksi nousi niin nopeasti vallitsevaksi kristillisten käsikirjoitusten muodoksi, koska Paavalin kirjeet olivat ensimmäisiä, jotka kulkivat seurakunnasta toiseen.¹³⁰ Koodeksin käyttö on siis tällä tavoin pystynyt leviämään hyvin nopeasti koko kristikunnan alueelle. Tämä voi selittää sen, miten koodeksin käyttö levisi kristittyjen keskuudessa niin nopeasti. Se voi myös selittää aineistoni kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten eron.

¹²³ Skeat 1982, 65–70. Toinen samansuuntainen väite on se, että koodeksin tarkoituksena oli mahdollistaa yhteen teokseen mahdollisimman paljon tekstiä (Turner 1977b, 95).

¹²⁴ Tämän lisäksi käsikirjoituksissa ei ole viitteitä siitä, että materiaalia olisi pyritty hyödyntämään mahdollisimman tehokkaasti hyväksi käyttämällä esim. pienempiä marginaaleja tai käsialaa (Hurtado 2006, 64–65).

¹²⁵ Roberts & Skeat 1983, 50–51.

¹²⁶ Turner 1977b, 73–81; Hurtado 2006, 65–66.

¹²⁷ Epp 1997, 20–24; McCormick 1985, 150–158.

¹²⁸ Samoin myös Katz 1945, 63–65. Kristinuskon ja juutalaisuuden erosta ks. Myllykoski 2001, 46–70.

¹²⁹ 2.Piet.3:15–16 on hyvä esimerkki siitä, mikä asema Paavalin kirjeillä oli.

¹³⁰ Samoin esim. Gamble 1995, 59–61.

Jos edellä esittämäni idea pitää paikkansa, kristityt olivat jo 1. vuosisadalla kopioineet koodeksiin sellaisia tekstejä, joilla oli tärkeä asema heidän mielissään. Koska he kopioivat tiettyjä tekstejä myös kääröön, on mahdollista, että syy tälle löytyy kääröön kirjoitettujen tekstien asemassa. Toisin sanoen koodeksiin kirjoitettiin sellaisia tekstejä, joita niiden tilaajat pitivät erityisen tärkeinä. Kristityt kokivat siis, että heidän pyhät tekstinsä oli nimenomaan kirjoitettava koodeksiin, eikä kääröön. Tämä voi hyvinkin olla mahdollista, koska tutkimusajankohtana kaikkia neljää kanonista evankeliumia pidettiin Egyptissä autoritaarisina teksteinä, kuten 3. luvussa kävi ilmi. Sen sijaan tutkimusaineistoni apokryfisista teksteistä ei varsinaisesti pidetty pyhinä, vaan paikoitellen jopa hereettisinä.¹³¹ Niiden asema näkyy siis siinä, että ne kopioitiin kääröön, joka siis kärjistetysti merkitsee niiden alempiarvoisuutta. Hermaan paimen muodostaa tässä poikkeuksen, koska sen 11 käsikirjoituksesta käärejä on vain neljä ja koodekseja seitsemän. Luvussa 3 kävi ilmi, että jotkut pitivät tätä kirjoitusta pyhänä ja toiset muuten vain tärkeänä kirjoituksena. Samanlainen tendenssi on nähtävissä siis myös itse käsikirjoitusten muodossa.

Edellä mainittu ei ole ilmeisesti syynä siihen, että $\mathfrak{P}^{22}$ on kääre, koska kaikki muut 31 kanonista käsikirjoitusta ovat koodekseja. Itse olen taipuvainen ajattelemaan, että kyseinen kopioija yksinkertaisesti myötäili aikansa vallitsevia oloja, koska Egyptissä kääre oli vielä 200-luvulla paljon käytetympi kuin koodeksi.

Jos hyväksymme esittämäni teorian, on välttämätöntä tehdä myös muutamia päätelmiä käsikirjoitusten kopioitsijoista ja niiden tilaajista. On nimittäin varmaa, että Egyptissä tietyt kristilliset piirit pitivät aineistoni apokryfisista teksteistä pyhinä. Jos aineistoni apokryfiset käsikirjoitukset kopioitiin sellaiselle henkilölle, joka piti niitä autoritaarisena, on varmaa, että hän halusi ne kopioitavan koodeksiin. Jos 100- ja 200-luvuilla Egyptissä kristityt halusivat kirjurin ”merkitsevän” pyhän tekstin käyttämällä koodeksia, voidaan olettaa, että kääre muodossa olevat apokryfiset tekstit kuuluivat täten sellaisille henkilöille, jotka eivät pitäneet niitä pyhinä.¹³²

5.4 Koko

Kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, kanonisissa käsikirjoituksissa ei ole kuin yksi kääre, kun sen sijaan apokryfisissa niitä on 10. Koska en voi verrata näitä keske-

---

¹³¹ Metzger 1988, 136–137.

¹³² Näin myös Hurtado 2006, 81.

nään, tutkimukseni keskittyy tästä eteenpäin pääasiassa vain koodekseihin.¹³³ Käsitellen käärojä vain silloin kun ne auttavat ymmärtämään jotain koodeksien ulkoisista piirteistä. Pergamenttien tilanne on samantyyppinen, sillä aineistossani on pergamentteja vain neljä, joten en näe mielekkääksi käsitellä niitä erikseen. Sulautan ne papyrusten joukkoon silloin, kun se on mahdollista.

5.4.1 Analyysin perusta

Tässä luvussa tukeudun Eric. G. Turnerin tutkimukseen *The Typology of the Early Codex*,¹³⁴ koska sen merkitys ja anti tässä kysymyksessä on täysin ylivoimainen muihin tutkimuksiin verrattuna. Kukaan toinen tutkija ei ole perehtynyt koodeksien kokoon ja sen merkitykseen läheskään sellaisella mielenkiinnolla kuin Turner. Tämän lisäksi olen huomannut, että hänen tutkimustaan käyttävät kaikki, jotka jollain tavalla käsittelevät tutkimuksessaan käsikirjoitusten kokoa tai niiden ajoitusta. Hänen merkityksensä tällä saralla on siis korvaamaton. Turnerin tutkimuksen tarkoituksena on yksinkertaisuudessaan osoittaa, että koodeksikäsikirjoitukset voidaan ryhmitellä mielekkäästi niiden koon ja fysikaalisen muodon¹³⁵ mukaan. Turner jaottelee koodeksit papyruksiin ja pergamentteihin. Papyruskoodeksit on jaettu ryhmiin 1-11 ja pergamentit 1-14 siten, että leveimmät käsikirjoitukset löytyvät ryhmästä 1 ja pienimmät viimeisistä ryhmistä.

Seuraavassa käytän Turnerin luomia ryhmiä ja selvitän, miten kanoniset ja apokryfiset koodeksit sijoittuvat näihin. Aluksi luon kuitenkin silmäyksen käsikirjoitusten rekonstruktion perusteisiin, koska asia on tutkimukseni kannalta hyvin merkittävä.

5.4.2 Yleistä käsikirjoitusten rekonstruktiosta

Suurin osa aineistoni käsikirjoituksista on niin fragmentaarisia, että rekonstruktio on oleellinen osa tutkimustani. Tämä takia näen tarpeelliseksi valaista hieman, kuinka se tehdään.

Käsikirjoituksen rekonstruktio tehdään hieman eri tavalla riippuen säilyneen fragmentin koosta ja luonteesta. Jos esimerkiksi koodeksin fragmentti sisältää hieman tekstiä ja ylemmän sekä vasemman marginaalin, rekonstruktio voidaan suorittaa seuraavalla tavalla. Säilyneessä fragmentissa on 9 riviä ja niiden korkeus

¹³³ Käsialan analyysissä käytän sekä koodekseja että käärojä, koska niiden välillä ei tässä suhteessa ole mitään eroa.

¹³⁴ Tutkimuksen suurin ansio löytyy sen alusta, jossa Turner luokittelee koodeksit kehittelemiinsä ryhmiin (Turner 1977b, 13–34).

¹³⁵ Tällä hieman hämärällä ilmaisulla tarkoitan tässä yhteydessä sitä, onko koodeksi enemmän suorakaiteen vai neliön muotoinen.

on 6 cm. Jos kyseessä on tunnettu teksti, voidaan koodeksin kahta puolta vertaamalla arvioida, kuinka monta riviä koodeksin sivulla on ollut. Tässä tapauksessa rivien määräksi arvioidaan 36. Ensiksi lasketaan kirjoitetun alueen eli palstan korkeus, joka saadaan seuraavasti: $36/9 = 4 \rightarrow 6 \text{ cm} \times 4 = 24 \text{ cm}$. Sivun todellinen korkeus voidaan laskea säilyneen marginaalin avulla. Ylämarginaali on 1,5 cm ja tutkimuksessa suositun teorian mukaan koodeksin ylä- ja alamarginaalin suhde on 2:3.¹³⁶ Alamarginaalin korkeus saadaan seuraavasti: $1,5 \text{ cm} \times 1,5 = 2,25 \text{ cm}$. Sivun teoreettinen korkeus on siis $24 \text{ cm} + 1,5 \text{ cm} + 2,25 \text{ cm} = 27,75 \text{ cm}$.

Oikea ja vasen marginaali eivät eroa aivan samalla tavalla kuin ylä- ja alamarginaali. Jos säilynyt vasen marginaali on 1,3 cm, oikean leveys on hyvin suurella todennäköisyydellä sama. Palstan leveys voidaan laskea säilyneen tekstin perusteella samalla tavalla kuin sen korkeus. Tällöin on tiedettävä, kuinka monta kirjainta käsikirjoituksen rivillä on ollut ja mikä on säilyneen tekstin leveys. Tässäkin suhteessa on hyvin hyödyllistä, jos teksti on tunnettu, koska fragmentaariset rivit voidaan rekonstruoida vertaamalla tekstiä muiden tunnettujen käsikirjoitusten tekstimuotoihin. Fragmentti sisältää tekstin, jonka leveys on 5,5 cm ja tämä koostuu 13 kirjaimesta. Voidaan olettaa, että tekstin rivillä on ollut maksimissaan 27 kirjainta. Palstan leveys on siis: $27/13 = 2,076 \rightarrow 5,5 \text{ cm} \times 2,076 = n. 11,5 \text{ cm}$. Koko sivun leveys on $11,5 \text{ cm} + 1,3 \text{ cm} + 1,3 \text{ cm} = 14,1 \text{ cm}$. Käsikirjoituksen koko on siis $14,1 \text{ cm} \times 27,75 \text{ cm}$.¹³⁷

Mitä pienempi fragmentti on, sitä enemmän joudutaan tekemään yksinkertaisia oletuksia ja laskelmia. Jos fragmentti on liian pieni, ei rekonstruktiota ole kokonaisuudessaan mitään syytä edes yrittää. Esimerkiksi $\P^{107}$ kohdalla tyydyn vain arvioimaan palstan koon, mutta koko sivun leveyttä ja korkeutta en edes yritä arvioida, koska siihen liittyy niin paljon epävarmuustekijöitä johtuen fragmentin pienyydestä.

5.4.3 Turner ja koodeksien ryhmät

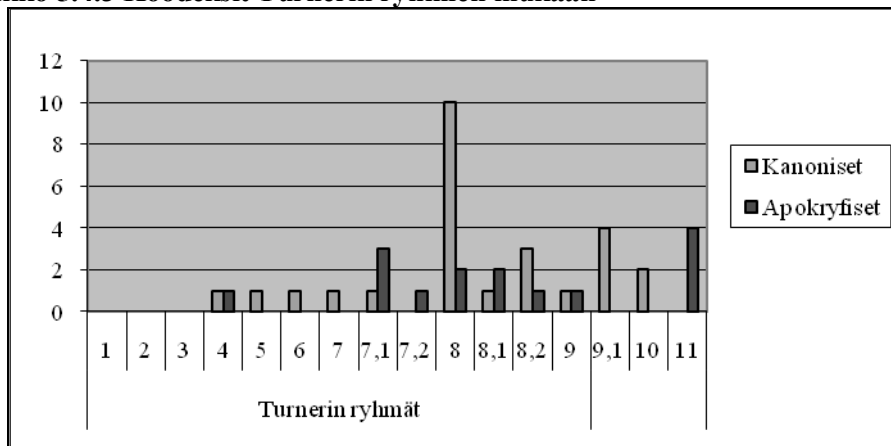
Seuraavassa olen selvittänyt, mihin Turnerin luomiin ryhmiin aineistoni käsikirjoitukset sijoittuvat. Turnerin listassa on huomattavasti enemmän ryhmien alaryhmiä, mutta alla on esitetty vain ne, joihin aineistoni papyruskoodeksit sijoittuvat. Kuten edellä kävi ilmi, Turner erottaa pergamentit papyruksista. Itse olen

¹³⁶ Turner 1977b, 25.

¹³⁷ Aiheesta lisää esim. Cockle 1998, 11–12.

kuitenkin sulauttanut pergamentit papyrusten joukkoon, koska ne eivät koon puolesta juurikaan eroa papyruksista.

Taulukko 5.4.3 Koodeksit Turnerin ryhmien mukaan

Huomio kiinnittyy ensimmäisenä ryhmien suureen määrään. Kanoniset koodeksit jakaantuvat 11 ja apokryfiset kahdeksaan ryhmään. Tämä on jokseenkin yllättävää, koska kyseessä on suhteellisen samanikäinen aineisto ja Turner käyttää kokoa ensisijaisena ajoituksen kriteerinä. On kuitenkin mielenkiintoista havaita, että kristilliset koodeksit jakaantuvat enimmäkseen ryhmien 7–11 välille, joihin siis sijoittuvat pienimmät koodeksit. Kaikkein suurimmat koodeksit eli ryhmät 1–3 ovat täysin vailla kristillisiä koodekseja. Tässä on tosin muistettava, että kaikki kokoon liittyvät tekijät ovat yleisiä ilmiöitä 100- ja 200-luvuilla, eivätkä ne varsinaisesti ole tyypillisiä edes kristillisille käsikirjoituksille. Esimerkiksi Turnerin ryhmässä 8 on monia muitakin koodekseja kuin ainoastaan vain kristillisiä, kuten esimerkiksi useita klassisen ajan kuuluisia teoksia.¹³⁸

Vaikka kanoniset koodeksit jakaantuvat useampaan ryhmään, apokryfisten skaala on isompi. Niiden joukosta löytyy niin isoin kuin pieninkin koodeksi. Kanoniset koodeksit jakaantuvat enimmäkseen ryhmiin 8, 8,2 ja 9,1 ja Apokryfiset koodeksit ryhmiin 7,1 ja 11. Ryhmä 8 koostuu koodekseista, joiden korkeus on kaksi kertaa niin paljon kuin niiden leveys. Ryhmän 9,1 koodeksien korkeus ja leveys ovat lähempänä toisiaan. Apokryfisten toiseksi yleisin ryhmä 7,1 on lähellä ryhmää 9,1 mutta sen koodeksit ovat hieman leveimpiä ja korkeimpia. Mielenkiintoinen yksityiskohta löytyy apokryfisten koodeksien ryhmästä 11. Tämän ryhmän koodekseja kutsutaan miniatyyreiksi, koska niiden leveys on alle 10 cm.¹³⁹ Tämän kokoisia papyruskoodekseja on löydetty kaksi, mutta myös kummatkin apokryfiset pergamenttikodeksit ovat tätä samaa kokoa, jotka olen siis lisännyt kyseiseen taulukkoon. Kanonisten papyrusten ja pergamenttien joukossa

¹³⁸ Turner 1977b, 20–21.

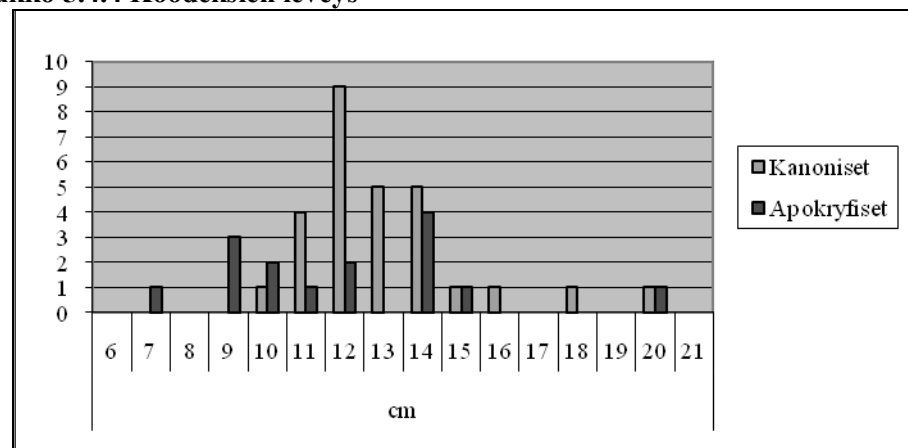
¹³⁹ Turner 1977b, 25.

ei ole yhtään näin pientä koodeksia. Voidaan siis hyvin varovaisesti todeta, että tietyissä apokryfisissa koodekseissa käytettiin osittain jostain syystä hieman pienempää kokoa kuin kanonisissa koodekseissa. Kyseiset miniatyyrikoodeksit sisälsivät Pietarin ja Marian evankeliumit, Pietarin teot sekä Hermaan paimenen. Voidaan tietysti kysyä, mikä tarkoitus näin pienillä koodekseilla oli. Oliko niiden sisällössä jotain sellaista, mikä selittäisi niiden koon? Yksi mahdollinen selittävä tekijä voi olla niiden käyttötarkoituksessa. Pohdin tätä kysymystä hieman enemmän 6. luvussa.

Voidaan kuitenkin sanoa, että kanoniset koodeksit ovat hieman yhtenäisempiä kuin vastaavasti apokryfiset koodeksit. Peräti 10 kanonista koodeksia sijoittuu ryhmään 8, joka nousee selkeästi kanonisten yleisimmäksi ryhmäksi. Muut koodeksit jakaantuvat tasaisemmin ryhmien välille, eikä niiden pohjalta voida tehdä mitään suoria johtopäätöksiä. Koska koodeksit jakaantuvat niin useaan Turnerin ryhmään, näen mielekkääksi kiinnittää enemmän huomiota siihen, miten koodeksien leveydet ja korkeudet vaihtelevat koodeksien välillä. Näitä käsittelen kahdessa seuraavassa luvussa.

5.4.4 Koodeksin leveys

Taulukko 5.4.4 Koodeksien leveys

Kanonisissa koodekseissa on havaittavissa suhteellisen yhtenäinen linja, sillä 32 koodeksista peräti 23 mahtuu 11–14 cm välille. Apokryfisten osalta suurin osa koodekseista sijoittuu 9–14 välille. Suurimman osan aukeaman leveys on täten ollut noin 20–28 cm. Jos katsotaan koko koodeksien skaalaa, kapeimmat koodeksit ovat 7 ja leveimmät 20 cm. Mikä voisi selittää sen, että selvästi suurin osa koodekseista on kuitenkin alle 14 cm leveitä. Vastaus saattaa löytyä koodeksien rakentamiseen käytetystä tekniikasta.

Koodeksi rakennettiin käärosta irtileikatuista arkeista. Arkin leveys oli normaalisti 20–25 cm,¹⁴⁰ joten suurin osa aineistoni käsikirjoituksista on voitu kirjoittaa yksittäisille arkeille, ilman liitoskohtia. Muissa koodekseissa on ollut enintään yksi liitoskohta. Papyruskoodeksien osalta on myös havaittavissa, että ne ovat enemmän suorakaiteen kuin neliön muotoisia. Aineistoni papyruskoodekseista suurin osa noudattaa tätä samaa linjaa.¹⁴¹ Eric Turner esittääkin, että kirjurit pyrkivät välttämään papyrusarkkien liitoskohtia, joka selittäisi sen, miksi papyrukset ovat yleisesti suorakaiteen muotoisia. Samasta kertoo se, että suurin piikki kanonisten koodeksien kohdalla on nähtävissä 12 cm kohdalla. Tämä on ollut yleisesti ottaen suurin leveys, jolla kirjuri on vielä pystynyt kopioimaan tekstin ilman liitoskohtia. Pergamentissa ei ollut tätä samaa ongelmaa, jonka takia ne ovat enemmän neliön muotoisia.¹⁴² Oma aineistoni näyttäisi tukevan Turnerin havaintoa, vaikka esimerkiksi $\mathfrak{P}^{66}$ onkin lähes identtinen pergamenttikodeksi **0162** kanssa.

Hyvin mielenkiintoinen asia nousee esille, kun katsotaan esimerkiksi käsikirjoitusta $\mathfrak{P}^{39}$. Tämä käsikirjoitus on nimittäin repeytynyt vertikaalisesti, keskeltä sivua.¹⁴³ Tämä on lähes varmasti se kohta, jossa liitoskohta on ollut. Tämä on itse asiassa hyvä esimerkki siitä, mitä liitoskohta sai papyruksissa aikaan ja selittää, miksi kirjurit ovat halunneet välttää niitä ja miksi papyruskoodeksit ovat yleisesti suorakaiteen muotoisia.

Kanonisten ja apokryfisten koodeksien vertailu vahvistaa saman, minkä edellisessä luvussa totesin. Apokryfiset koodeksit ovat hieman kapeampia kuin kanoniset koodeksit, sillä suurimman osan leveys on 12 cm tai alle. Kanonisten koodeksien leveydet ovat myös hieman yhtenäisempiä kuin apokryfisten. Tästä huolimatta on mielenkiintoista havaita, että niin kanonisten kuin apokryfistenkin leveimmät papyruskoodeksit ovat noin 20 cm levyisiä. Kanonisten koodeksien osalta tämä viittaa käsikirjoitukseen $\mathfrak{P}^{45}$, joka sisälsi kaikki neljä kanonista evankeliumia. Apokryfisten koodeksien levein on sen sijaan Paavalin tekojen Hamburg pap.bil.I. Tämä myös sisälsi muita kirjoituksia (esimerkiksi osia Vanhasta testamentista), mutta koptin kielellä. Tämä on aineistoni ainoa kaksikielinen koodeksi, mikä osaltaan nostaa sen arvoa. Näiden kahden koodeksin korkeus on käytännössä myös sama. Nämä osoittavat, että kirkureiden käyttämä kopiointitekniik-

---

¹⁴⁰ Johnson 2004, 89.

¹⁴¹ ks. lisätietoja liitteestä.

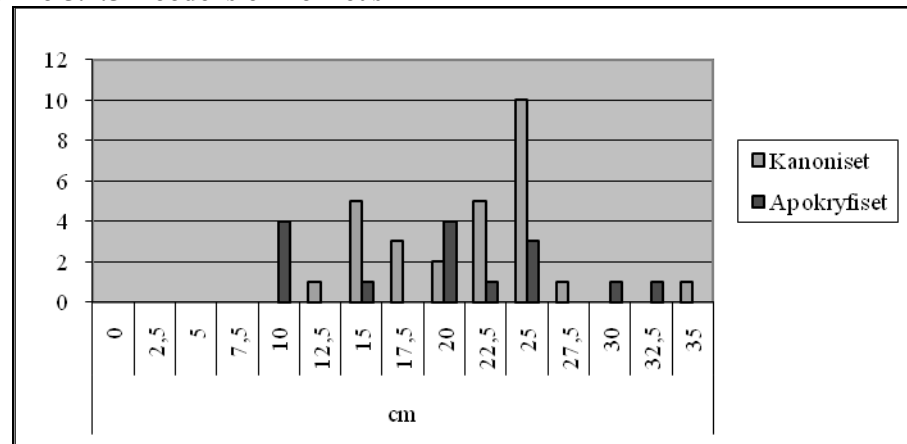
¹⁴² Turner 1977b, 51.

¹⁴³ Repeytymä on juuri siellä, johon Turner arvioi kirjurin sijoittaneen liitoskohdan. Turner 1977b, 48.

ka oli täysin yhtenäinen niin laajalti arvostetun neljän evankeliumin kuin Paavalin tekojenkin koodeksien osalta.

5.4.5 Koodeksien korkeus

Taulukko 5.4.5 Koodeksien korkeus

Käsikirjoitusten korkeuksien osalta ollaan aivan erilaisessa tilanteessa. Ne nimittäin eroavat toisistaan huomattavan paljon. Edellisen luvun mukaan suurin osa koodeksien leveyksistä mahtui muutaman sentin sisään. Koodeksien korkeudet sen sijaan vaihtelevat huomattavasti enemmän. Suurin osa koodeksien korkeuksista sijoittuu 15 ja 25 cm välille. Matalin papyrus on noin 10 cm, kun sen sijaan korkein on peräti 34 cm, joten näiden väliseksi eroksi tulee lähes 25 cm.

Aiemmin tutkimuksessani kävi ilmi, että papyrusarkin korkeus oli tavallisesti noin 30 cm. Nähtävästi tätä korkeimpia arkkeja käytettiin myös, koska P⁶⁹ ja P.Oxy.4707 korkeudet ovat 34 ja 32,5 cm. Koska matalin koodeksi on alle 10 cm (P.Ryl.463), on todennäköistä, että tässä on kyse erilaisesta tavasta leikata papyrusarkki. Noin 15 cm ja sitä matalammat koodeksit saadaan aikaan yksinkertaisesti leikkaamalla noin 30 cm korkea kääro horisontaalisesti kahteen tai jopa kolmeen osaan.¹⁴⁴ Jos arkki leikattiin kahtia ja jos se oli normaalin levyinen, tällä tavalla saatiin aikaan koodeksi, jonka sivun mitat ovat noin 12 × 15 cm.

Edellä kuvattua tekniikkaa voidaan käyttää maksimissaan ehkä noin 17 cm korkeisiin koodekseihin. Jos tämä tekniikka jätetään laskuista pois, aineistoni papyrusarkkien korkeus vaihtelee 18–34 cm välillä. Näin suureen vaihteluun voi olla kaksi syytä. Ensinnäkin on mahdollista, että papyruksen valmistuksessa on ollut suuria eroja, jotka ovat vaihdelleet esimerkiksi ajan ja mieltymysten mukaan. Toinen mahdollisuus on se, että kirjurit leikkasivat papyruksen korkeutta niin paljon kuin nähtiin tarpeelliseksi. Itse en voi uskoa, että kirjurit olisivat tahallisesti tuh-

¹⁴⁴ Turner (1977b, 51–52) puhuu tosin vain papyrusarkin leikkaamisesta kahtia, joka varmasti on ollut tavallisempi leikkaamistapa.

lanneet materiaalia leikkaamalla suuria kaistaleita papyrusarkista pois. Hyvin todennäköistä on siis, että kirjurit ovat käyttäneet sitä materiaalia, joka on ollut valmiiksi saatavilla.¹⁴⁵

Taulukosta 5.4.5 on nähtävissä, että suurin osa koodekseista sijoittuu 15–25 cm välille. Ainoat suuremmat erot kanonisten ja apokryfisten välillä on kanonisten koodeksien piikki 25 cm kohdalla. Tämän lisäksi suhteellisen suuri määrä apokryfisista koodekseista sijoittuu pienimpiin eli 10 cm korkeisiin koodeksiin. Kanoniset koodeksit jatkavat täten samaa linjaa kuin kahdessa edellisessä taulukossa, sillä jokaisessa on nähtävissä jonkinasteinen piikki. Apokryfisten osalta miniatyyrikoodeksit selittävät matalampien koodeksien määrän. Kuten aiemmissa taulukoissa, myös tässäkin apokryfisten koodeksien joukosta löytyy niin pienin (Marian evankeliumi) kuin myös yksi korkeimmista koodekseista (Heraan paimen). Tästä huolimatta suurin osa apokryfisten koodeksien korkeuksista sijoittuu 20–25 cm välille, mikä on osoituksena myös apokryfisten koodeksien suhteellisen yhtenäisestä linjasta. Taulukko täten antaa hieman ristiriitaisen kuvan apokryfisista koodekseista. On joka tapauksessa todettava, että kolmen luvun perusteella kanonisissa koodekseissa on käytetty hieman yhtenäisempiä toimintatapoja kuin apokryfisissa koodekseissa.

Kuten edellä esitin, on mahdollista, että koodeksien korkeudet vaihtelivat mieltymysten ja ajan mukaan. Jos tämä pitää paikkansa, sen pitäisi näkyä koodeksien ajoituksessa, jota käsittelen hieman seuraavassa luvussa.

5.4.6 Koodeksin koko ja fysikaalinen muoto

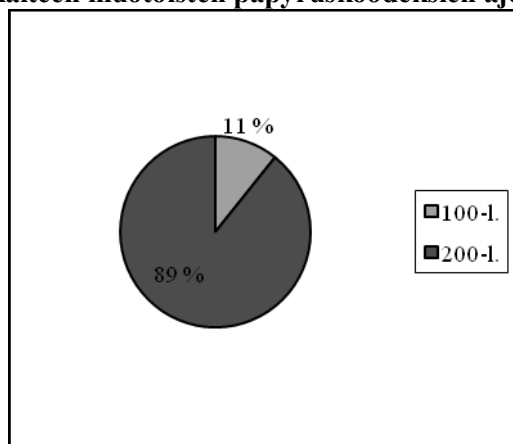
Koko aineistosta voidaan erottaa kaksi ryhmää. Ensimmäisen muodostavat ne koodeksit, joissa on korkea sivu. Olen luokitellut nämä koodekseiksi, joiden korkeus on yli 20 cm ja jotka ovat lähempänä suorakulmion muotoa.¹⁴⁶ Toisen ryhmän muodostavat ne käsikirjoitukset, joiden sivun korkeus on alle 20 cm ja jotka ovat lähempänä neliön kuin suorakulmion muotoa. Ensimmäiseen ryhmään voidaan sijoittaa 28 ja toiseen 13 koodeksia. Näyttäisi siltä, että suorakaiteen muotoiset koodeksit olivat hieman yleisimpiä. Tilanne ei ole kuitenkaan aivan niin yksinkertainen. Asian oikea tulkinta alkaa hahmottua, kun kiinnitetään huomiota koodeksien ajoitukseen. Seuraavassa kahdessa kaaviossa olen ryhmitellyt suorakaiteen ja neliön muotoiset koodeksit niiden ajoituksen mukaan.

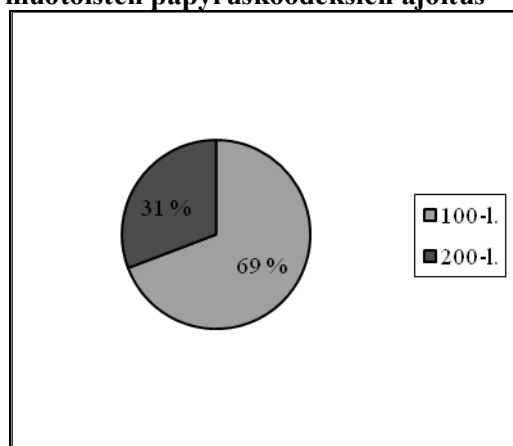
¹⁴⁵ Samoin myös Hurtado 2006, 86.

¹⁴⁶ Tästä $\mathfrak{P}^{45}$ ja $\mathfrak{P}^{52}$ muodostavat poikkeuksen ja olen sijoittanut ne toiseen ryhmään, koska ne ovat lähempänä neliön muotoa.

Kaavio 5.4.6a Suorakaiteen muotoisten papyruskoodeksien ajoitus

Kaavio 5.4.6b Neliön muotoisten papyruskoodeksien ajoitus

Taulukot näyttävät vahvistavat sen, että koodien sivun korkeus vaihteli ajan ja mieltymysten mukaan. Papyruskoodit, joiden sivu on korkea ja jotka ovat samalla suorakaiteen muotoisia, ovat yleisimmin kirjoitettu 200- kuin 100-luvulla. Tämä on selvästi nähtävissä taulukosta 5.4.6a, sillä vain 11 % korkeasivuisista koodikseista on kirjoitettu 100-luvulla. Taulukon 5.4.6b mukaan 69 % niistä papyruskoodikseista, joiden sivun korkeus on alle 20 cm ja, joiden muoto on lähempänä neliötä, on kirjoitettu 100-luvulla. Voidaan siis todeta, että papyruskoodien neliömäisyys viittaa hyvin todennäköisesti varhaisempaan kirjoitusajankohtaan eli 100-lukuun.

Tästä aineistosta ei tietenkään voida tehdä täysin varmoja johtopäätöksiä, koska sen laajuus ei ole tarpeeksi kattava. Aineistoni näyttäisi kuitenkin antavan viitteitä siihen suuntaan, että 200-luvun alkuun asti kirjurit suosivat sivun kokoa, joka oli lähempänä neliötä kuin suorakaiteen muotoa ja jossa oli matalat sivut. Voidaan siis sanoa, että aineiston käsikirjoitusten kirjureilla on ollut hyvin yhtenäiset ja vakiintuneet toimintatavat. Heidän työskentelynsä on ollut johdonmukaista ja ammattimaista. Tällaisia yleisiä linjauksia ei voi muuten selittää kuin olettamalla, että kyseessä ovat olleet ammattikirjurit, eivätkä omaksi ilokseen raa-

pustelleet harrastelijakirjurit. Jos kyseiset kirjurit ovat olleet kristittyjä niin kuin edellisessä luvussa ehdotin, edellä mainitut yhtenäiset toimintatavat nostaa entisestään heidän kuvaansa ammattimaisina kirjureina. Tämä koskee luonnollisesti niin kanonisten kuin apokryfisten koodeksien kirjureita, koska edellä olleet kaaviot on koottu kumpienkin ryhmien koodekseista.

5.5 Marginaalit

5.5.1 Yleistä

Kuten luvussa 5.4.2 esitin, marginaalien osuudet käsikirjoitusten koosta voidaan laskea tiettyjen oletusten avulla. Itse asiassa marginaalien osuuksien tarkka laskeminen on hyvin tärkeässä roolissa yritettäessä rekonstruoida käsikirjoitusten oikeaa kokoa. Marginaalien osuudet käsikirjoitusten koosta voivat olla monta senttiä, joten ei ole yhdentekevää, miten ne lasketaan. Tutkimuksessa ei ole kuitenkaan kaikenkattavasti selvitetty, onko palstoilla eli kirjoitetulla alueella ja kokonaisella sivulla mitään tiettyä suhdetta.¹⁴⁷ Tämän lisäksi juuri marginaalit ovat käsikirjoituksissa kärsineet eniten ja niitä on voitu myöhemmin tasoitella, joten niiden tarkka rekonstruktio ei aina ole helppoa.¹⁴⁸

Eric Turnerin tutkimuksessa selvisi, että ylä- ja alamarginaalien suhde on 2:3.¹⁴⁹ Tämä pitää kuitenkin ilmeisesti paikkansa vain koodekseissa. William Johnson on tutkinut Oksyrhynkhoksesta löytyneitä 100- ja 200-lukujen käärejä ja hänen käyttämän aineiston mukaan kääreissä näiden marginaalien suhde on enemmänkin 4:5 tai 6:7.¹⁵⁰ Koodeksien vasemmassa ja oikeassa marginaalissa ei ole niin suurta eroa kuin ylä- ja alamarginaaleissa, mutta ulompi marginaali voi olla hieman leveämpi kuin sisempi marginaali.¹⁵¹

5.5.2 Ylämarginaali

Koodeksien luonne eroaa hieman toisistaan riippuen siitä, mikä osa käsikirjoituksesta on säilynyt. Esimerkiksi käsikirjoituksissa $\mathfrak{P}^5$ ja $\mathfrak{P}^{108}$ alamarginaali on säilynyt niin hyvin, että se on voitu mitata, mutta ylämarginaali on laskettu. Sen sijaan $\mathfrak{P}^{106}$:ssa tilanne on päinvastainen, sillä ylämarginaali on säilynyt ja alamarginaali on laskettu. Esimerkiksi $\mathfrak{P}^{28}$ on sellainen, jonka marginaalit olen itse laskenut suhteella 2:3, kun olen tiennyt koodeksin sivun ja palstan koon.

---

¹⁴⁷ Turner 1977b, 8.

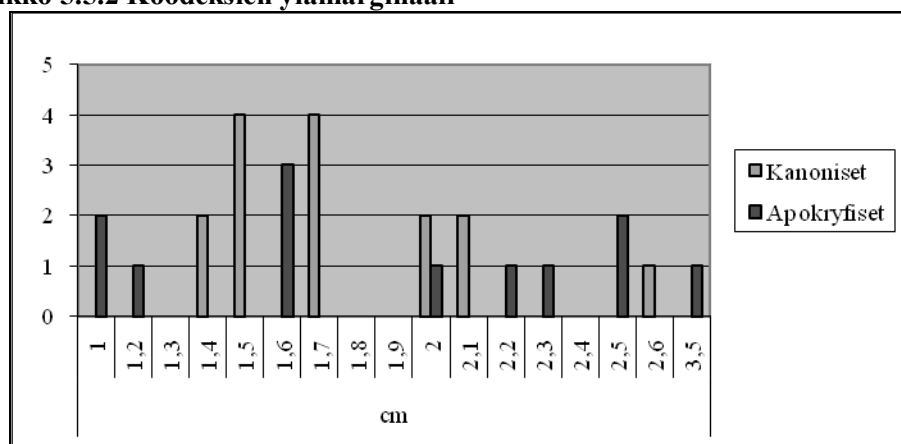
¹⁴⁸ Johnson 2004, 130.

¹⁴⁹ Turner 1977b, 25.

¹⁵⁰ Johnson 2004, 134.

¹⁵¹ Hurtado 2006, 169.

Taulukko 5.5.2 Koodeksien ylämarginaali

Tästä voidaan huomata, että kanonisten koodeksien ylämarginaalit ovat huomattavasti yhtenäisemmät kuin apokryfisten käsikirjoitusten. Suurin osa kanonisten koodeksien ylämarginaaleista on 1,4–1,7 cm. Kokonaisuudessaan kaikki mahtuvat 1,4–2,6 sisälle. Tässä yhteydessä on muistettava, että käsikirjoitukset tehtiin käsityönä, eikä ole mitenkään epätavallista, että saman koodeksin sivujen korkeus voi vaihdella sivusta toiseen jopa 3,5 cm.¹⁵² Tämä itsessään nostaa kanonisten koodeksien ylämarginaalien yhtenäisyyden merkityksen huomattavaksi. Näyttää siltä, että kanonisten koodeksien kirjureilla oli 100- ja 200-luvuilla suhteellisen yhtenäisenä käytäntönä jättää tietyn verran tilaa ylämarginaalille. Asia käy entistä mielenkiintoisemmaksi huomattaessa, että ylämarginaalin ollessa lähes vakio koodeksien koot eroavat yllättävänkin paljon. Esimerkiksi $\mathfrak{P}^{90}$ ja $\mathfrak{P}^5$ ylämarginaalit ovat lähes identtiset, mutta niiden korkeudet eroavat noin 10 cm. Tästä voidaan päätellä, että koodeksin reaalin koko ei ole suoraan vaikuttanut kirjureiden ylämarginaalin käyttöön kovinkaan paljoa. He ovat toisin sanoen jättäneet keskimäärin hieman yli 1,5 cm tilaa koodeksin ylämarginaaliin riippumatta koodeksin koosta.

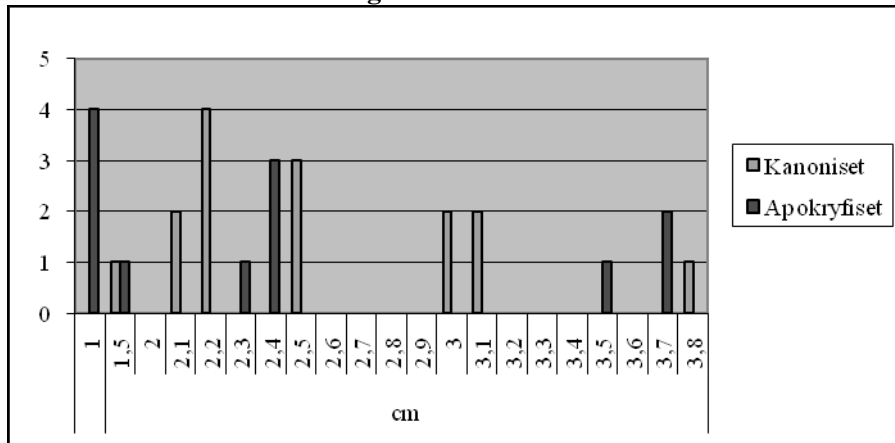
Apokryfisten koodeksien kohdalla ei ole havaittavissa mitään tiettyä suuntausta. Tässä suhteessa apokryfisten koodeksien kopioinnissa on havaittavissa suuria eroja, sillä pienin ylämarginaali on noin 1 cm ja suurin peräti 3,5 cm, joka kuuluu Tuomaan evankeliumin koodeksille P.Oxy.1. Tämä on erityisen mielenkiintoinen poikkeama, koska aineistoni suurin kanonisen koodeksin ylämarginaali on vain 2,6 cm. Vaatimattomin ylämarginaali kuuluu Pietarin evankeliumin sisältävälle koodeksille P.Oxy.4009. Tämä on selitettävissä sillä, että kyseinen käsikirjoitus on miniatyyrikoodeksi, joten ei ole mitenkään yllättävää, että sen ylämarginaali on näin pieni. Vaikeampaa on sen sijaan selittää koodeksin P.Oxy.1 ylämar-

¹⁵² Turner 1977b, 23, 51.

ginaalin suuri koko. Itse uskon, että syy löytyy kyseisen käsikirjoituksen käyttö-tarkoituksesta, mutta palaan tarkemmin tähän kysymykseen 6. luvussa. Kokonai-suutena tarkastellen on nähtävissä, että apokryfisissa koodekseissa on yli 2 cm ylämarginaaleja enemmän kuin kanonisissa. Tämän ilmiön merkitystä pohdin hieman enemmän luvussa 5.5.6.

5.5.3 Alamarginaali

Taulukko 5.5.3 Koodeksien alamarginaali

Alamarginaalien osalta ei ole kanonisissa koodekseissa nähtävissä aivan samanlaista yhtenäisyyttä kuin ylämarginaaleissa. Merkittävä osa niistä sijoittuu 2,1–2,5 cm väliin. Tämä on kuitenkin suhteellisen vähän, kun se sijoitetaan noin 20 cm korkeaan koodeksiin. Marginaalien korkeuden riippumattomuus koodeksin koosta käy jälleen selvästi ilmi käsikirjoituksissa $\mathfrak{P}^5$ ja $\mathfrak{P}^{108}$. Kummankin käsikirjoituksen alamarginaali on säilynyt ja ne ovat identtiset. Erona on se, että käsikirjoitusten korkeuden välinen ero on 6,5 cm. Kirjureilla ei siis ollut mielessä koodeksin symmetrisyys. Kirjurit käyttivät toisin sanoen samankorkuisia marginaaleja riippumatta koodeksin koosta.

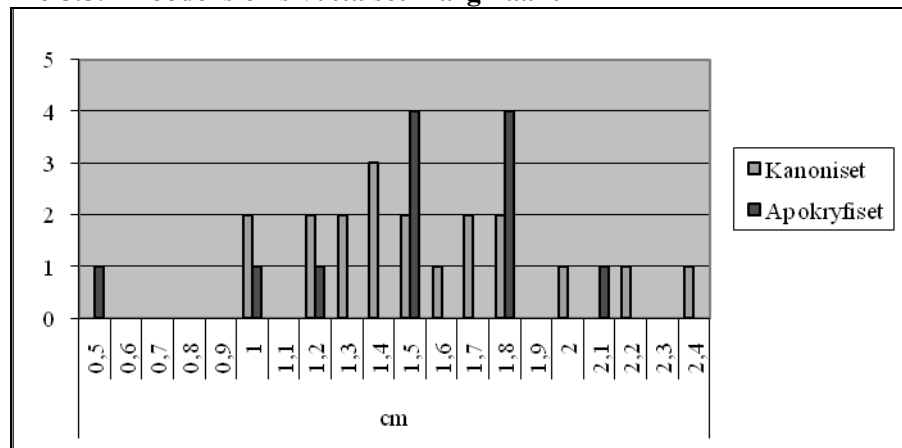
Tässäkään suhteessa ei apokryfisissa koodekseissa ole nähtävissä mitään tiettyä kaavaa. Ne eroavat samantyyppisesti kuin edellisissä luvuissa on käynyt ilmi. Pienimpien marginaalien suuri määrä selittyy jälleen miniatyyrikoodeksien pienillä marginaaleilla. Apokryfiset koodeksit eroavat jälleen suhteellisen paljon verrattuna toisiinsa. Pienimmät marginaalit ovat noin 1 cm ja suurimmat 3,7 cm. Ero on edelleen suurempi kuin kanonisissa koodekseissa. Taulukon vasemmassa laidassa on 1 cm arvo. Olen sijoittanut sen likiarvoksi kahdelle käsikirjoitukselle, joiden alamarginaalit ovat 0,8 cm (P.Oxy.4009) ja 1,2 cm (P.Mich.3788). Jälkimmäinen koodeksi on mielenkiintoisia myös sen takia, että sen ylä- ja alamarginaalien suhteet ovat päinvastaiset kuin Turnerin käyttämä sääntö 2:3 "rule of

thumb”.¹⁵³ Tämän koodeksin ylämarginaali on nimittäin suurempi kuin alamarginaali. Sama ilmiö on havaittavissa myös koodeksissa Hamburg pap. bil. 1. Turnerin säännön haastaa myös P.Bod.V, jonka marginaalit ovat jokseenkin identtiset. Tämä muistuttaa siitä, ettei tutkijoiden kannata sokeasti luottaa papyrologian luomiin yleisiin sääntöihin, vaan jokainen käsikirjoitus on tutkittava erikseen ja omana kokonaisuutena.

Alamarginaalien osalta on todettava, että kanonisten koodeksien kirjurit ovat jälleen käyttäneet hieman yhtenäisempiä tapoja, kuin apokryfisissa koodeksissa. On monessa mielessä yllättävää, että apokryfisten koodeksien alamarginaalit vaihtelevat 1 cm ja lähes 4 cm välillä. Tähän voi tietysti olla monta selittävää tekijää. Kirjureiden ammattitaito on voinut vaihdella, käsikirjoitusten tilaajien mieltymykset ovat voineet olla hyvin erilaisia tai käsikirjoitusten käyttötarkoitus on eronnut.

5.5.4 Vasen ja oikea marginaali

Taulukko 5.5.4 Koodeksien sivuttaiset marginaalit

Kyseinen taulukko on varsin yllättävä. Taulukosta voidaan huomata, että apokryfiset koodeksit ovat selvästi yhtenäisempiä sivumarginaalien suhteen verrattuna ylä- ja alamarginaaleihin. Ylivoimaisesti suurin osa apokryfisten koodeksien sivuttaisista marginaaleista on joko 1,5 tai 1,8 cm. Taulukossa kanonisten ja apokryfisten arvot eroavat jokseenkin yhtä paljon. Toisin sanoen apokryfiset koodeksit eivät eroa toisistaan niin paljoa kuin edellisissä luvuissa on tullut ilmi. Kanonisten koodeksien sivuttaiset marginaalit jakaantuvat suhteellisen tasaisesti taulukon arvojen välillä. Tällä kertaa niiden joukosta ei nouse esille mitään tiettyä kaavaa. Tässä suhteessa on sanottava, että apokryfisissa käytettiin yhtenäisempiä

¹⁵³ Turner 1977b, 25.

kopiointitapoja kuin kanonisissa koodekseissa, koska arvot 1,5 ja 1,8 nousevat taulukosta niin selkeästi esille.

5.5.5 Yhteenveto

Edellisten kolmen luvun perusteella uskallan väittää, että kanonisten koodeksien kirjurit käyttivät ehkä hieman yhtenäisempiä työskentelytapoja kuin apokryfisten käsikirjoitusten kirjurit. Jälkimmäisissä on nähtävissä hajanaisempia toimintatapoja kuin edellisissä, vaikka käsikirjoitusten lukumäärän vähäisyys estää tekemästä suoria johtopäätöksiä. Tästä ei tietenkään voida tehdä johtopäätöksiä kyseisten käsikirjoitusten kirjureista. William Johnsonin esittää kuitenkin, että käsikirjoitusten yhtenäisyys kertoo kirjureiden ammattitaidosta.¹⁵⁴ Tässä mielessä kanonisten koodeksien kirjureiden toiminta on ollut korkeammalla tasolla. Toinen vaihtoehto on tietysti se, että apokryfisten koodeksien käyttötarkoitus on vaihdellut, mikä voisi selittää niiden hajanaisuuden. Ne on toisin sanoen kopioitu eri käyttötarkoituksia varten. Voidaan tietysti kysyä sitä, miksi kanonisia koodekseja ei ole samalla tavalla kopioitu eri käyttötarkoituksia varten. Kenties kanoniset koodeksit on kopioitu aivan tiettyä tarkoitusta varten, joka voi tietyistä apokryfisistä koodekseista puuttua.

5.5.6 Yleiskuva marginaaleista hahmottuu

Yleisesti marginaaleista voidaan sanoa, että niiden ajoitus ei ilmeisesti vaikuta marginaalien kokoon. Kirjurit eivät ole siis suosineet tiettyinä aikoina tietyn kokoisia marginaaleja. Toinen kysymys on se, miten aineistoni käsikirjoitusten marginaalit suhteutuvat muihin sen ajan käsikirjoituksiin. William Johnsonin mukaan korkealuokkaisissa kääroissä käytettiin suurempia marginaaleja.¹⁵⁵ Samaa logiikkaa voidaan mielestäni soveltaa myös koodeksiin. On välttämätöntä myös kysyä, miten isot marginaalit liittyvät käsikirjoituksen sisältävän tekstin arvostukseen. Arvostettiinko siis niitä tekstejä enemmän, joissa käytettiin isompia marginaaleja?

Larry Hurtado esittää tutkimuksessaan, että kristillisissä käsikirjoituksissa käytettiin hieman isompia marginaaleja kuin muissa 100- ja 200-lukujen koodekseissa.¹⁵⁶ Tutkin itse Turnerin käsikirjoituslistaa¹⁵⁷ ja löysin 20 klassisen tekstin sisältävää koodeksia 100- ja 200-luvuilta. Päädyin lopulta samanlaiseen johtopä-

---

¹⁵⁴ Johnson 2004, 157.

¹⁵⁵ Johnson 2004, 136.

¹⁵⁶ Hurtado 2006, 170.

¹⁵⁷ Turner 1977b, 102–185.

tökseen kuin Hurtado. Lähes kaikki klassisen tekstin sisältävien koodeksien marginaalit olivat joko samankokoisia tai sitten jonkin verran pienempiä kuin aineistoni vastaavat mitat.¹⁵⁸ Löysin kuitenkin kaksi koodeksia, joiden ylä- ja alamarginaalit ovat hieman suurempia verrattuna aineistoni käsikirjoituksiin. Turnerin listan käsikirjoituksessa nro. 250 (Pindaros) ylämarginaali on 4 ja alamarginaali 6 cm. Saman listan käsikirjoitus nro. 171 (Homeros) samat luvut ovat 3,6 ja 5,4 cm.¹⁵⁹ Nämä ovat kuitenkin selkeästi poikkeuksia ja Johnsonin ajatusta seurailleen voidaan sanoa, että kristilliset koodeksit olivat korkealaatuisempia kuin klassiset koodeksit. Kristillisten tekstien kopiointitekniikassa on siis näkynyt, että tekstejä on vaalittu ja arvostettu. Tämä ei vielä kuitenkaan kerro mitään kanonisten ja apokryfisten koodeksien välisestä suhteesta.

Aiemmin esitin, että kanonisissa koodekseissa käytettiin hieman yhtenäisempiä kopiointitekniikoita. Yllättävä asia nousee kuitenkin esille, kun tarkastellaan kaikkein isoimpia marginaaleja. Taulukoista 5.5.2 ja 5.5.3 on nähtävissä, että apokryfisissa koodekseissa on suhteellisesti käytetty enemmän isoja marginaaleja kuin kanonisissa koodekseissa. Kaikkein isoimmat alamarginaalit (noin 3,7 cm) löytyvät Egertonin evankeliumin (P.Köln Gr.6.255+P.Egerton 2) ja Hermaan paimenen (P.Oxy.3527) koodeksista. Tämän lisäksi Tuomaan evankeliumin koodeksin (P.Oxy.1) ylämarginaali on 3,5 cm, joten sen alamarginaali on ollut hyvin todennäköisesti vähintään sama. Kanonisista koodekseista ainoastaan $\mathfrak{P}^{45}$ pystyy kilpailemaan edellä mainittujen kanssa. Ylämarginaalin suhteen ollaan samanlaisessa tilanteessa, mutta tällöin yksikään kanoninen koodeksi ei tule edes lähelle P.Oxy.1 marginaalin kokoa, sillä koodeksin $\mathfrak{P}^{45}$ ylämarginaali on lähes senttimetrin pienempi kuin kyseisessä Tuomaan evankeliumin koodeksissa. Apokryfisten koodeksien tilanne vahvistuu kuitenkin ylämarginaalin osalta entisestään, sillä P.Bod. V (Jaak. Protoev.) ja X (3. Kor.) ylä- ja alamarginaali on noin 2,4 cm.

Jos jälleen kerran seurataan Johnsonin ajatusta, varsinkin Tuomaan ja Egertonin sekä Hermaan paimenen koodeksit ovat yhdessä $\mathfrak{P}^{45}$ olleet kaikkein korkealaatuisimpia koodekseja. Vaikka apokryfisissa koodekseissa onkin ollut vaihtelevuutta, niiden joukosta on ehdottomasti löydettävissä yhdet korkealaatuisimmista koodekseista, mitä antiikin maailma oli 100- ja 200-luvuilla nähnyt. Palaan tähän kysymykseen vielä luvussa 5.8 ja selvitän, onko suurten marginaalien käytöllä ja

¹⁵⁸ On hyvin mielenkiintoista havaita, että aineistoni kääreiden marginaalit ovat sen sijaan aikansa mittapuulla kaikkein pienimpiä marginaaleja, joita kääreistä on löydetty. Ks. Johnsonin taulukkoa (2004, 134).

¹⁵⁹ Turner 1977b, 113, 110.

käsialalla mitään korrelaatiota. Voidaan kuitenkin sanoa, että kyseisten apokryfisten tekstien tilaajat ovat todella arvostaneet näitä tekstejä, koska suurten marginaalien käyttö tarkoittaa hyvin suurella todennäköisyydellä myös sitä, että ne ovat maksaneet enemmän. Voidaanko tästä siis päätellä, että näiden koodeksien tilaajat ovat olleet taloudellisesti hyvin toimeentulevia. Koska apokryfisia koodekseja, joissa käytettiin isompia marginaaleja, on enemmän, olivatko he taloudellisesti korkeammalla kuin kanonisten tekstien tilaajat. Voidaan myös kysyä pyrittiinkö esimerkiksi apokryfisten tekstien asemaa vahvistaa, kun ne kopioitiin mahdollisimman korkealaatuisesti. Pohdin näitä kysymyksiä hieman enemmän tulevissa luvuissa.

5.6 *Palstat*

5.6.1 *Palstojen lukumäärä*

Palstalla viitataan käsikirjoituksissa siihen alueeseen, joka sisältää kirjoitusta. Suurimmassa osassa aineistoni käsikirjoituksista teksti kirjoitettiin yhdelle palstalle. Poikkeuksiakin kuitenkin löytyy, sillä ainakin käsikirjoituksissa $\mathfrak{P}^4$, $\mathfrak{P}^{64}$ ja $\mathfrak{P}^{67}$ sekä **0171** käytettiin kahta palstaa. Näiden lisäksi C. H. Roberts esittää, että P.Oxy. 3527 sisälsi kaksi palstaa.¹⁶⁰ Itse en kuitenkaan voi allekirjoittaa tätä väitettä, sillä tässä koodeksissa yksi säilynyt palsta on symmetrisesti sijoitettu kahden marginaalin väliin, jotka ovat yhtä leveitä. En näe mitään syytä olettaa, että tässä käsikirjoituksessa olisi käytetty kahta palstaa.

Kaikki muut käsikirjoitukset ovat yksipalstaisia. Tämä ei ole sinänsä mitenkään epätavallista, koska suurin osa 100- ja 200-lukujen Egyptistä löydetystä koodekseista kirjoitettiin yhdelle palstalle. LDAB:n tietojen mukaan tällä ajanjaksolla papyruskoodekseista 231 on kirjoitettu yhdelle palstalle ja vain 32 on kaksipalstaisia papyruksia. Samat luvut pergamenttikäsikirjoituksissa ovat 32 ja 7. Voidaan siis sanoa, että kahden palstan käyttö oli hieman yleisempää pergamentille kirjoitettaessa.¹⁶¹ Aineistoni pergamenttikodeksi **0162** on samalla tavalla kirjoitettu yhdelle palstalle kuin valtaosa papyruskoodekseista. Tämä osaltaan vahvistaa sitä oletusta, että käsikirjoituksissa oli yleisesti tuohon aikaan kirjoitusmateriaalista riippumatta vain yksi palsta.

Aineistoni papyruskääröistä ainakin $\mathfrak{P}^{22}$:ssa sekä P.Oxy. 654:ssä on erotettavissa kaksi vierekkäistä palstaa. Oksyrhynkhoksesta löydettyjen 100- ja 200-

---

¹⁶⁰ Roberts 1983, 17.

¹⁶¹ Samoin myös Turner 1977b, 35.

lukujen kääreiden palstojen leveys on yleisesti 4,7–6,9 cm.¹⁶² Ne ovat olleet siis suhteellisen kapeita. Kanonisen käären $\P^{22}$ palstojen leveydet ovat olleet noin 6 cm, joten ne ovat olleet samaa luokkaa kuin muissa Oksyrhynkhoksen kääreissä. Sen sijaan aineistoni apokryfisten kääreiden palstojen leveys on ollut 7–11 cm. Johnsonin tutkimuksen mukaan ne ovat aikansa leveimpiä palstoja proosaa sisältävissä kääreissä.¹⁶³ Oksyrhynkhoksen kääreiden palstojen välinen etäisyys toisistaan on normaalisti noin 2 cm.¹⁶⁴ Jos siis papyrusarkkien leveys on normaalisti ollut 20–25 cm, palstoja on mahtunut tällaiselle arkille vähintään kaksi. Ei ole siis yllättävää, että kääreissä $\P^{22}$ ja P.Oxy. 654 on säilynyt kaksi erillistä palstaa.

Voidaan kuitenkin kysyä, miksi joidenkin koodeksien kirjurit eivät tyytyneet yhteen palstaan, vaan kirjoittivat tekstin kahdelle vierekkäiselle palstalle. Eric Turnerilla on mielestäni yllättävä mielipide palstojen lukumäärien merkityksestä koodeksien statukselle. Hän nimittäin esittää, että kirjurit, jotka kirjoittivat koodekseissa tekstin yhdelle palstalle, olivat tietoisia siitä, että he kirjoittivat toisen asteen käsikirjoitusta. Hän perustelee näkemyksensä sillä, että korkealuokkaisissa proosaa sisältäneissä kreikankielisissä kääreissä käytettiin korkeita ja kapeita palstoja.¹⁶⁵ Toisin sanoen kääreiden standardien mukaan koodeksit, joissa käytettiin leveämpiä palstoja, olivat alemman tason käsikirjoituksia.

Johnsonin tutkimuksissa on kuitenkin selvinnyt, että kaikkein korkealuokkaisimmissa proosaa sisältävissä kääreissä käytettiin kyllä kapeita palstoja, mutta ne olivat samalla myös matalia, kun niitä verrataan muihin kääreihin.¹⁶⁶ Turnerin väittämien voidaan täten sanoa olleen jokseenkin harhaanjohtavia. Edellä mainitsin, että 100- ja 200-lukujen käsikirjoituksissa yksipalstaisia koodekseja esiintyy huomattavasti paljon enemmän kuin kaksipalstaisia. Yksipalstaisuus viittaisi siis enemmänkin ajan yleiseen käytäntöön, eikä sinänsä niiden alempiarvoisuuteen.¹⁶⁷

Turner on mielestäni kuitenkin oikeassa siinä, että kääret olivat ratkaisevassa asemassa palstojen määrän valitsemisessa. On nimittäin mahdollista, että kirjuri on käyttänyt kahta palstaa tietyssä koodeksissa, koska on tottunut kopioimaan käärejä ja kirjoittamaan kapeampia palstoja tai sitten haluaa koodeksin sisällön ulko-asun muistuttavan kääreä. Itse olen taipuvainen ajattelemaan jälkimmäisen

---

¹⁶² Johnson 2004, 101.

¹⁶³ Johnson 2004, 101. Tämä on ilmeisesti vaikuttanut siihen, että aineistoni kääreiden marginaalit olivat aikansa pienempiä. Ks. alaviite 158.

¹⁶⁴ Johnson 2004, 110.

¹⁶⁵ Turner 1977b, 36–37.

¹⁶⁶ Johnson 2004, 128.

¹⁶⁷ Samoin myös Hurtado 2006, 169.

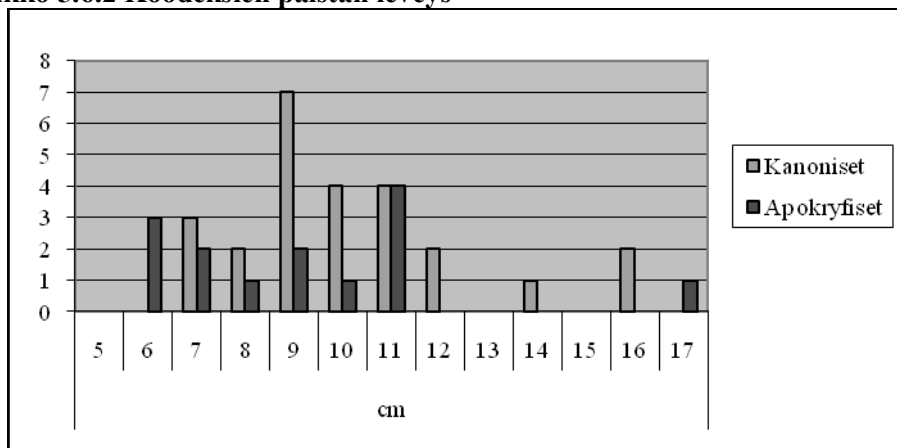

vaihtoehdon mukaan. Kirjuri on todennäköisesti ajatellut, että kirjoitus näyttäisi paremmalta, kun sen kirjoittaa kahdelle palstalle, koska se tällöin muistuttaisi enemmän käärön ulko-asua.¹⁶⁸

5.6.2 Palstan leveys

Palstojen mittaustulokset ovat hieman varmemmalla pohjalla kuin esimerkiksi marginaalien vastaavat laskelmat. Tämä johtunee siitä, että usein juuri palsta on parhaiten säilynyt ja vastaavasti marginaalit kuluvat usein käsikirjoituksista ensimmäisenä pois. Seuraavassa perehdyn siihen, miten kirjurit ovat asetelleet tekstin itse käsikirjoitusten sivuille. Käsittelen toisin sanoen palstojen leveyttä ja korkeutta ja sitä, miten ne suhteutuvat käsikirjoitusten todelliseen kokoon. Tämä luku on tarkoitettu enemmän vahvistamaan niitä oletuksia, jotka olen esittänyt kahdessa edellisessä luvussa, eikä niinkään varsinaisen uuden tiedon kartoittamiseen.

Taulukko 5.6.2 Koodeksien palstan leveys

Palstan keskimääräinen leveys näyttäisi olevan 9–11 cm ja lähes kaikki koodeksit mahtuvat 6–12 cm välille. Kanonisten ja apokryfisten koodeksien välille ei muodostu niin suurta eroa kuin koodeksin koossa oli havaittavissa, vaikka apokryfisissa koodekseissa on sekä kapein että levein palsta. Taulukon pohjalta voidaan kuitenkin sanoa kanonisten koodeksien olevan hieman yhtenäisempiä, joissa 9 cm näyttää olleen yleisin palstan leveys.

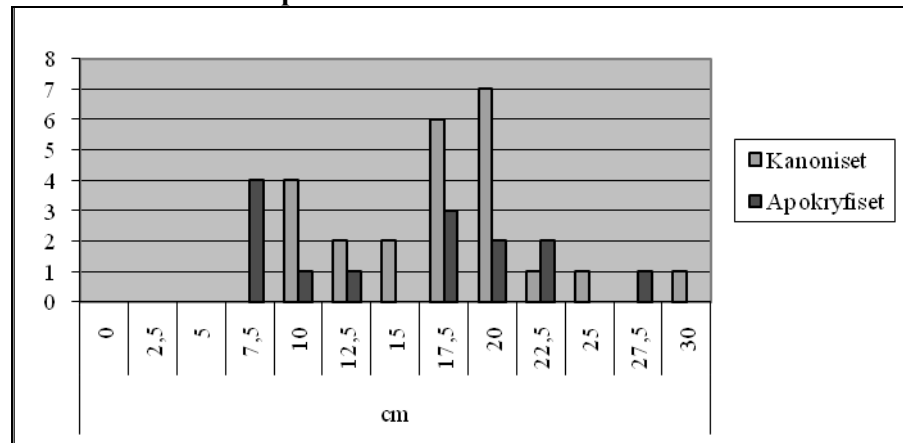
Leveimmät palstat kuuluvat leveimmille koodekseille eli $\mathfrak{P}^{45}$ ja Hamburg pap. bil.1. Asian tekee mielenkiintoiseksi se, että Paavalin tekojen palsta on leveämpi kuin $\mathfrak{P}^{45}$. Vaikka näiden koodeksien sisältämän tekstin asema ja arvostus on mahdollisesti ollut erilainen, se ei näy millään tavalla niiden ulkoasussa. Tämä tuo mielenkiintoisen lisän keskusteluun, jota kävin edellisessä luvussa marginaalien koon merkityksestä itse tekstin arvostukseen. Isoimmat marginaalit löytyivät apokryfisten koodeksien joukosta ja nyt myös levein palsta.

¹⁶⁸ Samoin Hurtado 2006, 166.

Palstojen leveyden osalta voidaan sanoa, että kirjurit ovat harjoittaneet suhteellisen yhtenäisiä toimintatapoja. Tässä kuitenkin pätee sama tosiasia kuin koodexsin leveydessä. Koodeksi pyrittiin pitämään mahdollisimman kapeana, joten palstojenkaan leveys ei ole täten voinut erota toisistaan erityisen merkittävästi.

5.6.3 Palstan korkeus

Taulukko 5.6.3 Koodexsin palstan korkeus

Merkittävä osa kanonisten koodexsin palstojen korkeuksista sijoittuu 17,5–20 cm välille, mikä jälleen osoittaa niiden välillä vallitsevan suhteellisen yhtenäisen linja. Palstojen korkeus eroaa hieman enemmän apokryfisissa koodexseissa. Miniatyyrikoodexsit selittävät jälleen suhteellisen suuren joukon sijoittumisen 7,5 cm arvon kohdalle. Kummankin ryhmän korkeimmat palstat ovat noin 29 cm korkeita. Nämä sisältävät Luukkaan evankeliumin (P⁶⁹) ja Hermaan paimenen (P.Oxy.4707). Näistä Luukkaan evankeliumin koodexsin palsta on hieman korkeampi. Tämä noudattaa siis samaa linjaa kuin koodexsin korkeuden osalta oli havaittavissa. Palstojen korkeudet ovat ehkä hieman yhtenäisempiä kuin koodexsin korkeudet.

5.6.4 Johtopäätöksiä

Palstojen osalta voidaan sanoa, että aineistot muistuttavat hieman enemmän toisiaan kuin koodexsin koon suhteen. Kanonisissa koodexseissa on kuitenkin hieman yhtenäisempiä toimintatapoja, mutta kokonaisuutena aineistot muistuttavat toisiaan. Apokryfisten koodexsin tilanne on samanlainen kuin koodexsin kanssa. Niiden joukosta löytyi yleisesti ottaen pienimmät ja suurimmat arvot. Seuraava luku liittyy läheisesti kirjureiden käsialaan, eli siihen kuinka monta riviä tekstiä oli yksittäisellä sivulla ja kuinka monta kirjainta oli rivillä.

5.7 Käsikirjoitusten rivien ja kirjainten lukumäärät

5.7.1 Yleistä

Kun lasketaan yksittäisen käsikirjoituksen rivien ja kirjainten lukumäärää, on otettava huomioon tiettyjä asioita. Kirjuri on voinut jättää esimerkiksi tyhjiä välejä tekstiin.¹⁶⁹ Esimerkiksi käsikirjoituksessa $\mathfrak{P}^{77}$ on nähtävissä tällainen ilmiö. Koska kyse on nimenomaan käsityöstä, rivien lukumäärät voivat yhdessä ja samassa käsikirjoituksessa vaihdella. Joissakin käsikirjoituksissa rivien lukumäärät lisääntyvät tekstin loppua kohden. Esimerkiksi $\mathfrak{P}^{75}$, joka sisältää osia Luukkaan ja Johanneksen evankeliumista, on hyvä esimerkki tästä, koska sen rivimäärät sivua kohden vaihtelevat 38 ja 45 välillä. Tämän koodeksin kirjuri todennäköisesti huomasi, että koodeksin tila alkaa loppua kesken ja lisäsi rivien määrää, jotta koko teksti mahtui kirjurin haluamalle sivumäärälle.¹⁷⁰ Koodeksissa $\mathfrak{P}^{66}$ on sen sijaan nähtävissä aivan päinvastainen pyrkimys, sillä kirjuri kirjoitti suuremmalla käsialalla kirjoituksen loppua kohden. Tämä viittaisi siihen, että kirjurilla oli liian paljon tilaa käytettävissä ja tästä johtuen vähensi esimerkiksi rivien lukumäärää.¹⁷¹

Liitteestä voidaan havaita, että rivien lukumäärät vaihtelevat paljon koodeksista toiseen. Yksi vaikuttava tekijä on koodeksin korkeus, muttei kuitenkaan ainoastaan. Esimerkiksi käsikirjoitukset $\mathfrak{P}^1$ ja $\mathfrak{P}^5$ ovat suhteellisen samankokoisia, mutta $\mathfrak{P}^1$ on 33 riviä, kun sen sijaan $\mathfrak{P}^5$ on vain 27 riviä. Tästä voimme päätellä, että käsikirjoituksen sivun koon lisäksi, myös kirjurilla on tässä asiassa tärkeä merkitys. Kirjurin osalta kyse on käsialasta ja siitä, kuinka tiiviisti tai väljästi hän on halunnut kyseisen käsikirjoituksen kirjoittaa.

5.7.2 Rivien lukumäärä

Aineiston sisällä rivien lukumäärät vaihtelevat huomattavan paljon, sillä pienimmillään rivejä on noin 15 ja enimmillään yli 50. Seuraavassa taulukossa olen koonnut yhteen kaikkien koodeksien rivien lukumäärät. Jos rivien lukumäärä eroaa merkittävästi saman koodeksin sisällä, käytän tutkimuksen perustana tällöin niiden keskiarvoa.

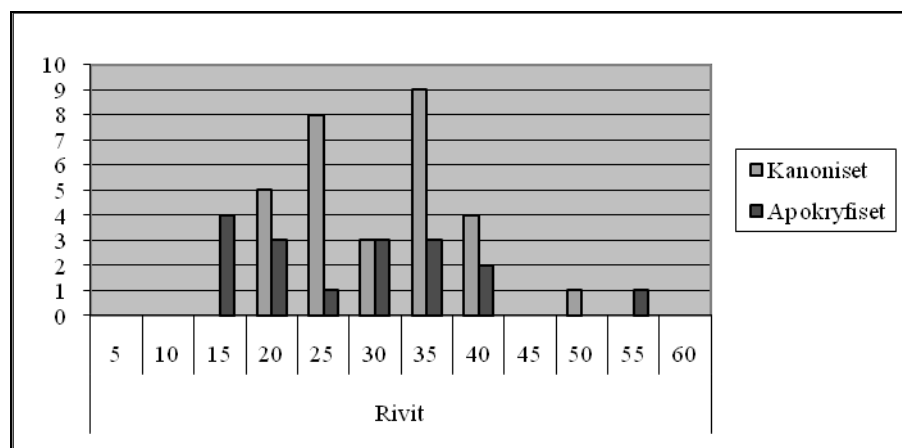
---

¹⁶⁹ Turner 1977, 9.

¹⁷⁰ Hurtado 2006, 173.

¹⁷¹ Turner 1977b, 74.

Taulukko 5.7.2a Koodeksien rivien lukumäärä

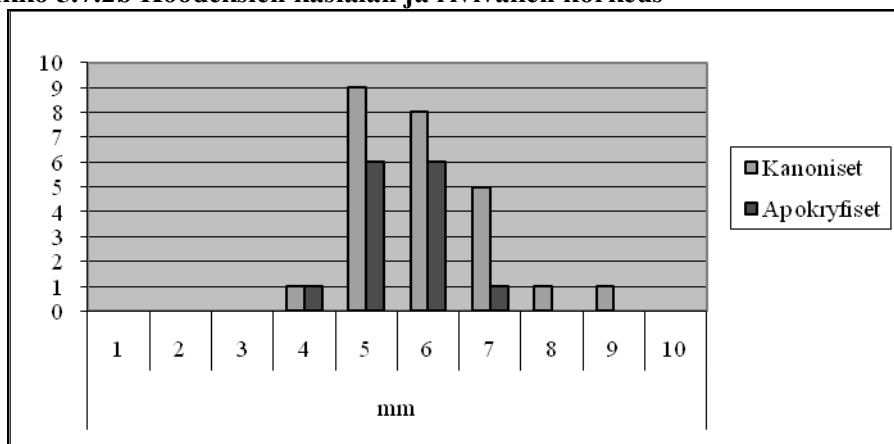
Kuten aiemmin totesin käsikirjoitusten rivit vaihtelevat suuresti käsikirjoituksesta toiseen. Kanonisissa koodekseissa rivien lukumäärä on 20 ja 50 välillä, kun apokryfisissa ne vaihtelevat 15–55 välillä. Aiemmissa luvuissa on käynyt ilmi, että apokryfisten koodeksien kopiointiteknikka vaihtelee enemmän kuin kanonisten koodeksien. Tässäkin tapauksessa niiden joukosta löytyy niin pienin kuin suurin arvo. Kanonisissa koodekseissa piikki on havaittavissa 25 ja 35 rivin kohdalla, mutta apokryfisissa koodekseissa tällaista ei ole näkyvissä. Ne jakaantuvat tasaisemmin koko taulukon skaalalla. Rivien määrästä voidaan yleisesti sanoa, että kristillisissä koodekseissa käytettiin suhteessa vähemmän rivejä per sivu kuin klassisen tekstin sisältävissä koodekseissa.¹⁷² Tämä on läheisesti liittynyt koodeksien käyttötarkoitukseen, johon palaan lähemmin luvussa 6.

Rivien määriä voidaan tutkia myös toisella tavalla. Lukujen pohjalta voidaan pohtia sitä, miten paljon kirjurit käyttivät tilaa kopioidessaan tekstiä. Toisin sanoen yrittivätkö he säästää tilaa kirjoittamalla pientä tekstiä pienillä riviväleillä, vai isompaa tekstiä isoimmilla riviväleillä. Koska valitettavan harva käytössäni olevista lähteistä antaa tarkan kirjainten koon, joudun turvautumaan erääseen toiseen vaihtoehtoon. Jotta saisin esille kirjureiden käyttämän käsialan koon ja rivien välisen tilan, jaan palstojen korkeuden rivien lukumäärällä.¹⁷³ Tämä laskutoimitus kertoo, kuinka korkeita kirjaimia kirjurit käyttivät ja mikä oli rivien välisen tilan suuruus. Tämä kertoo sen, miten paljon tilaa kirjurit käyttivät, kun he kopioivat tekstiä.

¹⁷² Turner 1977b, 85–87; Hurtado 2006, 172.

¹⁷³ Käytän tässä rivien ja riveillä olevien kirjainten lukumäärän keskiarvoa.

Taulukko 5.7.2b Koodeksien käsialan ja rivivälien korkeus

Aiemmin on käynyt ilmi, että koodeksien sivun ja palstan korkeus vaihtelee merkittävästi aineistossani. Tämä ei ole juurikaan vaikuttanut kirjureiden käsialan kokoon. Mielenkiintoisella tavalla edellinen taulukko hajanaisuus on vaihtunut yllättäen hyvin yhdenmukaiseen tulokseen, vaikka kyseessä on käytännössä sama asia. Taulukko 5.7.2b kuvaa siis käsialan korkeuden ja rivivälien yhteenlaskettua summaa yhden rivin osalta. Kanonisten koodeksien rivien korkeus noudattaa johdonmukaista mallia, jossa matalin rivi on 4 ja korkein 9 mm. Apokryfisten koodeksien kohdalla vastaavat luvut ovat 4–7 mm. Yleisin rivin korkeus näyttäisi kummassakin ryhmässä olevan 5 ja 6 mm välillä. Apokryfisissa koodekseissa oli ehkä vieläkin selkeämmin kyseinen rivin korkeus yleisempi kuin kanonisissa. Taulukko esittää hyvin selkeästi sen, etteivät apokryfisten koodeksien kirjurit pyrkineet kirjoittamaan matalalla käsialalla, eivätkä käyttäneet sen matalampaa riviväliä kuin kanonisten koodeksien kirjurit. Voidaan täten todeta, että kumpienkin ryhmien kirjurit ovat tässä suhteessa olleet hyvin yhden- ja johdonmukaisia.

Suurin osa koodekseista mahtuu 5 ja 7 mm sisään. Kun otetaan huomioon, että tähän lukeutuu niin kirjaimen koko kuin rivien väliin jäävä tyhjä tila, 2 mm on hyvin pieni ero. Tästä linjasta eroavia kanonisia koodekseja on vain kolme ja niiden ero johtuu suuremmaksi osaksi siitä, että niissä kirjurit ovat käyttäneet suurempia tai pienempiä rivivälejä. Näiden ero ei siis sinänsä aiheudu kirjainten korkeuden muutoksen seurauksena.¹⁷⁴ Tämä käy ilmeiseksi kun kiinnitetään huomiota koodekseihin $\mathfrak{P}^{111}$ ja $\mathfrak{P}^{110}$. Edellisessä rivien korkeus on 7 mm ja kirjainten korkeus on 2,5 mm. Koodeksin $\mathfrak{P}^{110}$ rivien korkeus on sen sijaan 5 mm, mutta kirjainten koko on sama 2,5 mm.¹⁷⁵ Näiden käsikirjoitusten kirjainten korkeus ei siis vaihtelee, vaan rivien välissä käytetyn tyhjän tilan korkeus.

¹⁷⁴ $\mathfrak{P}^{52}$ on tästä poikkeus, sillä sen käsiala on mahdollisesti hieman suurempaa. Omien mittausteni perusteella käsiala saattaa olla 4 mm korkea.

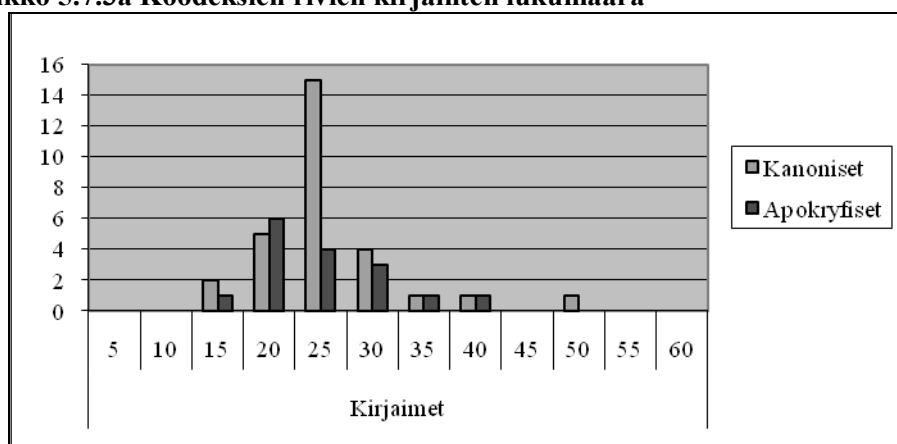
¹⁷⁵ Cockle 1999, 1, 3.

Kyseinen luku antoi hieman kahteen suuntaan vieviä tuloksia. Taulukon 5.7.2a mukaan näytti siltä, että kanoniset koodeksit olisivat yhdenmukaisempia kuin apokryfiset. Kun katsottiin tarkemmin käsialan kokoa, tilanne kääntyi päinvastaiseksi. Tässä suhteessa apokryfiset näyttivät olleen hieman yhtenäisempiä. Ryhmien välillä ei kaikesta huolimatta ole juurikaan eroa.

5.7.3 Rivien kirjainten lukumäärä

Rivien kirjainten lukumäärien välinen ero on suhteellisen paljon, sillä niiden lukumäärät vaihtelevat 12 ja 55 välillä. Seuraava taulukko perustuu rivien kirjainten määrän keskiarvoon.

Taulukko 5.7.3a Koodeksien rivien kirjainten lukumäärä

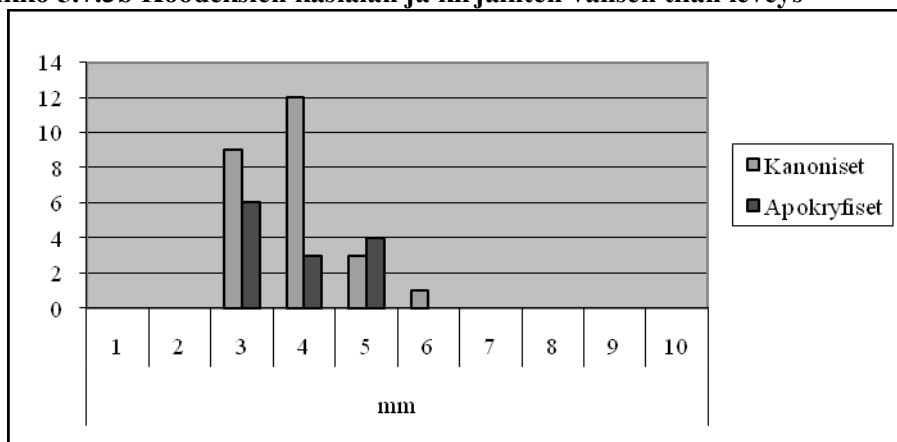

Kirjainten lukumäärät riviä kohden on samantapainen kuin rivien lukumäärien osalta oli havaittavissa. Erona on kuitenkin se, että kanonisten koodeksien kirjainten lukumäärä riviä kohden on huomattavasti yhtenäisempi. Kanonisten koodeksien kirjainten määrä riviä kohden on keskimäärin 25. Apokryfiset koodeksit jakaantuvat sen sijaan suhteellisen tasaisesti 20 ja 30 välillä. Tässä suhteessa kanonisissa koodekseissa on huomattavasti yhtenäisempi linja kuin apokryfisisä, sillä selkeä enemmistö on 25 kohdalla. Kristillisissä koodekseissa on yleisesti ollut hieman vähemmän kirjaimia riviä kohden kuin klassisissa koodekseissa, joten se noudattaa samaa linjaa kuin rivien lukumäärät.¹⁷⁶

Kanonisten ja apokryfisten koodeksien todellinen tilanne voidaan tarkistaa samalla tavalla kuin edellisessä luvussa. Seuraavassa taulukossa on koodeksien palstojen leveys jaettu kirjainten lukumäärällä riviä kohden. Tällä tavalla voidaan selvittää, kuinka leveästi kirjurit ovat kirjoittaneet.

¹⁷⁶ Turner 1977b, 85–86.

Taulukko 5.7.3b Koodeksien käsialan ja kirjainten välisen tilan leveys

Kirjainten leveydet ovat taulukon mukaan erittäin yhtenäisiä, sillä käytännössä kaikki mahtuvat 3–5 mm sisään. Kanonisten koodeksien enemmistö jakaantuu 3 ja 4 mm sisään, joista jälkimmäinen on hieman yleisempi kirjaimen leveys. Apokryfisissa sen sijaan 3 mm näyttää olleen yleisempi kirjaimen leveys. Tässäkin suhteessa kanonisten koodeksien kirjureiden käsiala on ollut hieman yhtenäisemmällä pohjalla kuin apokryfisissä koodekseissa. En kuitenkaan näe näiden välillä mitään isompaa eroa, vaan kummassakin käytettiin suhteellisen yhtenäisiä toimintatapoja.

Kaksi edellistä alalukua ovat käsitelleet koodeksien käsialaa hyvin yleisellä pohjalla. Seuraavassa luvussa paneudun hieman syvemmin kirjoitusten käsialaan ja sen merkitykseen tutkimukseni osalta.

5.8 Käsikirjoitusten käsiala

5.8.1 Yleistä

Antiikin kreikankielisissä käsikirjoituksissa esiintyy yleisesti ottaen kahdenlaista käsialaa ja useita erilaisia kirjaimia. Kirjallisuuden kopioinnissa käytettiin enemmän eleganttia ja selkeää käsialaa (book-hand), kun sen sijaan jokapäiväisessä käytössä oleva käsiala oli vähemmän ansiokasta ja selvää (cursive-hand).¹⁷⁷ Paleografit käyttivät yleisesti erilaisista kirjaimista seuraavanlaista terminologiaa: kapitaalit (capitals), majuskelit (uncials), kursiivit (cursives) ja minuskelit (minuscules). Kapitaaleja käytettiin erilaisissa kaiverruksissa ja niiden tunnuspiirteitä ovat kulmikkaus, suorat viivat ja kirjainten erottaminen toisistaan. Majuskelit ovat sen sijaan kapitaalien muunnelmia, joissa käytettiin pyöreämpiä muotoja kuin edellisessä. Kummassakin kirjainten korkeus pysyy riveillä suhteellisen muuttu-

¹⁷⁷ Nämä ovat yksinkertaisia yleistäyksiä ja poikkeuksiakin löytyy. Joissakin kreikkalaista kirjallisuutta sisältävissä käsikirjoituksissa käytettiin kursiiivia ja vastaavasti jotkut arkipäivän dokumentit kirjoitettiin hyvin selkeällä ja hyvällä käsialalla. Toisaalta jotkut kursiivilla kirjoitetut dokumentit ovat hyvin elegantteja (Turner 1987, 100–103, 108–109).

mattomana koko kirjoituksen ajan ja vain harvoin kirjaimet työntyvät kirjainrivistön ylä- tai alapuolelle. Tällainen bilineaarisuus oli tunnusomaista usealle kristilliselle koodeksille. Jokapäiväisessä käytössä tällainen kirjoitustapa oli liian hidasta, joten tällöin käytettiin kursiivikirjaimia, jossa kirjaimia yksinkertaistettiin ja ne yhdistettiin toisiinsa. Näistä kirjaimista kehittyi 800-luvulla erityinen kursiivikirjaimisto, minuskelit.¹⁷⁸

Kirjallisuudessa käytetty käsiala (book-hand) muuttui 300-luvulta eaa. 800-luvulle jaa. hyvin hitaasti ja muistutti usein vanhempia tyylejä. Samaan aikaan oli käytössä useampia erilaisia käsialatyylejä ja siirtyminen uuteen tyyliin vei ainakin yhden sukupolven. Jos keskitytään kyseiseen käsialaan, aineistossani on nähtävissä esimerkiksi seuraavanlaisia tyylejä.¹⁷⁹ Varhaisemmassa tyyliässä, mitä esimerkiksi $\mathfrak{P}^{52}$ ja $\mathfrak{P}^{104}$ edustavat on erotettavissa poikkiviivoja esimerkiksi rhon, gamman ja iotan pystyviivojen päässä. Myös tietynlaisia pyöreitä ja koristeellisia muotoja ilmenee esimerkiksi lamdassa ja deltassa.¹⁸⁰ Hieman myöhemmässä tyyliässä edellä mainitut poikkiviivat kirjainten pystyviivojen päistä ovat hävinneet, eikä pyöreitä koristeellisia viivojen vetoja ole enää näkyvissä. Kirjaimet ovat ikään kuin yksinkertaisempia. Aineistoni myöhemmin tyyliä edustaa isot raamatulliset majuskelit (Biblical Uncial). Näissä rho ja ypsilon ulottuvat järjestelmällisesti kirjainrivistön alapuolelle.¹⁸¹ Tämä tyyli toimii myös aineistoni päätepiirteenä. Esimerkiksi koodeksin $\mathfrak{P}^{39}$ käsiala muistuttaa niin paljon edellä mainittua tyyliä, että on kyseenalaista, voidaanko se lukea 200- ja 300-lukujen vaihteen koodekseihin. Tosin on mahdollista, että tämä tyyli on muotoutunut jo 200-luvun alussa.¹⁸²

Seuraavassa analyysissä keskityn siihen, minkälaisella käsialalla aineistoni koodeksit on kopioitu ja onko siinä havaittavissa mitään eroa kanonisten ja apokryfisten koodeksien välillä. Pohdin myös sitä, onko käsiala riippuvainen koodeksien muista erottuvista piirteistä, kuten esimerkiksi marginaalien koosta. Toisin

---

¹⁷⁸ Metzger 1981, 22–24.

¹⁷⁹ Seuraavassa on vain karkea esimerkki siitä, minkälaisia tyylejä 100- ja 200-luvuilla käytettiin. Todellisuudessa tällä ajanjaksolla oli huomattavasti useampia tyylejä, joita minulle ei ole kuitenkaan tässä yhteydessä mahdollista esitellä. Turnerin tutkimuksessa (1987, 20–23) on hyvä lista käytetyistä tyyleistä 1.–4. vuosisadalla jaa.

¹⁸⁰ Metzger 1981, 24. Turner (1987, 21) ei suostu lukemaan näitä piirteitä omaksi tyylikseen, vaan sijoittaa ne yhteen hänen omista ryhmistään (Formal round).

¹⁸¹ Tyyli on saanut nimensä siitä, että se muistuttaa suurten raamatullisten koodeksien Sinaiticuksen, Vaticanuksen ja Aleksandrinuksen tyyliä, vaikka myös muita kirjoituksia kopioitiin samalla tyyllillä (Metzger 1981, 24).

¹⁸² Turner 1987, 22.

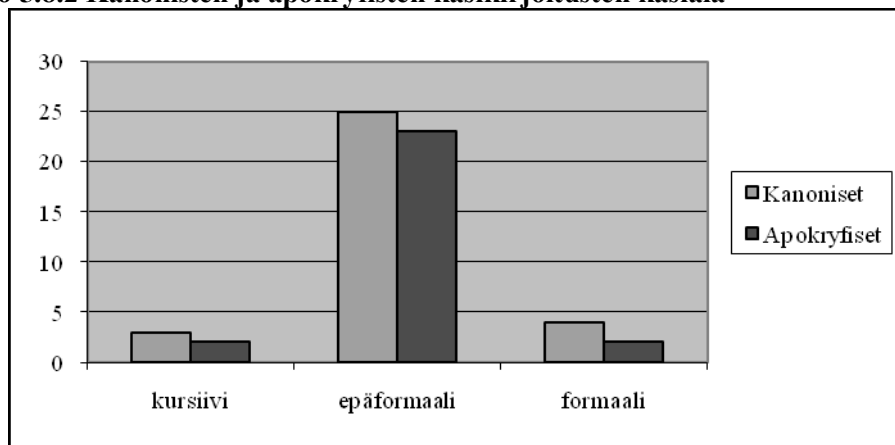

sanoen, onko isomarginaaliset koodeksit kopioitu paremmalla käsialalla kuin pienimarginaaliset.

5.8.2 Käsialojen vertailua

Seuraavassa olen jaotellut kaikki käsikirjoitukset niiden käsialan mukaan.¹⁸³ Tässä olen käyttänyt apuna tutkijoiden kuvauksia käsialasta ja sen tyylistä. Jaottelun perustana olen käyttänyt Turnerin tekemää ryhmittelyä epäformaalien ja formaalien välille.¹⁸⁴ Turner on tutkimuksessaan jaotellut käsikirjoitukset suhteellisen ankaralla metodilla siten, että formaalien joukkoon (Formal round hands) lasketaan mukaan vain ansioituneimmat käsialat.¹⁸⁵ Olen kuitenkin sulkenut tutkimuksestani pois hänen 3. ryhmänsä ”Formal mixed hands”. Tämä johtuu siitä, että omassa tutkimuksessa päähuomio kohdistuu siihen, kuinka tarkasti ja huolellisesti jokin käsikirjoitus on kirjoitettu. Turnerin 3. ryhmän kopiointiteknikka muistuttaa mielestäni niin paljon epäformaaleja, että olen sulauttanut nämä kaksi ryhmää. Jaotellen käsikirjoitukset seuraaviin ryhmiin: kursiivit,¹⁸⁶ epäformaalit ja formaalit.¹⁸⁷

Taulukko 5.8.2 Kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten käsiala

Taulukko voi itsessään antaa hieman harhaanjohtavan kuvan kristillisten käsikirjoitusten tasosta. Vaikka en ole formaalien joukkoon laskenut kuin neljä kanonista (P¹⁰⁴, 0162, P¹⁰⁸ ja P³⁹) ja kaksi apokryfista (P.Mich.3788 ja P.Oxy.3527) käsikirjoitusta, se ei tarkoita sitä, että aineistoni käsikirjoitukset olisivat huonosti kirjoitettuja. Yleisesti voidaan sanoa, että lähes kaikki käsikirjoitukset ovat niin hyvin kirjoitettuja, että kirjaimet ovat hyvin erotettavissa toisistaan. Ainoastaan kursiivien osalta (P³⁷, P⁵³, P¹⁰⁷ ja P.Mich.inv.44 sekä P.Oxy.3525) on hieman

¹⁸³ Tässä analyysissä ei ole perusteltua erotella koodekseja ja käärejä, koska niiden välillä ei ole käsialojen perusteella havaittavissa mitään eroa.

¹⁸⁴ Turner 1987, 20–23.

¹⁸⁵ Vertailukohtana Turner 1987, 36–37, 39 (käsikirj. nro. 11 ja 13).

¹⁸⁶ Nämä ovat siis kursiivikirjaimin kirjoitettuja käsikirjoituksia.

¹⁸⁷ Sekä epäformaalit että formaalit ovat majuskelein kirjoitettuja, mutta sillä erotuksella, että formaaleissa kirjaimet ovat selkeämmin kirjoitettuja sekä kirjainten välit ovat suuremmat.

hankalampaa erottaa kirjaimia, mutta näistäkin vain Marian evankeliumin P.Oxy.3525 käsiala on puhtaasti kursiivinen. Kaikki muut käsikirjoitukset, jotka olen laskenut kursiivien joukkoon, on enemmän tai vähemmän puolikursiiveja (semi-cursive). Tämä tarkoittaa sitä, ettei kirjainten yhdistelyä ole viety kovinkaan pitkälle ja ne ovat erotettavissa toisistaan suhteellisen hyvin.

Olen siis luokitellut käsikirjoitukset Turnerin mallin mukaan ja varmasti toinen arvioija olisi lukenut useamman käsikirjoituksen formaalien joukkoon. Itse luin kuitenkin vain sellaiset käsikirjoitukset formaaleihin, jotka selvästi erosivat yleisestä linjasta. Taulukosta on joka tapauksessa nähtävissä se, ettei kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten välillä ole käytännössä mitään eroa. Kummassakin ryhmässä selvästi suurin osa on epäformaaleja, jotka ovat kuitenkin hyvin kirjoitettuja.

Formaalien osalta voidaan kysyä, näkyykö niiden käsialan korkea taso myös niiden muissa ulkoisissa piirteissä. Toisin sanoen kopioitiinko ne kokonaisuudessaan korkeatasoisesti. Suurin osa näistä on kopioitu samalla tavalla kuin enemmistö aineistoni käsikirjoituksista, mutta käsikirjoitukset $\mathfrak{P}^{39}$ ja P.Oxy.3527 eroavat muista formaaleista. Ensiksi mainittu sisältää osan Johanneksen evankeliumia ja on yksi aineistoni isoimmista koodekseista. Sen sijaan Hermaan paimenen P.Oxy.3527 marginaalit ovat aineistoni isoimmat. Näiden koodeksien osalta voidaan sanoa, että ne valmistettiin kokonaisuudessaan korkealaatuisesti. On myös huomionarvoista, että kaikki formaalilla käsialalla kirjoitetut käsikirjoitukset ovat koodekseja. Tämä entisestään korostaa sitä, että koodeksi oli erityisasemassa kopioitaessa kristillisiä tekstejä.

Tässä yhteydessä on mielenkiintoista huomata, että niitä koodekseja, jotka eroavat muusta aineistosta esimerkiksi koon suhteen, ei kopioitu mitenkään erityisen hyvällä käsialalla. Esimerkiksi $\mathfrak{P}^{45}$ ja $\mathfrak{P}^{52}$ käsialat ovat hyvin tavallisia, vaikka koodeksit ovat isoja ja marginaalit korkeita. Koodeksi $\mathfrak{P}^{45}$ on muuten hyvin näytävä koodeksi, mutta sen käsiala on suhteellisen pientä ja vähemmän ansiokasta.¹⁸⁸ Sen sijaan $\mathfrak{P}^{52}$ on kirjoitettu isoilla kirjaimilla ja väljästi, mutta käsialan perusteella se ei luultavasti ole ammattikirjurin tuotos.¹⁸⁹ Samoin apokryfinen Paa-valin teot sisältävä Hamburg pap.bil.1 on yksi leveimmistä koodekseista, mutta kirjoitettu epäformaalilla käsialalla. Tuomaan evankeliumin P.Oxy.1 ylä- ja alamarginaalit ovat yhdet aineistoni suurimmista, mutta senkin käsiala on epäformaa-

---

¹⁸⁸ Hurtado 2006, 174–175.

¹⁸⁹ Metzger 1981, 62.

lia. Kaikki kyseiset koodeksit ovat kopioitu erittäin näyttävällä tavalla, mutta niiden käsiala on jokseenkin tavallista.

Luvussa 5.5.6 mainitsin Johnsonin ajatuksen siitä, että hyvällä käsialalla kirjoitetuissa koodekseissa oli myös isoimmat marginaalit.¹⁹⁰ Itse en aineistoni pohjalta voi päätyä aivan samanlaiseen johtopäätökseen. Niistä koodekseista, joissa käytettiin isoja marginaaleja, vain yksi on kirjoitettu formaalilla käsialalla. Kokonaisuudessaan aineistossani on nähtävissä tietynlaista aaltoliikettä. Aineistoni koodeksien koko noudattaa aikansa yleistä linjaa, mutta muoto ei. Samoin palstojen käytössä on nähtävissä ajan yleiset virtaukset, mutta marginaalit ovat suurimpia, mitä 100- ja 200-luvuilla nähtiin. Käsiala näyttää myös seuranneen ajan yleistä linjaa. Tämä antaa hyvän lähtökohdan pohtia hieman kirjureiden ammattitaitoa.

5.8.3 Käsikirjoitusten kirjureiden asema

Tutkimukseni varrella olen esittänyt erilaisia väittämiä aineistoni kirjureiden ammattitaidosta, joka näyttäisi olleen korkealla tasolla. Tässäkin luvussa on käynyt ilmi, kuinka yhtenäisiä nämä käsikirjoitukset ovat. Vain muutama käsikirjoitus poikkeaa käsikirjoitusten yleisestä ilmeestä. Käsikirjoitukset ovat hyvin samankaltaisia, joka viittaa siihen, että kirjureilla oli hyvin selkeä käsitys siitä, miltä kyseiset käsikirjoitukset tulisivat näyttää. Voidaan kuitenkin kysyä olivatko he ammatik kirjureita. Käsiala on hyvä tapa mitata kirjureiden ammattitaitoa ja tutkimuskirjallisuudessa on tähän liittyen lukuisia mainintoja kirjureiden työn tasosta.

Esimerkiksi otettakoon aineistoni epäformaalien käsikirjoitusten käsiala. Niitä kuvataan esimerkiksi seuraavasti: pätevää ($\mathfrak{P}^{101}$), suhteellisen eleganttia ($\mathfrak{P}^{103}$), hienovaraista ($\mathfrak{P}^{77}$), komeaa ($\mathfrak{P}^{110}$), ammattilaisen käsialaa ($\mathfrak{P}^{119}$), hyvin kirjoitettua (P.Oxy.655) ja niin edelleen.¹⁹¹ Mielestäni nämä maininnat kertovat kaiken tarpeellisen näistä käsikirjoituksista. Vaikka ne eivät ole kaikkein parhaimmin kirjoitettuja, niin silti tutkijat kuvaavat niitä jokseenkin imartelevaan sävyyn. Vain muutaman käsikirjoituksen kohdalla on mainintoja ei-ammattimaisesta käsialasta. Nämä ovat Marian evankeliumin (P.Oxy.3525) ja edellä esille tulleen Johanneksen evankeliumin ($\mathfrak{P}^{52}$) käsikirjoitukset.¹⁹²

On selvää, etteivät kaikki aineistoni kirjurit olleet alansa ammattilaisia, mutta edellä mainittujen luonnehdintojen ja tutkimukseni perusteella ylivoimaisesti suurin osa on ollut. Heidän toimintatapansa on ollut niin yhdenmukaisia, ettei

---

¹⁹⁰ Johnson 2004, 136.

¹⁹¹ Thomas 1997, 2, 6; Parsons 1968, 1; Cockle 1999, 1; Chapa 2007, 2; Grenfell & Hunt 1904, 22.

¹⁹² Parsons 1983, 12; Metzger 1981, 62.

tähän asiaan jää mielestäni mitään epäselvää. Itseäni kuitenkin askarruttaa se, miksi apokryfisissa käsikirjoituksissa on jonkin verran enemmän epäyhtenäisyyttä kuin kanonisissa käsikirjoituksissa. Tämä mielestäni johtuu niiden käyttötarkoituksesta, johon paneudun tutkimukseni seuraavassa luvussa.

6. Pohdintaa käsikirjoitusten käyttötarkoituksesta

Käsikirjoitusten käyttötarkoituksen selvittämisessä joudun jälleen kerran turvautumaan Turnerin ja Hurtadon tutkimuksiin. Eräs tähän kysymykseen vaikuttava tekijä on koodeksin koko. Kuten aiemmissa luvuissa on käynyt ilmi, apokryfisten koodeksien papyruksissa on kaksi niin sanottua miniatyyrikoodeksia. Näiden lisäksi kummatkin apokryfiset pergamenttikodeksit ovat tätä samaa kokoa. Näin pieniä koodekseja ei aineistoni kanonisten koodeksien joukossa ole yhtään.¹⁹³ Minkä takia nämä koodeksit valmistettiin näin pieniksi? Hurtado esittää, että henkilö saattoi helposti kantaa mukanaan alle 10 × 10 cm kokoista koodeksia, josta voidaan olettaa tämän kokoisten koodeksien olleen yksityisessä käytössä.¹⁹⁴ On kuitenkin ensiarvoisen tärkeää huomata, että nämä koodeksit kopioitiin epäformaalilla käsialalla, mikä ei eroa muista epäformaaleista koodekseista. Niitä ei siis valmistettu mitenkään huonommalla tekniikalla, eikä nopeammin. Miniatyyrikoodeksien löytyminen kertoo myös siitä, että niiden tilaajilla oli valmiudet ostaa ne yksityiseen käyttöön. Kyseisten apokryfisten koodeksien tilaajat ovat siis voineet olla keskimääräistä paremmin ansaitsevia. Toisaalta niiden sisällössä on voinut olla sellaista, jonka takia niitä ei ole kopioitu julkiseen käyttöön.¹⁹⁵

Koko ei kuitenkaan kerro automaattisesti käsikirjoituksen käyttötarkoituksesta. $\mathfrak{P}^{45}$ on mielenkiintoinen esimerkki tästä. Tämä koodeksi on kokonaisuudessaan suurin aineistoni käsikirjoitus. Sen käsiala on kuitenkin suhteellisen tiivistä ja pientä, jonka johdosta eräät tutkijat ovat ajatelleet sen olleen yksityisessä käytössä.¹⁹⁶ Sen ulko-asu saa kuitenkin epäilemään tätä väitettä. Koodeksissa $\mathfrak{P}^{45}$ on alun perin ollut 224 sivua ja se on sisältänyt kaikki neljä kanonista evankeliumia sekä Apostolien teot. Sen kopioiminen on siis ollut suhteellisen kallis prosessi, johon vain harvalla oli mahdollisuus.¹⁹⁷ Tässä yhteydessä tyydyn vain toteamaan,

¹⁹³ Kaikkien 100- ja 200-lukujen Uuden testamentin kanonisten koodeksien joukossa on kaksi muuta miniatyyrikoodeksia: $\mathfrak{P}^{78}$ (Juudas) ja P.Ant. 1.12 (2. Joh.) (Hurtado 2006 160).

¹⁹⁴ Hurtado 2006, 160–161.

¹⁹⁵ Gamble 1995, 231–237.

¹⁹⁶ Stanton 2004, 73, 198.

¹⁹⁷ Kyseisen koodeksin kopioiminen on maksanut vähintään aikansa tavallisen työläisen 1,5 kuukauden palkan (Skeat 1993, 43).

että se ei todennäköisesti ole ollut yksityisessä käytössä, mutta lopullista vastausta kysymykseen ei pystytä antamaan.¹⁹⁸

Toinen merkittävä seikka selvitetessä käsikirjoitusten käyttötarkoitusta on niiden käsiala. Voidaan nimittäin olettaa, että epäselvällä käsialalla eli kursiivilla kirjoitetut käsikirjoitukset tarkoitettiin yksityiseen käyttöön. Esimerkkinä tästä mainittakoon Marian evankeliumin käärö P.Oxy.3525. Kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, sen käsiala on puhtaasti kursiivinen. P. J. Parsons esittääkin, että kyseinen käärö on ei-ammattilaisen kirjoittama käsikirjoitus, joka myös osaltaan vahvistaa oletusta sen yksityisestä käytöstä.¹⁹⁹ Kursiivilla kirjoitettuja käsikirjoituksia ei ole kuin yhteensä viisi. Näin ollen yhteensä yhdeksän käsikirjoitusta (kanoniset kolme ja apokryfiset kuusi) on hyvin suurella todennäköisyydellä ollut yksityisessä käytössä. Missä käytössä muut käsikirjoitukset ovat olleet? Mikä on ollut käsikirjoitusten yksityisen käytön vaihtoehto?

Tässä yhteydessä voidaan puhua käsikirjoitusten julkisesta tai liturgisesta käytöstä. Turnerilla on tähän liittyen muutama mielenkiintoinen huomio. Turner nimittäin nostaa esille, että useissa kristillisissä koodekseissa on vähemmän rivejä per sivu sekä kirjaimia per rivi kuin ei-kristillisissä koodekseissa.²⁰⁰ Syy tähän voi olla se, mikä on luettavissa esimerkiksi Justinos Marttyyrin kirjoituksista.²⁰¹ Kristittyjen yhteisissä kokoontumisissa oli nimittäin tapana lukea pyhiä kirjoituksia ääneen. Tähän tehtävään valittiin lukija, ἀναγνώστης. Tämä oli ilmeisesti virallinen virka jo ainakin 200-luvun puolivälissä, mistä kertoo Rooman piispan Korneliuksen kirjoittama kirje. Kirjeessä lukija mainitaan samassa listassa yhdessä esimerkiksi vanhinten ja diakonien kanssa.²⁰² On hyvin mahdollista, että tietyt käsikirjoitukset valmistettiin juuri tätä tarkoitusta varten. Tekstiä oli helpompi lukea, jos se oli kirjoitettu isommalla ja selkeämmällä käsialalla.²⁰³ Kuten aiemmin kävi ilmi, myös käsikirjoituksen koko on vaikuttanut tekstin luettavuuteen. Mitä isompi käsikirjoitus on ollut, sitä helpompi sitä on ollut lukea. Koodeksin julkinen käyttö vaikutti todennäköisesti myös siihen, miksi joissakin koodekseissa oli muita hieman isommat rivivälit (P¹¹¹, P³⁹, P⁵, P¹⁰⁹, P⁵³ ja P⁵²). Onhan tekstiä tietysti helpompaa lukea ääneen, jos rivien välissä on runsaasti tilaa.

¹⁹⁸ Ks. Hurtadon käymä keskustelu tämän kysymyksen tiimoilta (2006, 175–177).

¹⁹⁹ Parsons 1983, 12.

²⁰⁰ Turner 1977b, 85–86.

²⁰¹ Justinos, I Apol. Ixvii. 3–5.

²⁰² Eusebios, Hist. eccl. VI. xliii.

²⁰³ Turner 1977b, 84–85.

Kyseinen käsikirjoitusten käyttötarkoitus paljastaa myös mielenkiintoisia seikkoja itse tekstien asemasta. Ei ole nimittäin mitään syytä epäillä sitä, että kristittyjen kokoontumisissa luettiin ääneen vain kaikkein tärkeimpiä kirjoituksia. Jos käsikirjoitus valmistettiin julkiseen käyttöön, viittaa se myös sen sisältämän tekstin suureen arvostukseen. Asian tekee mielenkiintoiseksi se, että lukuun ottamatta yhdeksää edellä kuvattua yksityisessä käytössä ollutta käsikirjoitusta, kaikki muut ovat hyvin suurella todennäköisyydellä olleet julkisessa eli liturgisessa käytössä. Edellä esitelty ἀναγνώστης on siis lukenut kristittyjen yhteisissä kokoontumisissa niin kanonisia kuin apokryfisiä tekstejä. Käsikirjoitusten käyttötarkoitus vahvistaa mielestäni sen, että tietyt apokryfiset tekstit olivat tietyissä piireissä pyhien tai autoritaaristen tekstien asemassa. Mikään muu selitys ei mielestäni pysty selittämään sitä, miksi niitä luettiin ääneen Egyptin seurakuntien kokoontumisissa.

Kautta koko tutkimuksen apokryfiset käsikirjoitukset ovat olleet hieman epäyhtenäisempiä kuin kanoniset. Tämä kuitenkin johtuu tämän luvun perusteella siitä, että ainakin kuusi apokryfista käsikirjoitusta valmistettiin yksityiseen käyttöön, kun sen sijaan kanonisista käsikirjoituksista yksityisessä käytössä oli vain kolme. Tämä taas merkitsee sitä, että suurempi osa kanonisista käsikirjoituksista on ollut julkisessa käytössä. Kanonisia tekstejä on siis luettu yleisemmin kristittyjen yhteisissä kokoontumisissa. Jos kuitenkin kyseiset yhdeksän käsikirjoitusta jätetään huomioimatta, jotka olivat siis joko miniatyyreja tai kursiivilla kirjoitettuja havaitaan, että moni apokryfinen teksti kuten esimerkiksi Hermaan paimen, Paavalin teot ja Tuomaan evankeliumi ovat hyvin suurella todennäköisyydellä olleet kristittyjen liturgisessa käytössä.

7. Loppuyhteenveto

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli perehtyä kahteen asiaan. Halusin ensinnäkin tutkia kristillisten käsikirjoitusten kirjureita ja heidän toimintatapojaan. Toinen tutkimuskysymys oli se, erosiko Uuden testamentin kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten kopiointi jotenkin toisistaan. Kanonisaation historiaa käsittelevän luvun jälkeen oli jokseenkin selvää, että kanonisten evankeliumien ja apokryfisten tekstien arvostuksen välillä oli selkeä ero. Olisi erittäin yksinkertaista olettaa, että näiden tekstien asema näkyisi siinä, miten niitä kopioitiin. Asia ei ole kuitenkaan aivan niin yksinkertainen.

Käsikirjoitusten materiaalina käytettiin yleisesti papyrusta aina 200- ja 300-lukujen vaihteeseen jaa. asti, eikä käsikirjoitusten välillä ole tässä suhteessa näh-

tävissä mitään eroa. Muodon osalta oli sen sijaan havaittavissa, että nämä tekstit kopioitiin eri tavoin. Kanonisissa teksteissä käytettiin lähes yksinomaan koodeksia, kun sen sijaan apokryfisiä tekstejä kopioitiin myös suhteellisen yleisesti käärröön. Kiistaton tosiasia on se, että tässä suhteessa kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten välillä on selkeä ero, mutta syyt tähän eroon voivat olla moninaiset. Oma veikkaukseni on se, että tässä voi olla havaittavissa tietoinen pyrkimys erottaa juutalaisista ja erottaa kanoniset käsikirjoitukset apokryfisista. Tällä tavoin he viestivät, että koodeksiin kirjoitetut tekstit luokiteltiin autoritaarisiksi ja pyhiksi.

Koodeksien koot erosivat jonkin verran kanonisten ja apokryfisten käsikirjoitusten välillä. Ensiksi mainitut olivat hieman yhtenäisempiä kuin jälkimmäiset. Pääasiassa apokryfisten koodeksien ero johtui siitä, että niiden joukossa oli miniatyyrikoodekseja, jotka puuttuivat kanonisista koodekseista. Toisaalta kanonisten ja apokryfisten isoimmat koodeksit ovat jokseenkin samaa kokoluokkaa. Tämä kertoo selkeästi siitä, että myös tietyistä apokryfisista koodekseista pyrittiin tekemään näyttävän näköisiä. Vaikka apokryfisten koodeksien koot erosivat enemmän kuin kanonisissa koodekseissa, ei se automaattisesti kerro kirjureiden ammattitaidon olleen alemmalla tasolla. Syy vaihteluun voi olla, että ne kopioitiin eri tarkoituksia varten.

Sama kehityskulku oli havaittavissa myös koodeksien marginaalien osalta. Apokryfisten koodeksien marginaalit erosivat toisistaan hieman enemmän kuin kanonisissa koodekseissa. On kuitenkin painotettava sitä, että apokryfisissa koodekseissa käytettiin suhteessa isompia marginaaleja kuin kanonisissa. Eräiden tutkijoiden mukaan tämä kertoo siitä, että näiden käsikirjoitusten kopiointi on ollut korkeammalla tasolla. Pyrkimys näyttävyyteen on todennäköisesti motivoinut kyseisiä kirjureita käyttämään isompia marginaaleja. Mielenkiintoista kristillisten koodeksien marginaaleissa on se, että ne ovat yleisesti suurempia kuin eikristillisten koodeksien marginaalit. Isojen marginaalien käyttö voi niin ikään liittyä koodeksien käyttötarkoitukseen.

Aineistoni ja tutkimuskirjallisuuden perusteella voidaan sanoa, että koodekseissa käytettiin 100- ja 200-luvuilla vain yhtä palstaa. Palstojen korkeus ja leveys vaihtelivat suhteellisen tarkasti koodeksien koon mukaan. Näiden osalta aineistot erosivat samalla tavalla kuin koon osalta sillä erotuksella, että ne olivat hieman lähempänä toisiaan. Käsikirjoitusten käsialoissa ei ole käytännössä havaittavissa mitään eroa ja koodekseissa käytetyt kirjaimet ovat hyvin samankorkuisia ja levyisiä. Aineistossani käytettiin yleisesti ottaen myös samansuuruisia välejä kir-

jainten välissä. Samoin kun tarkastellaan lähemmin käsikirjoitusten käsialoja, ne näyttäytyvät hyvin samankaltaisessa valossa. Suurin piirtein yhtä monta kanonista ja apokryfista käsikirjoitusta voidaan luokitella kurssiiveiksi, epäformaaleiksi ja formaaleiksi. On myös mielenkiintoista havaita, että käsiala ei vaikuttanut kovinkaan merkittävästi muihin käsikirjoitusten ulkoisiin piirteisiin. Näyttäviä koodekseja ei välttämättä kirjoitettu paremmalla käsialalla. Esimerkiksi marginaalien koko ei vaikuttanut siihen, minkälaisista käsialaa kyseisissä koodekseissa käytettiin. Omassa aineistossani on ainoastaan kaksi koodeksia, jotka ovat sekä näyttävän näköisiä että kirjoitettu erittäin hyvällä käsialalla.

Koko tutkimuksen ajan on ollut näkyvissä, että kanoniset koodeksit kopioitiin yhtenäisemmin kuin apokryfiset koodeksit. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että apokryfisten koodeksien kopiointitekniikat olisivat olleet alemmalla tasolla kuin kanonisten. Tämän taustalla on sen sijaan eri käyttötarkoitukset. Apokryfisten koodeksien joukossa on enemmän niitä koodekseja, jotka kopioitiin yksityiseen käyttöön. Näiden koodeksien tilaajat ovat olleet sellaisessa taloudellisessa tilanteessa, joka mahdollisti sen, että he pystyivät tilaamaan kirjurilta itselleen henkilökohtaiset kopion haluamastaan tekstistä. Samaan aikaan tämä johtaa siihen, että kanonisten koodeksien joukossa on enemmän niitä koodekseja, joita luettiin kristittyjen yhteisissä kokoontumisissa. Tämä osaltaan vahvistaa sen, että niitä arvostettiin laajemmalla rintamalla enemmän kuin apokryfisiä tekstejä. On kuitenkin huomattava, että jos apokryfisista poistetaan miniatyyrikoodeksit ja muutamat hyvin isot koodeksit, ne ovat erittäin lähellä kanonisten koodeksien kaikkia mittaustuloksia.

On myös hyvin tärkeää huomata, että koodeksien ulkoisten piirteiden perusteella useita apokryfisia tekstejä luettiin Egyptin kristillisissä seurakunnissa. Tällaisia tekstejä olivat Tuomaan ja Jaakobin protoevankeliumi, Paavalin teot ja Hermaan paimen. Tämä osaltaan muodostaa värikkään kuvan ensimmäisten vuosisatojen kristityistä, joiden kunnioitus ei rajoittunut vain kanonisiin teksteihin. Monet apokryfiset tekstit pääsivät niiden tekstien joukkoon, jotka olivat jumalanpalveluksessa ”lukijan” luettavana ja kaikkien kristittyjen kuultavana.

8. Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Lähteet ja apuneuvot

Anthologia Palatina

- The Greek Anthology. In Five Volumes. Transl. by W. R. Paton. The Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press 1953–1960.

Apostoliset isät

- Apostoliset isät. Suom. Heikki Koskenniemi. Suomen teologisen kirjallisuusseuran julkaisu. Helsinki: STKS 1975.

Athanasios

- The Festal Epistles. Transl. from the Syriac with Notes and Indices. A Library of Fathers of the Holy Catholic Church. Oxford: 1854.
- Defence of the Nicene Definition (De Decretis).
<http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf204.xiv.ii.v.html>
Viitattu 7.5.2009.

Eusebios

- Eusebius. The Church History. A New Translation with Commentary by Paul. L. Maier. Grand Rapids MI: Kregel Publications 1999.

Ireneus

- Irenäus von Lyon. Adversus haereses. Gegen die Häresien 3. Übersetzt und Eingeleitet von Norbert Brox. Fontes Christiani 8.3. Freiburg: Herder 1995.

Justinos

- The fathers of the Church. A New Translation. Vol. 6. Writings of Saint Justin Martyr by Thomas B. Falls. Washington DC: The Catholic University of America 1977.

Clemens Alexandrinus

- Clemens Alexandrinus. 2 Stromata 1-4. Herausgegeben von Otto Stählin. Neu Herausgegeben von Ludwig Früchtel. Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der Ersten Jahrhunderte 52. Berlin: Akademie-Verlag 1960.

Novum Testamentum Graece

- Novum Testamentum Graece post Eberhard et Erwin Nestle editione vicesima septima revisa communiter ediderunt Kurt aland et al. 27. revidierte Aufl. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 1993.

Origenes

- Commentary on the Gospel of Matthew. <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf09.xvi.ii.iii.xvii.html>. Viitattu 7.5.2009
- Origenes: Commentarii in Epistulam ad Romanos. Liber Nonus Liber decimus. Römerbriefkommentar. Neuntes und Zehntes Buch. Übersetzt und Eingeleitet von Theresia Heiter. Fontes Christiani. Bd. 2.5. Freiburg (im Breisgau): Herder 1996.

Plinius Secundus

- Pliny. Natural History. In Ten Volumes. Vol. 4. Libri XII–XVI. Transl. by H. Rackham. London: Heineman 1960.

Strabon

- The Geography of Strabo. In Eight Volumes. 8. Book XVII & General Index. With an English Translation by Horace Leonard Jones. London: Heinemann 1959.

Tertullianus

- Tertullian: Adversus Marcionem Books 4 and 5. Edited and Transl. by Ernest Evans. Oxford Early Christian Texts. Oxford: Clarendon Press 1972.
- Tertullian: De Baptismo De Oratione. Von der Taufe Vom Gebet. Übersetzt und Eingeleitet von Dietrich Schleyer. Fontes Christiani: Bd. 76. Turnhout: Brepols 2006.
- Quintus Septimius Florens Tertullianus: De oratione et De Virginibus Velandis Libelli. Recensuit Prolegomenis Paucissimis Adnotationibus Instruxit G. F. Diercks. Stromata Patristica et Mediaevalia 4. Ultraieci: 1956.
- Tertullien: La pudicité (De pudicitia). T. 1. Introduction par Claudio Micaelli. Texte Critique et Traduction par Charles Munier. Sources chrétiennes no. 394. Paris: Les Éditions du Cerf 1993.

The Oxyrhynchus Papyri

- The Oxyrhynchus Papyri. London: Egypt Exploration Society 1898–2008.

Kirjallisuus

Avrin, Leila

- 1991 Scribes, Script and Books. The Book Arts from Antiquity to the Renaissance. Chicago: American Library Association.

Bell, H. Idris & Skeat, T. C. (Ed.)

- 1935 Fragments of an Unknown Gospel and Other Early Christian Papyri. London: Trustees of the British Museum.

Bernhard, Andrew

- 2007 Other Early Christian Gospels. A Critical Edition of the Surviving Greek Manuscripts. London: T&T Clark.

Chapa, J.

- 2007 4803. Gospel of John I 21–8, 38–44. – The Oxyrhynchus Papyri. Vol. 71. Graeco-Roman Memoirs. London: Egypt Exploration Society for the British Academy. 2–6.

Cockle, W. E. H.

- 1998 4445. John I 29–35, 40–46. – The Oxyrhynchus Papyri. Vol. 65. Graeco-Roman Memoirs. London: Egypt Exploration Society for the British Academy. 11–14.

- 1999 4494. Matthew X 13-14, 25-27. The Oxyrhynchus Papyri. Vol. 66. Graeco-Roman Memoirs. London: Egypt Exploration Society for the British Academy. 1–3.
- Cotelier, J. B.
1724 Patrum S.S. qui Temporibus Apostolicis Floruerunt. Barnabae Clementis, Hermae, Ignatii, Polycarpi Opera Edita et Inedita, Vera, et Supposititia; Una cum Clementis, Ignatii, Polycarpi Actis atque Martyriis. Rec. J. Clericus. Amstelaedami: Huguetanorum Sumtibus.
- Elliott, J. K.
1993 The Apocryphal New Testament. A Collection of Apocryphal Christian Literature in an English Translation Based on M. R. James. Oxford: University Press.
- Elliott, W. J. & Parker D. C. (Ed.)
1995 The New Testament in Greek IV: The Gospel according to St. John. Vol. 1 The Papyri. NTTS XX. Leiden: Brill.
- Epp, Eldon Jay
1997 The Codex and Literacy in Early Christianity and at Oxyrhynchus. Issues Raised by Harry Y. Gamble's *Books and Readers in the Early Church*. – Critical Review of Books in Religion. Ed. Charles Prebish. Atlanta: AAR & SBL. 15–37.
- Gamble, Harry Y.
1995 Books and Readers in the Early Church. A History of Early Christian Texts. New Haven: Yale University Press.
- Gardner-Smith, P.
1926 The Date of the Gospel of Peter. – JTS 27. 401–407.
- Grant, Robert M.
1980 Eusebius as Church Historia. Oxford: Clarendon Press.
- Grenfell, Bernard P. & Hunt, Arthur S.
1899 CCVIII. St. John's Gospel. Chaps I and XX. – The Oxyrhynchus Papyri. Vol. 2. Graeco-Roman Memoirs. London: Egypt Exploration Society for the British Academy. 1–8.
- 1904 655. Fragment of a Lost Gospel. – The Oxyrhynchus Papyri. Vol. 4. Graeco-Roman Memoirs. London: Egypt Exploration Society for the British Academy. 22–28.
- Gronewald, Michael
1978 Acta Pauli et Theclae 10–11, 13. – ZPE 28. 274–275.
- 1980 Ein verkannter Hermas-papyrus (P.Iand. 1.4 Hermae Pastor, Mand. XI 19–21; 1, 2–3). – ZPE 40. 53–54.

- Haelst, Joseph van
1976 Catalogue des papyrus littéraires juifs et chrétiens . Université de Paris IV Paris-Sorbonne Série Papyrologie 1. Paris: Publications de la Sorbonne.
- Hanson, R. P. C.
1954 Origen's Doctorine of Tradition. London: SPCK.
- Harnack, Adolf
1904 Chronologie der Altchristlichen Literatur 2. Leipzig.
- Hurtado, Larry W.
2000 The Earliest Evidence of an Emerging Christian Material and Visual Culture. The Codex, the Nomina Sacra and the Staurogram. – In Text and Artifact in the Religions of Mediterranean Antiquity. Essays In Honour of Peter Richardson. Ed. Wilson, Stephen G. & Desjardsin, Michel. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.
- 2006 The Earliest Christian Artifacts. Manuscripts and Christian Origins. Michigan: Eerdmans Publishing Co.
- Johnson, William A.
2004 Bookrolls and Scribes in Oxyrhynchus. Toronto: University Press.
- Katz, Peter
1945 "The Early Christians" Use of Codices Instead of Rolls. – JTS 46. 63–65.
- Klauck, Hans-Josef
2008 The Apocryphal Acts of the Apostles. An Introduction. Transl. by Brian McNeil. Waco TX: Baylor University Press.
- Koester, Helmut
1957 Synoptische Überlieferung bei den Apostolischen Vätern. Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Altchristlichen Literatur 65. Berlin: Akademie-Verlag.
- Kraus, Thomas J.
2001 P.Vindob.G 2325 Das sogenannte Fayûm-Evangelium. Neuedition und kritische Rückschlüsse. – ZAC 5. 197–212.
- Lewis, Naphtali
1974 Papyrus in Classical Antiquity. Oxford: Clarendon Press.
- Marjanen, Antti
1997 Kaanonin ulkopuoliset evankeliumit. – Varhaiskristilliset evankeliumit. Toim. Myllykoski & Järvinen. Helsinki: Yliopistopaino. 320–366.
- 2005 Marian evankeliumi (BG 7.1–19.5). – Nag Hammadin kätkeyty viisau. Gnostilaisia ja muita varhaiskristillisiä tekstejä. 2. täyd. p. Toim. Dunderberg & Marjanen. Helsinki: WSOY. 435–443.

- Marrou, H. I.
1964 De la connaissance historique. 4. ed. Collection Esprit. Paris: du Seuil.
- Martin, Victor & Kasser, Rodolphe
1961 Papyrus Bodmer XIV. Évangile de Luc chap. 3–24. Cologny-Geneva: Bibliotheca Bodmeriana.
- McCormick, Michael
1985 The Birth of the Codex and the Apostolic Life-Style. – Scriptorium 39. Bruxelles: Anvers. 150–158.
- Metzger, Bruce M.
1981 Manuscripts of the Greek Bible. An introduction to Greek Paleography. Oxford: University Press.

1988 Canon of the New Testament. Its origin, development, and significance. Oxford: Clarendon Press.
- Myllykoski, Matti
2001 Kuinka kristinuskon ja juutalaisuuden tiet erosivat. – Uskontojen risteyksissä. Toim. Jaakko Hämeen-Anttila. Helsinki: Gaudeamus. 46–70.

2004 POx 2949 als Fragment des Petrus-evangeliums. – Verbum et calamus. Semitic and Related Studies in Honour of the Sixtieth Birthday of Professor Tapani Harviainen. Ed. by Hannu Juusola et al. Studia Orientalia 99. Helsinki: Finnish Oriental Society. 171–190.

2008 Pietarin evankeliumi. Akhmîm-fragmentin käännös ja kommentaari. – Teologinen aikakauskirja 113. Helsinki: Teologinen julkaisuseura. 291–300.
- Ohly, Kurt
1928 Stichometrische Untersuchungen. Beiheft zum Zentralblatt für bibliothekswesen 61. Leipzig: O. Harrassowitz.
- Osiek, Carolyn
1999 The Shepherd of Hermas. Hermeneia Commentaries. Minneapolis: Fortress Press.
- Parsons, P. J.
1968 2683. New Testament Matthew xxiii 30–4, 35–9. – The Oxyrhynchus Papyri. Vol. 34. Graeco-Roman Memoirs. London: Egypt Exploration Society for the British Academy. 1–4.

1983 3525. Gospel of Mary. – The Oxyrhynchus Papyri. Vol. 50. Graeco-Roman Memoirs. London: Egypt Exploration Society for the British Academy. 12–14.

2007 City of the Sharp-Nosed Fish. Greek Lives in Roman Egypt. London: Weidenfeld and Nicholson.

Pietersma, Albert

1987 New Greek Fragments of Biblical Manuscripts in the Chester Beatty Library. – BASP 24. 37–61.

1994 The Apocryphon of Jannes and Jambres the Magicians. P. Chester Beatty XVI (with New Editions of Papyrus Vindobonensis Greek Inv. 29456 + 29828 Verso and British Library Cotton Tiberius B. v f. 87). Edited with Introduction, Translation and Commentary, with Full Facsimile of All Three Texts by Albert Pietersma. Religions in the Graeco-Roman world 119. Leiden: Brill.

Reed, Ronald

1975 The Nature and Making of Parchment. Leeds: Elmete Press.

Roberts, Colin H.

1953 An Early Papyrus of the First Gospel. – HTR 46. 233–237.

1983 3527. Hermas, Similitudes 8.4–5. – The Oxyrhynchus Papyri Vol. 50. Graeco-Roman Memoirs. London: Egypt Exploration Society for the British Academy.

Roberts, Colin H. & Skeat T. C.

1983 The Birth of the Codex. London: The British Academy.

Ruwet, J.

1948 Clément d'Alexandrie. Canon des Écritures et apocryphes. *Bíblica* 29.

Sanders, H. A.

1936 137. Matthew XXVI 19–52. – Michigan Papyri. Vol. 3. Papyri in the University of Michigan Collection. Miscellaneous Papyri. Ed. by John Garrett Winter. University of Michigan Studies Humanistic Series 29. Ann Arbor. 9–14.

1938 A Fragment of the Acta Pauli in the Michigan Collection. – HTR 31. 73–90.

Schubart, Wilhelm & Schmidt, Carl

1936 *Prakseis Paulou. Acta Pauli. Nach dem Papyrus der Hamburger Staats- und Universitäts-Bibliothek. Veröffentlichungen aus der Hamburger Staats- und Universitäts-Bibliothek. Bd. 2. Glückstadt.*

Skeat, T. C.

1982 The Length of the Standard Papyrus Roll and the Cost-advantage of the Codex. – ZPE 45. 169–176.

1993 A Codicological Analysis of the Chester Beatty Papyrus Codex of the Gospels and Acts (P⁴⁵). – *Hermathena* 155. 27–43.

Stanton, Graham N.

2004 *Jesus and Gospel.* Cambridge: University Press.

Strycker, Émile de

- 1961 La forme la plus ancienne du Protévangile de Jacques. Recherches sur le papyrus Bodmer 5 avec une édition critique du texte grec et unetraduction annoté. É. de Strycker. En appendice les versions arméniennes traduit en latin par H. Quecke. *Subsidia hagiographica* 33. Bruxelles: Société des bollandistes.

Thomas, J. David

- 1997 4401. Matthew III 10–12, III 16–IV 3. – *The Oxyrhynchus Papyri*. Vol. 64. *Graeco-Roman Memoirs*. London: Egypt Exploration Society for the British Academy. 2–4.
4403. Matthew XIII 55–56, XIV 3–5. – *The Oxyrhynchus Papyri*. Vol. 64. *Graeco-Roman Memoirs*. London: Egypt Exploration Society for the British Academy. 5–7.

Tov, Emanuel

- 2004 *Scribal Practices and Approaches Reflected in the Texts Found in the Judaean Desert*. *Studies on the Texts of the Desert of Judah* 54. Leiden: Brill.

Treat, Jay C.

- 1990 *The Two Manuscripts Witnesses to the Gospel of Peter*. – *Society of Biblical Literature 1990 Seminar Papers*. One Hundred Twenty-Sixth Annual Meeting November 17–20 1990. Ed. by David J. Lull. *SBL Seminar Papers Series* 29. Atlanta GA: Scholars Press. 391–399.

Turner, Eric G.

- 1977a *Athenian Books in the Fifth and Fourth Centuries BC*. Inaugural Lecture. 2. ed. London: Lewis H. K.
- 1977b *The Typology of the Early Codex*. The Eighteenth Publication in the Haney Foundation Series. University of Pennsylvania. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- 1987 *Greek Manuscripts of the Ancient World*. 2. ed. Ed. by Parsons P. J. *Bulletin supplement* 46. London: University of London.

Uro, Risto

- 2005 *Tuomaan evankeliumi (NHK II,2). Johdanto*. – *Nag Hammadin Kätkeyty Viisau*. *Gnostilaisia ja muita varhaiskristillisiä tekstejä*. Toim. Dunderberg & Marjanen. Helsinki: WSOY. 289–293.

Wifstrand, Albert

- 1933 Ein metrischer Kolophon in einem Homer-papyrus. – *Hermes* 68. 468–472.

Zahn, Theodor

- 1890 *Geschichte des Neutestamentlichen Kanons*. *Urkunden und Belege zum Ersten und Dritten Band*. Erlangen.

Internet-lähteet

APIS

- Advanced Papyrological Information System. Columbia University Libraries. Digital Program Division.
<http://www.columbia.edu/cu/lweb/projects/digital/apis/index.html>
Viitattu 19.2.2009

LDAP

- Leuven Database of Ancient Books. Leuven University.
<http://www.trismegistos.org/ldab/>
Viitattu 20.01.2009

POxy

- POxy. Oxyrhynchus Online
<http://www.papyrology.ox.ac.uk/POxy/>
Viitattu 29.5.2009

9. Liitteet

Kyseisessä liitteessä on ensiksi kaikki kanoniset ja sitten apokryfiset käsikirjoitukset. Olen ottanut mukaan myös ne käsikirjoitukset, joiden ajoituksessa tutkijoiden keskuudessa vallitsee erimielisyyksiä, joista esimerkkinä mainittakoon **0162**, $\mathfrak{P}^{28}$ ja $\mathfrak{P}^{39}$. Perusperiaatteena on ollut jättää pois sellaiset käsikirjoitukset, jotka ovat selvästi ajoitettavissa 300-luvulle tai sitä myöhemmin. Olen käyttänyt taulukoissa käsikirjoitusten virallisia tunnuksia, sekä Nestle-Alandin vakiinnuttamaa tunnusta.

Käsikirjoituksiin itseensä liittyy erilaisia hankaluuksia, jonka takia olen käyttänyt selvennykseksi tiettyjä merkkejä. Hakasulkujen [...] sisällä olevat numerot viittaavat siihen, että käsikirjoitus on niin fragmentaarinen, että luvut eivät ole suorien mittausten vaan tutkijoiden rekonstruktion tuloksia. Sulut (...) sen sijaan viittaavat suoriin omiin mittauksiini ja laskelmiini. Olen itse tehnyt papyrologisia mittauksia, koska tarvitsemiani tietoja ei ole ollut saatavilla missään käyttämässäni lähteessä. Olen sijoittanut joihinkin kohtiin kysymysmerkin (?), joka on merkkinä siitä, ettei kyseisiä tietoja ole pystytty laskemaan tai rekonstruoimaan. Olen sijoittanut kysymysmerkin myös joidenkin käsikirjoitusten lukujen jälkeen, joka viittaa siihen, ettei mittaustulos ole varmalla pohjalla tai siihen liittyy erilaisia epävarmuustekijöitä. Joidenkin käsikirjoitusten kohdalla on kaksi eri tietoa niiden mitoista. Ensimmäinen on Eric Turnerin laskelma ja toinen on van Haelstin katalogista.

Tiivistetysti voin kommentoida, että omat laskelmani perustuvat käsikirjoitusten vähimmäisarvoihin. Tämä tarkoittaa, että omissa laskelmissani en ole ottanut huomioon käsikirjoituksissa olevia mahdollisia tyhjiä välejä. Luvut edustavat siis käsikirjoitusten koon suhteen ehdotonta vähimmäismittaa. On hyvin mahdollista, että käsikirjoitusten palstat ja sitä kautta koko sivun koko on ollut muutamia senttejä isompia kuin olen laskenut. Oma mielipiteeni on kuitenkin se, että ei ole järkevää arvailla, miten paljon tyhjää tilaa yksittäisissä palstoissa on voinut olla, minkä takia olen päätenyt edellä kuvattuun työskentelytapaan. On mahdollista, että tämän takia omat mittaukseni eroavat jokseenkin eräiden tutkijoiden vastaavista mittauksista. Esimerkiksi J. David Thomaksen laskelmat järjestelmällisesti eroavat omista laskelmistani käsikirjoitusten P.Oxy.4401–4404 osalta. Itselläni ei ole tietoa, kuinka hän päätyi koodeksien korkeuden suhteen hieman isompiin mitaustuloksiin. Itse käytän kaava, jonka esitän luvussa 5.4.2., mutta muutamissa

käsikirjoituksissa olen pyöristänyt lukuja, koska en ole luottanut tutkijoiden tekemiin laskelmiin esimerkiksi rivien määrästä. Laskelmieni pohjana on tutkijoiden arviot koodeksien rivien määrästä per palsta ja kirjainten määrästä per rivi, koska itselläni ei ollut mahdollisuutta ajan puutteen johdosta tehdä itse tekstien rekonstruktiota. Olen kuitenkin vakuuttunut, että laskelmani ovat päteviä, vaikka eivät ole yhteneviä kaikkien tutkijoiden laskelmien kanssa. Syynä tähän on se, että useat tutkijat eivät mielestäni paneudu tarpeeksi käsikirjoitusten ulkoisiin piirteisiin ja tämän johdosta tekevät hätiköityjä päätelmiä esimerkiksi koodeksien korkeudesta. Usein esimerkiksi käsikirjoitusten koosta ei tutkimuskirjallisuudessa anneta minkäänlaista arviota.

Käsikirjoitusten tiedot perustuvat useaan eri lähteeseen. Seuraavassa on luetelo käyttämästäni teoksista. Olen merkinnyt lähteet kirjoittajien tai toimittajien mukaan niin, että tiedot on helposti löydettävissä kirjallisuusluettelosta. Seuraavissa on erilaisia käsikirjoitusluetteloita: Oxyrhynchus papyri 1898–2008; van Haelst 1976; Turner 1977b; Hurtado 2006; APIS ja LDAB. Seuraavat lähteet ovat käsikirjoitusten monografioita: Bell & Skeat 1935; Gronewald 1978, 1980; Kraus 2001; Martin & Kaser 1961; Myllykoski 2004; Pietersma 1994; Roberts 1953; Sanders 1936, 1938; Schubart & Schmidt 1936; Strycker 1961 ja Treat 1990.

KANONISTEN EVANKELIUMIEN KÄSIKIRJOITUKSET

SISÄLTÖ	TUNNISTE	MATERIAALI	MUOTO	KOKO	MARGINAALI	PALSTA	RIVIT	KIRJAIMET	LUKU
1. Matt. 1:1-9,12, 14-20;2:14.	P.Oxy.2; ϕ1	papyrus	koodeksi	12 × [24,7] [13 × 25]	?	?	33 [37-38]	(25-30)	200
2. Matt. 2:13-16;2:22-3:1; 11:26-27;12:4-5;24:3-6, 12-15.	P.Oxy.2384; ϕ70	papyrus	koodeksi	(11,5? × 21?) [15 × 25]	?	(8,5 × 17)	[28-29] [28]	[21-25]	200-300
3. Matt. 3:9;15:5;20-22, 25-28;26:7-8,10,14-15,22- 23,31-33.	Mag.Coll.Gr.18+ P.Barc.inv.1;ϕ64;ϕ67	papyrus	koodeksi	13,5 × 17 [14 × 20]	(y1,48;a2,22;v+o1,75)	10 × 13,3	35 [18-19]	15-16	100-200
4. Matt. 3:10-12;16-4:3.	P.Oxy.4401; ϕ101	papyrus	koodeksi	(12? × 22?) [10 × 25]	?	(9 × 18)	[32-33]	[18-22]	200
5. Matt. 4:11-12,22-23.	P.Oxy.4402; ϕ102	papyrus	koodeksi	(12 × 25?) [14 × 27]	(y1,5;a2,2;v+o1,3)	(9 × 21?)	[35]	[27-28]	200-300
6. Matt. 10:13-14,25-27.	P.Oxy.4494; ϕ110	papyrus	koodeksi	(11,5 × 24?) [12 × 22]	(v+o1?)	(9,5 × 21)	[40-43]	[23-32]	200-300
7. Matt. 10:17-23,25,32.	P.Berl.inv.11863+ P.SI.1.2+2.124;0171	pergamentti	koodeksi	[12 × 15] [11 × 15]	?	?	[23-24] [24]	?	200-300
8. Matt. 13:55-56;14:3-5.	P.Oxy.4403; ϕ103	papyrus	koodeksi	(11 × 13,5)	y1,4;(a2,1);v+o1,8	(7,5 × 10)	[19-20]	[25-26]	100-200
9. Matt. 20:24-32;21:13- 19;25:41-26:39.	P.Chest.Beatty.I;ϕ45	papyrus	koodeksi	[20,4 × 25,4] [20 × 25]	(y2,56;a3,84;v+o2,2)	16 × [19]	39 40	45-55	200
10. Matt. 21:34-37,43,45.	P.Oxy.4404; ϕ104	papyrus	koodeksi	(12,5 × 18) [14 × 25]	(y1,5;a2,2;v+o1,5)	(9,5 × 14,5)	[31]	[22-24]	100
11. Matt. 23:30-34,35-39.	P.Oxy.2683+4405; ϕ77	papyrus	koodeksi	[10 × 15] [11 × 16]	?	[7 × 11]	[22-23] [20]	[22-29]	100-200
12. Matt. 26:19-52.	P.Mich.inv. 1570;ϕ37	papyrus	koodeksi	(14 × 25) [15 × 25]	v+o 0,5-1,3	(12 × 23)	[33]	[36-48]	200-300
13. Matt. 26:29-35,36-40.	P.Mich.inv.6652;ϕ53	papyrus	koodeksi	(13 × 23?) [12 × 22]	v+o2,4	8 × [17]	[25-26] [24-25]	[23-24]	200
14. Mark. 4-8,11-12.	P.Chest.Beatty.I;ϕ45	papyrus	koodeksi	[20,4 × 25,4] [20 × 25]	(y2,56;a3,84;v+o2,2)	16 × [19]	39 40	45-55	200

15. Luuk. 1:58-59,62;2; 6-7;3:8-4;2,29-32,34-35; 5:3-8;5:30-6;16.	Paris Supp.Gr.1120; P4	papyrus	koodeksi	13,5 × 17 [14 × 20]	(y1,48;a2,22;v+o1,75)	10 × 13,3	35 [18-19]	15-16	100-200
16. Luuk. 3-8,22-24.	P.Bod. XIV-XV; P75	papyrus	koodeksi	13 × 26	?	?	38-45	24-32	100-200
17. Luuk. 6-10.	P.Chest.Beatty I; P45	papyrus	koodeksi	[20,4 × 25,4] [20 × 25]	(y2,56;a3,84;v+o2,2)	16 × [19]	39 40	45-55	200
18. Luuk. 17:11-13,22-23.	P.Oxy.4495; P111	papyrus	koodeksi	?	?	(10,5? × 16,5)	[21-22]	[31-34]	200
19. Luuk. 22:41,45-48 58-61.	P.Oxy.2383; P69	papyrus	koodeksi	(13,5 × 34) [15 × 25]	(y2;a3;v+o1,75)	(10 × 29)	[48-50]	[20-26]	200
20. Luuk. 22:54-56,61,64.	P.Berlin.v.11863+ P.SI.1.2+2.124;0171	pergamentti	koodeksi	[12 × 15] [11 × 15]	?	?	[23-24] [24]	?	200-300
21. Joh. 1:1-6,11;6:35- 14;26,29-30;15:3-26;16:2- 4,6-7,11-20,22;20:25-21:9.	P.Bod. II; P66	papyrus	koodeksi	14,2 × 16,2	(y2,08;a3,12;v+o1,6)	11 × 11	15-26	21-31	100-200
22. Joh. 1:1-11;45,48-57; 12:3-13;1:8-9,14;14:8-30; 15:6-8.	P.Bod. XIV-XV; P75	papyrus	koodeksi	13 × 26	?	?	38-45	24-32	100-200
23. Joh. 1:21-28,38-44.	P.Oxy.4803; P119	papyrus	koodeksi	(14 × 27?)	al?	(12 × 25)	[40]	[33]	200
24. Joh. 1:23-31, 33-41; 20:11-17, 19-25;16:14-30.	P.Oxy.208+1781; P5	papyrus	koodeksi	[12,5 × 25] [14 × 26]	(y1,66);a2,5;v+o1,2	(10 × 21)	27	(23-29)	200
25. Joh. 1:29-35, 40-46.	P.Oxy.4445; P106	papyrus	koodeksi	[11,6 × 23,5]	y1,5; [a2,25]; v+o1,3	[9 × 20]	[36]	(23-27)	200
26. Joh. 2:11-22.	P.Oxy.847; 0162	pergamentti	koodeksi	14,6 × 16,2	(y2,08;a3,12;v+o1,8)	11 × 11	19	20-25	200-300
27. Joh. 3:34.	P.Barc. 83; P80	papyrus	koodeksi	?	?	?	7+	[21-23]	200-300
28. Joh. 5:26-29, 36-38.	P.Laur.inv. II/31; P95	papyrus	koodeksi	[12 × 24]	?	?	[33-35]	?	200
29. Joh. 6:8-12, 17-22.	P.Oxy.1596, P28	papyrus	koodeksi	[13 × 20,5] [15 × 22]	(y1,4;a2,1;v+o1,5)	[10 × 17]	[26]	(24-37)	200-300
30. Joh. 8:14-22.	P.Oxy.1780; P39	papyrus	koodeksi	[16] × 25,6 [16 × 26]	?	?	[25]	(12-15)	200-300
31. Joh. 10:7-25;10:31- 11:10,18-36;42-57.	P.Chest.Beatty I; P45	papyrus	koodeksi	[20,4 × 25,4] [20 × 25]	(y2,56;a3,84;v+o2,2)	16 × [19]	39 40	45-55	200
32. Joh. 15:25-16:2; 21-31.	P.Oxy.1228; P22	papyrus	kiärrö	[korkeus 30]	y1,5;(a1,75)	?	[47-48]	(15-24)	200
33. Joh. 17:1-2, 11.	P.Oxy.4446, P107	papyrus	koodeksi	?	?	(7,5? × 18,5?)	[33]	(18-25)	200

34. Joh. 17:23-24; 18:1-5.	P.Oxy.4447, p108	papyrus	koodeksi	[14,5 × 18,5]	[y1,66]; a2,5; v+o1,4 (y2;a3; v+o2)	[11,5 × 14] [14 × 16,3]	[23] [18?]	[21-27] [28-35]	200 100
35. Joh. 18:31-33,37-38.	P.Ryl. 457; p52	papyrus	koodeksi	[18 × 21,3] [18 × 22]					
36. Joh. 18:36-19:7.	P.Oxy.3523, p90	papyrus	koodeksi	(11,5 × 15,5)	y1,75?+a1,5?;v+o1,2?	(9 × 12,5)	24	[20-28]	100
37. Joh. 19:17-18, 25-26.	P.Oxy.4805; p121	papyrus	koodeksi	(12 × 25?)	(y1,66)a2,5;(v+o1,4?)	(9 × 21?)	[37]	(22-27)	200
38. Joh. 21:18-20,23-25.	P.Oxy.4448, p109	papyrus	koodeksi	(14 × 23,5?)	v+o1,4	(11 × 19,5)	[26]	(18-22)	200

APOKRYFISET KÄSIKIRJOITUKSET

SISÄLTÖ	TUNNISTE	MATERIAALI	MUOTO	KOKO	MARGINAALI	PALSTA	RIVIT	KIRJAIMET	LUKU
1. Tuomev. prologi, 1-7.	P.Oxy. 654	papyrus	opis käärrö	(korkeus 26?)	y1,5;(a1,75)	(9 × 22,5?)	42	(29-36)	200
2. Tuomev. 24,36-39.	P.Oxy. 655	papyrus	käärrö	[korkeus 16?]	?	?	[28?]	13-16	200
3. Tuomev. 26-28, 29-33, 77b.	P.Oxy. 1	papyrus	koodeksi	10 × (30?)	y3,5;(a3,5?);v+o1,8	6,5 × (23,5?)	(40-41)	15-18	100-200
4. Jaak. protev. 1-25.	P.Bod. V	papyrus	koodeksi	14,2 × 15,5	y+a2,35;v+o2,1	10 × 10,8	15-17	22	200-300
5. Marian ev. 9.1-10.14.	P.Oxy. 3525	papyrus	käärrö	?	?	(16,8) × ?	21+	(45-56)	200
6. Marian ev. 17.5-21; 18. 5-19.5.	P.Ryl. 463	papyrus	koodeksi	8,9 × 9,9	y+a1?;v+o1?	(7? × 8?)	15-16	?	200
7. Piet.ev. 2:3-5a.	P.Oxy. 2949	papyrus	käärrö	?	interk.0,5?	[8] × ?	[13+]	(26-35)	100-200
8. Piet.ev.	P.Oxy. 4009	papyrus	koodeksi	(7 × 9,5)	(y0,8?);a0,8;v+o0,5	(6 × 8)	[21]	(17-23)	100
9. Apokryf. ev.?	P.Oxy. 210	papyrus	koodeksi	11? × 21?	?	?	28?	19?	200
10. Egert. ev.	P.Köln Gr. 6.255+ P.Egerton 2	papyrus	koodeksi	(14,5 × 19,5?)	y2,5;[a3,75?];v+o1,8	(11 × 13,5?)	[24?]	(21-26)	100
11. Fayumin ev.	P.Vindob.G.2325	papyrus	käärrö	?	?	(7) × ?	?	(28-31)	200
12. Paav. t. & Thecla	P.Mich. inv. 3788+ 1317	papyrus	koodeksi	(14) × 20	y2;a1,2;v+o1,5	(11) × 17	33-35	[29-36]	200-300
13. Paav.t.	Hamburg pap.bil.1	papyrus	koodeksi	20 × 26	y2,25;a1,5;v+o1,5	17 × 22	33-40	36-48	200-300
14. Paav.t. & Thecla 10-11,13.	P.Fackelmann 3	papyrus	koodeksi	(14? × 21?)	?	(11 × 17,5)	[30]	(21-27)	200
15. Piet.t.	P.Oxy.849	pergamentti	koodeksi	9 × 9,8	y+a1,25;v+o1,5	6 × 7,3	14	17-22	200-300
16. 3. Kor. 1:1-16; 3:1-40.	P.Bod. X	papyrus	koodeksi	14,2 × 15,5	y+a2,35;v+o2,1	10 × 10,8	15-17	22	200-300
17. Herm. Vis. I 1.8-9.	P.Oxy. 4705	papyrus	opis käärrö	?	?	(11) × ?	12+	(20-27)	200

18. Herm. Vis. III-IV; Mand. II, IV-X (fragm.)	P.Oxy. 4706	papyrus	käärö	?	(y2,4);a2,8;interk.1	(8,5) × ?	15+	(20-26)	100-200
19. Herm.Mand. II 6-III 2.	P.Mich. inv. 44	papyrus	opis/käärö	?	?	?	[28?]	[18-22]	100-200
20. Herm. Mand. XI 19-21 XII 1-3.	P.Jand. 1.4	papyrus	koodeksi	?	?	?	[22-23]	(25-31)	100-200
21. Herm. Sim. II 7-10; IV 2-5.	P.Berl. inv. 5513	papyrus	käärö	?	?	? × [25]	[50]	?	200
22. Herm. Sim. II-IX.	P.Mich. 129	papyrus	koodeksi	12 × 24	y1,6;a2,4;v+o1,5	9 × 20	28-34	14-24	200
23. Herm. Sim. VI 5.3.5.	P.Oxy. 1828	pergamentti	koodeksi	?	?	(7 × 8?)	16?	(24-30)	200-300
24. Herm. Sim. VI 3-VII 2.	P.Oxy. 4707	papyrus	koodeksi	(15) × [32,5]	[y1,6;a2,4];v+o1,8	(11,5) × [28,5]	[55]	(31-41)	200
25. Herm. Sim. VIII 4-5.	P.Oxy. 3527	papyrus	koodeksi	10 × (26)	y2,5;(a3,75)v+o1,25	8 × (20)	[33]	19-23	200
26. Herm. Sim. IX 20-22.	P.Oxy. 3528	papyrus	koodeksi	(12,5 × 22)	(y1,6;a2,4);v+o1,8	(9 × 18)	[38]	(26-31)	100-200
27. Herm. Sim. X 3.2-4.3.	P.Oxy. 404	papyrus	koodeksi	?	?	?	[22]	(22-26)	200-300
28. Janes & Jambres	P.Vindob.G. 29456+29828	papyrus	opis/käärö	korkeus 15,5	y1;a2,2;interk. 1-2	[10] × 12,5	23	(28-33)	200